

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Katedra sociální práce

**Prostor pro sociální práci v podpoře kontaktu žen ve výkonu
trestu odnětí svobody s jejich nezletilými dětmi**

Bakalářská práce

**A space for social work in supporting the contact of women
in prison with their minor children**

Bachelor thesis

Autor:

Alžběta Dědová

Studijní obor: Sociální práce

Vedoucí práce:

JUDr. Maroš Matiaško, Ph.D., LL.M.

Praha

2024

Poděkování

Nejprve bych ráda poděkovala JUDr. Maroši Matiaškovi, Ph.D., LL.M. za cenné rady, podněty a trpělivost při vedení této bakalářské práce. Také děkuji všem respondentům a respondentkám, kteří mi věnovali svůj čas. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat Mgr. Renatě Vyhnálkové za uvedení do oblasti udržování kontaktu dětí a rodičů při výkonu trestu odnětí svobody.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 13. května 2024

.....
Alžběta Dědová

Abstrakt

V systému penitenciární péče České republiky se v posledních letech zvýšil počet vězňených žen, nezanedbatelnou část z nich tvoří matky nezletilých dětí. Vystává otázka, jak je k nim přistupováno a co se děje s jejich dětmi během matčina pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody. Budeme se zabývat hledáním prostoru pro sociální práci v podpoře kontaktu žen ve výkonu trestu odnětí svobody s jejich nezletilými dětmi nejen ze strany sociálních pracovníků věznic samotných, ale i dalších subjektů, které mohou s rodinným systémem pracovat.

Klíčová slova

Sociální práce se ženami ve výkonu trestu, zachování rodinných vazeb, kontakt s dětmi, odsouzené matky, penitenciární péče

Abstract

The number of imprisoned women in the penitentiary care system of the Czech Republic has increased recently, a significant part of them are mothers of minor children. The question arises as to how they are treated and what happens to their children during the mother's stay in prison. We will deal with searching for a space for social work in supporting of the contact of women in prison with their minor children not only by the social workers of the prisons themselves, but also by other social work entities that work with the family system.

Key words

Social work with women in prison, maintaining family ties, contact with children, mothers in prison, penitentiary care

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

- CAT** – Výbor proti mučení
- CPT** – Evropský výbor pro zabránění mučení
- ČR** – Česká republika
- DD** – dětský domov
- DDŠ** – dětský domov se školou
- DÚ** – diagnostický ústav
- EM** – elektronický monitoring
- EU** – Evropská unie
- ORP** – obec s rozšířenou působností
- OSN** – Organizace spojených národů
- OSPOD** – Orgán sociálně právní ochrany dětí
- VOP** – Veřejný ochránce práv
- VŘV** – vnitřní řád věznice
- VS** – vězeňská služba
- VS ČR** – Vězeňská služba České republiky
- VTOS** – výkon trestu odnětí svobody
- VÚ** – výchovný ústav
- ZDVOP** – zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

Úvod	9
1. Právní rámec výkonu trestu odnětí svobody v případě žen	11
1.1 Zacházení se ženami a zvláště matkami ve VTOS – lidskoprávní standardy	12
1.2 Bangkocká pravidla a ženy ve VTOS	12
1.3 Vnitřní řády věznic	14
1.4 Doporučení VOP	14
2. České prostředí	15
2.1 Statistické údaje	16
2.2 Sociální pracovníci v penitenciární a postpenitenciární péči	19
3. Možnosti zajištění péče o dítě a kontaktu s matkou při VTOS	24
3.1 Pobyt dítěte s matkou ve věznici	25
3.2 Péče druhého rodiče	30
3.3 Pěstounská péče	32
3.4 Ústavní výchova	35
3.5 Shrnutí	38
4. Příklady dobré praxe ze zahraničí	40
4.1 Pobyt dítěte s matkou ve věznici	40
4.2 Elektronický monitoring	41
5. Praktická část	44
5.1 Cíle výzkumu	44
5.2 Dosavadní výzkumné poznatky	44
5.3 Výběr výzkumné metody	45
6. Výsledky	50
6.1 Zkušenosti sociálních pracovníků	50
6.2 Spolupráce sociálních pracovníků	63
6.2 Explorace (návštěvy v otevřené věznici, kontakty při propustkách)	65
7. Diskuse	73
7.1 Limity výzkumu	74
Závěr	75
Použitá literatura	76
Seznam příloh	81
Tabulka č. 2 – Evropské statistiky vězněných žen	82
Příloha č. 1 – Informovaný souhlas	83
Příloha č. 2 – Osnova rozhovoru	84
Příloha č. 4 – Anonymizovaný rozhovor	87
Příloha č. 5 – Kódovací kniha	94

Úvod

O tom, že pobyt ve výkon trestu odnětí svobody není zážitkem veskrze pozitivním a vzájemné vztahy ani socioekonomická situace rodiny z něj většinou nebenefitují, není sporu. V současnosti je věnována pozornost tomu, jak co nejvíce omezit pobyt ve VTOS v případě žen, které jsou matkami nezletilých dětí, aby nedocházelo k přerušování rodinných vazeb a děti mohly zůstat ve svém přirozeném prostředí.

V některých případech však systém penitenciární péče zatím nezná jiné řešení než uvěznění, proto je nasnadě uskutečňovat potřebná opatření k tomu, aby VTOS nezanechával vystoupivší ženy a jejich rodiny v horší situaci než té, která je do něj přivedla. Aby mohly být změny zacíleny na oblasti, které ženy ve VTOS nejvíce tíží, je kladen důraz na zapojování žen s žitou zkušeností i do tvorby penitenciární politiky.¹

Sociální práce ve své podstatě cílí na zamezení sociálnímu vyloučení klientů, případně jejich resocializaci, pokud už k sociálnímu vyloučení došlo. Pobyt ve VTOS může směřovat k sociálnímu vyloučení nejen v případě ženy, která jej absoluuje, ale také jejich dětí a ostatních rodinných příslušníků. Oblastem sociální práce a sociálním pracovníkům, s nimiž ženy během VTOS a po něm mohou přijít do kontaktu se věnujeme ve třetí kapitole.

První dvě části teoretického úseku práce nastiňují, jaký je právní rámec VTOS v případě žen a jak je jeho provádění prakticky zajištěno. Aby byl obraz českého prostředí kompletní, popisujeme vývoj počtu vězněných žen v posledních desetiletích v mezinárodním srovnání, jednotky VS ČR umožňující VTOS žen a specializované oddíly pro ženy s dětmi.

¹ Viz MERTL, Jiří. Výzkumná zpráva: Ženy s žitou zkušeností s výkonem trestu odnětí svobody a jejich specifické potřeby [online]. 2023. Dostupné z: https://www.zenyavezeni.cz/wp-content/uploads/2023/08/vyzkumna_zprava_mertl_jiri_zeny_s_zitou_zkusenosti_s_VTOS_a_jejich_specificke_potreby_FINAL.pdf

Třetí kapitola je věnována možnostem zajištění péče o dítě, které ženy při nástupu do VTOS v současnosti mají a specifikům zajišťování kontaktu s dětmi nebo ostatními rodinnými příslušníky v jednotlivých případech.

Ve čtvrté kapitole představujeme prvky zahraničních penitenciárních systémů, které mají potenciál být aplikovány v českém prostředí, ať už při realizaci návštěv věznic dětmi, úpravách specializovaných oddílů pro matky s dětmi nebo trestu domácího vězení.

Výzkumná část práce směřuje k hlubšímu porozumění současné praxi v oblasti podpory kontaktu žen ve VTOS s jejich nezletilými dětmi sociální prací. Respondenty jsou sociální pracovníci, kteří v této oblasti působí. Cílem je zjistit, jaká je realita podpory kontaktu, kde sociální pracovníci vidí mezery systému a kde je prostor pro zlepšení.

1. Právní rámec výkonu trestu odnětí svobody v případě žen

Výkon trestu odnětí svobody se dotýká jednoho z klíčových práv, které garantuje demokratický právní řád, a to práva na osobní svobodu. V České republice je právo na osobní svobodu uznáno jak v Listině základních práv a svobod, tak v řadě mezinárodních smluv o lidských právech, včetně speciální úmluvy, která upravuje i práva žen.²

Se zásahem do osobní svobody jsou spojeny i zásahy do dalších práv.³ Obecně se trest odnětí svobody chápe jako nejzávažnější trest i jako trest, při jehož výkonu existuje riziko porušení lidských práv, včetně specifických práv žen, resp. dětí.⁴ V případě žen jde totiž nejenom o práva žen ve výkonu trestu, ale i o práva dětí, a to zejména v situacích, kdy jsou ženy matkami.

Kontrolními orgány, zajišťujícími dodržování práv osob ve VTOS, jsou *Veřejný ochránce práv, Ministerstvo spravedlnosti, státní zastupitelství, Evropský výbor pro zabránění mučení (CPT), Výbor proti mučení (CAT), Výbor PSP ČR pro bezpečnost – podvýbor pro vězeňství, Výbor Rady vlády pro lidská práva proti mučení, GIBS, soudy, stavovské a další organizace*. Interní kontrolu pak provádí kontrolní orgány VS ČR, a to na základě stížností vězněných osob.⁵

Vězněné osoby se mohou řešení porušení svých práv domáhat i soudně. V oblasti rodičovských práv existují například nálezy Ústavního soudu ČR posuzující *střet veřejného zájmu na stíhání trestné činnosti a výkonu rodičovských práv vazebně stíhaného rodiče*⁶ nebo postup VS ČR při posuzování žádosti o zařazení

² Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, viz Vyhláška č. 62/1987 Sb., o Úmluvě o odstranění všech forem diskriminace žen.

³ RASZKOVÁ in DRÁPAL, Jakub, Václav JIŘIČKA a Tereza RASZKOVÁ, eds. *České vězeňství*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s, 2021., s. 83

⁴ OWERS in MCCARTHY, Melissa, ed. *Incarceration and human rights*. Manchester: Manchester Univ. Press, 2010., s. 11

⁵ SVOBODA in DRÁPAL, Jakub, Václav JIŘIČKA a Tereza RASZKOVÁ, eds. *České vězeňství*, s. 372-3

⁶ *IV.ÚS 2/18* [online]. Dostupné z: <https://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=102164&pos=1&cnt=3&typ=result>

do specializovaného oddílu pro matky s dětmi po porodu dítěte ve vězeňské nemocnici.⁷

1.1 Zacházení se ženami a zvláště matkami ve VTOS – lidskoprávní standardy

Zacházení se ženami a matkami nezletilých dětí zvláště ve výkonu trestu odnětí svobody je upraveno v řadě standardů. Konkrétně jde zejména o zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „zákon o výkon trestu odnětí svobody“), vnitřní řády pro odsouzené v jednotlivých věznicích, dále jsou relevantní doporučení Veřejného ochránce práv, CPT a relevantní judikatura, např. Evropského soudu pro lidská práva či Ústavního soudu. Vedle těchto standardů lze vycházet z tzv. *soft-law* dokumentů, což jsou dokumenty, které nemají právní závaznost.⁸ Jedná se zejména o Evropská vězeňská pravidla⁹, Pravidla OSN o minimálních standardech zacházení s vězňenými osobami – Pravidla Nelsona Mandely¹⁰, Pravidla OSN pro zacházení s vězňenými ženami a nevězeňská opatření pro pachatelky trestných činů – tzv. Bangkocká pravidla.¹¹

1.2 Bangkocká pravidla a ženy ve VTOS

Výkon trestu odnětí svobody v případě žen a zvláště matek nejpodrobněji upravují tzv. Bangkocká pravidla. Jde o pravidla, která byla přijata na půdě OSN Valným shromážděním v prosinci roku 2010 jako rezoluce č. 65/229 a jejich hlavním cílem je podpora lidských práv žen během a po VTOS.¹² Ženám, které jsou matkami

⁷ III.ÚS 2467/1 [online]. Dostupné z: https://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=3-2467-17_1

⁸ SLAVÍK a SLAVÍKOVÁ in DRÁPAL, Jakub, Václav JIRIČKA a Tereza RASZKOVÁ, eds. České vězeňství., s. 384-5

⁹ EUROPARAT, ed. European prison rules. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2006.

¹⁰ The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules) [online]. Dostupné z: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-ebook.pdf

¹¹ United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders with their Commentary (the Bangkok Rules) [online]. United Nations Office On Drugs and Crime, . Dostupné z: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Bangkok_Rules_ENG_22032015.pdf

¹² V současnosti v ČR probíhá ve spolupráci RUBIKON Centra a Culture Break Borders projekt Naplnění Bangkok Rules v ČR: cesta k podpoře lidských práv vězňených a propuštěných žen. Mimo samotné naplňování práv vězňených žen projekt usiluje také o zlepšení informovanosti o existenci a obsahu Bangkockých pravidel laické i odborné veřejnosti, destigmatizaci žen s trestní minulostí a jejich zapojování při navrhování změn systému.

nezletilých dětí je v Bangkockých pravidlech věnována zvýšená pozornost. Pravidla¹³ se neomezují pouze na dobu pobytu ve VTOS, ale týkají se už situace, kdy je rozhodováno o specifických trestu. Podle pravidla č. 64 je-li žena těhotná nebo pečuje o dítě, mají být *upřednostňovány tresty nespojené s odnětím svobody a tento trest volen až po vzetí v potaz nejlepšího zájmu dítěte a zajištění vhodných opatření pro péči o dítě.*

Dále platí, že při umisťování do věznic by vězeňská služba měla brát v potaz vzdálenost od místa bydliště ženy, potažmo místo, kde bude zajištěna péče o dítě. Podle pravidla č. 4 by měla být zvážena také dostupnost služeb a vhodných programů. Toto může být problematické zejména při zařazování do ženských oddílů věznic, které jsou převážně mužské a tomu jsou přizpůsobena také specifika extramurálních aktivit.

Podle pravidla č. 2 před nástupem do VTOS má být ženě umožněno *zajistit zaopatření svých nezletilých dětí, a to i pokud toto s přihlédnutím k nejlepšímu zájmu dětí vyžaduje odklad nástupu do VTOS.* Na to navazuje pravidlo č. 3, podle kterého by Vězeňská služba měla následně registrovat základní údaje o počtu ženinych dětí, jejich jménech a místě, kde a v čí péči se nacházejí.

Během VTOS je důraz kladen na uzpůsobení režimu potřebám žen, zajištění psychosociální podpory a její zpřístupnění ženám, které byly vystaveny některé z forem zneužívání. To upravuje pravidlo č. 42. Žádoucí je přitom také podpora a umožnění kontaktu s rodinami, dětmi a také dalšími osobami, které o děti pečují *všemi rozumnými prostředky*, jak stanoví pravidlo č. 26, na které navazuje pravidlo č. 28, podle kterého by kontakt s dětmi měl být otevřený a probíhat v příjemném prostředí.

Pokud žena ve věznicí pobývá společně s dítětem, mělo by být podle pravidla č. 50 umožněno trávení společného času v co nejvyšší možné míře. S dětmi se nikdy nezachází jako s vězni, to výslovně stanoví pravidlo č. 49, musí jim být poskytována náležitá zdravotní péče a prostředí, v němž pobývají, musí být s ohledem na pravidlo č. 51 co nejpodobnější běžnému prostředí.

¹³ The Bangkok Rules.

Z hlediska času platí, že působnost Pravidel přesahuje okamžik opuštění VTOS. V pravidlech č. 46 a 47 je akcentována nutnost propojení vězeňské služby se sociálními službami a dalšími subjekty komunity, v níž žena žije, a spolupráce na zavádění a provozu reintegračních programů před propuštěním i po něm.

Na makro praktické úrovni sledují Pravidla také nutnost vzdělávat zaměstnance pracující se ženami a jejich dětmi nad rámec běžných školení v oblasti genderově specifických potřeb a lidských práv vězněných žen. Rozšiřují běžný výcvik první pomoci a základů medicíny také o základní výcvik v oblasti zdraví žen, vývoji dětí a základní péči o ně. To upravuje pravidlo č. 33.

1.3 Vnitřní řády věznic

Vnitřní řády věznic jsou dokumenty vydávané VS ČR. Vnitřní řády jsou určeny pro konkrétní věznic a obvykle se odlišují pro obviněné a odsouzené. Jejich obsahem je přesné vymezení fungování dané organizační jednotky a pravidel pro osoby během celého pobytu ve věznici, typicky režim, pracovní aktivity, příjem korespondence, kázeňská opatření.

VŘV vymezují specifika specializovaných oddílů dané věznice, podmínky pro zařazení do těchto oddílů, jejich maximální kapacitu, denní režim v nich a povolené extramurální aktivity. V případě oddílů pro matky s dětmi také stanovují přístup dětí k lékařské péči a kontrolní funkci OSPOD.¹⁴

1.4 Doporučení VOP Doporučení k naplňování práv rodičů ve VTOS a jejich dětí obsahují i doporučení Veřejného ochránce práv. Ve Zprávě z roku 2023 formuluje několik doporučení pro VS ČR, která se vztahují zejména k podobě návštěv. Doporučuje zejména uzpůsobit návštěvní prostory potřebám dětí, umožnit častější návštěvy, navyšovat počet osob, které se mohou návštěvy účastnit a častěji

¹⁴ Viz např. Vnitřní řád pro odsouzené Věznice Světlá nad Sázavou [online]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-svetla-nad-sazavou/sekce/vnitri-rady>

využívat návštěv bez sluchové a zrakové kontroly.¹⁵ Dále je doporučováno umožňovat častější kontakt s dětmi pomocí videohovorů.¹⁶

Ochránce vyzývá sociální pracovníky věznic ke spolupráci se sociálními pracovníky OSPOD při uskutečňování kontaktů rodičů a dětí, vytváření rámcového plánu kontaktu dítěte s rodičem a stanovování kontaktních osob ve věznici, přes něž mohou osoby pečující o dítě nebo dítě samotné o kontakt s rodičem ve VTOS žádat.¹⁷

Veřejný ochránce práv není pouze poradním orgánem, je také jedním z kontrolních. Osoby ve VTOS se podle Lukasové nachází ve zranitelné situaci, skryté mechanismům běžné sociální kontroly a podřízené moci státu, proto je nezbytná interní i externí nezávislá kontrolní činnost.¹⁸

2. České prostředí

K ilustraci českého prostředí využijeme údaje o celkových počtech žen ve VTOS a konkrétních organizačních jednotkách VS ČR, v nichž ženy v současnosti pobývají. Aby bylo možné vymezit prostor pro sociální práci v oblasti podpory kontaktu žen ve VTOS s jejich nezletilými dětmi, popíšeme také, kolik sociálních pracovníků pracuje přímo v penitenciární péči, jaké jsou u nich nároky na vzdělání či profesní přípravu, náplň práce a vytíženost. Poslední část této kapitoly bude věnována dalším oblastem sociální práce, v nichž sociální pracovníci přicházejí do kontaktu se ženami ve VTOS nebo bezprostředně po něm.

¹⁵ KANCELÁŘ VEŘEJNÉHO OCHRÁNCE PRÁV. Zpráva o šetření z vlastní iniciativy a doporučení Vězeňské službě České republiky ve věci kontaktů dětí s jejich uvězněnými rodiči [online]. Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/VI%20988-23-Z18%20final.pdf>, s. 2

¹⁶ Tato možnost může výrazně podpořit kontakt v případech, kdy je rodič vzdálen na větší vzdálenost od místa bydliště dítěte nebo je dítě umístěno v zařízení pro výkon ústavní výchovy, a překážkou častějších běžných návštěv je časová náročnost a vysoké cestovní náklady.

¹⁷ KANCELÁŘ VEŘEJNÉHO OCHRÁNCE PRÁV. Zpráva o šetření z vlastní iniciativy a doporučení Vězeňské službě České republiky ve věci kontaktů dětí s jejich uvězněnými rodiči.

¹⁸ LUKASOVÁ in DRÁPAL, Jakub, Václav JIŘIČKA a Tereza RASZKOVÁ, eds. České vězeňství., s. 369

2.1 Statistické údaje

2.1.1 Počty žen ve VTOS

V současnosti se počet žen ve výkonu trestu odnětí svobody v České republice pohybuje v rozmezí 1390 až 1500¹⁹ ročně, konkrétní hodnota se v průběhu roku mění v závislosti na průběžně probíhajících nástupech a výstupech z VTOS.

Statistické údaje o tom, kolik z těchto žen má nezletilé děti, VS ČR dlouhodobě neshromažďuje, sbírá pouze údaje o rodinném stavu (manželství, registrované partnerství apod.).²⁰ Z výzkumu z roku 2018 vyplynulo, že 52,2 % odsouzených (mužů i žen) je rodičem a 79,3 % z nich nemá ve své péči ani jedno ze svých dětí.²¹ Výstup výzkumu však nerozděluje muže a ženy, uvedená hodnota je tak z pohledu žen ve VTOS spíše orientační.

Od roku 2013, kdy proběhla rozsáhlá amnestie tehdejšího prezidenta Republiky²², počet odsouzených žen vzrostl. Původní stav před amnestií, tedy 1300, byl překročen v roce 2016, kdy dosáhl hodnotu 1482.²³ V posledním desetiletí sice není nárůst tak výrazný, v kontextu statistik za celé období existence samostatné České republiky je však současný stav několikanásobkem oproti stavu v devadesátých letech (v roce 1998 počet žen ve VTOS poprvé přesáhl hranici 500 žen²⁴, hranici 1000 žen překročil v roce 2009²⁵).

¹⁹ ODBOR SPRÁVNÍ GENERÁLNÍHO ŘEDITELSTVÍ VĚZEŇSKÉ SLUŽBY ČESKÉ REPUBLIKY. Statistická ročenka 2022 Vězeňské služby České republiky [online]. Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, . Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/rocenky/statisticka-rocenka-vezenske-služby-ceske-republiky-za-rok-2022.pdf>, s. 115

²⁰ Ibid.

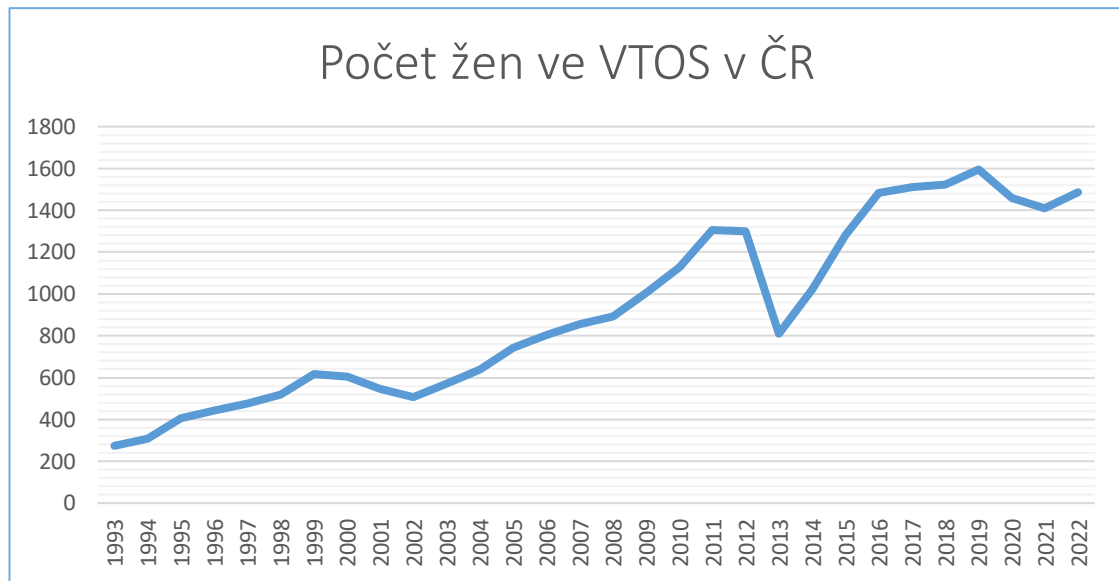
²¹ DRAHÝ, František, Jindřich HŮRKA a Michal PETRAS. SARPO: charakteristiky odsouzených v českých věznicích : deskriptivní studie. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2018., s. 74

²² Rozhodnutí č. 1/2013 Sb., o amnestii. 2013.

²³ ODBOR SPRÁVNÍ GENERÁLNÍHO ŘEDITELSTVÍ VĚZEŇSKÉ SLUŽBY ČESKÉ REPUBLIKY. Statistická ročenka 2022., s. 148

²⁴ ODBOR SPRÁVNÍ GENERÁLNÍHO ŘEDITELSTVÍ VĚZEŇSKÉ SLUŽBY ČESKÉ REPUBLIKY. Ročenka Vězeňské služby České republiky 2000 [online]. Odbor správní Generálního ředitelství Vězeňské služby České republiky, . Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/rocenky/statisticka-rocenka-2000.PDF>, s. 13

²⁵ ODBOR SPRÁVNÍ GENERÁLNÍHO ŘEDITELSTVÍ VĚZEŇSKÉ SLUŽBY ČESKÉ REPUBLIKY. Statistická ročenka 2011 Vězeňské služby České republiky [online]. Odbor správní Generálního ředitelství Vězeňské služby České republiky, . Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/rocenky/statisticka-rocenka-2011.pdf>, s. 106

Tabulka č.1 — Vývoj počtu žen ve VTOS v letech 1993 až 2022
(data převzata ze Statistických ročenek VS ČR z let 2000, 2011 a 2022)

Slováková srovnává vývoj počtu žen ve VTOS v ČR s celkovým počtem žen ve VTOS v Evropě, který v posledních letech klesá, a upozorňuje na opačné směřování ČR proti celoevropskému.²⁶ Podle dostupných statistik Eurostat²⁷ z období 2008 až 2021 se však podobný trend objevuje hned u několika zemí, např. Slovensko, Polsko a Maďarsko.²⁸ Mezi reprezentanty opačného směřování patří např. Španělsko, Lotyšsko, Litva, Anglie a Wales. Úplným extrémem je Turecko, kde se počet za posledních dvanáct let téměř ztrojnásobil.²⁹ Nutno dodat, že absolutní hodnoty jsou vždy údajem platným k 31. 12. daného roku, nikoliv průměrnou hodnotou za kalendářní rok, což může statistiku mírně zkreslovat.

Z výše zmíněného tedy vyplývá, že spíše než o celoevropském směřování lze hovořit o třech „trendech“ směřování, které se objevují u větších skupin států, tj. dlouhodobý pokles, relativní stabilita a dlouhodobý nárůst. Generalizovat nelze ani důvody jednotlivých „trendů“, počty vězněných osob ovlivňují mimo dlouhodobých koncepcí³⁰ také další proměnné – změny v trestní politice, podíl

²⁶ DRÁPAL, Jakub, Václav JIŘIČKA a Tereza RASZKOVÁ, eds. České vězeňství.

²⁷ EUROSTAT. Prisoners by age and sex - number and rate for the relevant sex and age groups [online]. 2023. Dostupné

z: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/crim_pris_age__custom_8916536/default/table?lang=en

²⁸ Viz tabulka č. 2

²⁹ EUROSTAT. Prisoners by age and sex - number and rate for the relevant sex and age groups.

³⁰ v ČR např. Koncepce vězeňství do roku 2025

udělování alternativních trestů, politická situace daného státu atd. – které se v jednotlivých státech mění i bez závislosti na mezinárodním kontextu.

Otázkou je, zda je tento nárůst opravdu nadále nutný a nevytváří pouze další zátěž rozsáhlému systému vězeňství a tím i vyšší náklady státnímu rozpočtu, když je efektivita trestu odnětí svobody sporná. Matoušek a Matoušková uvádí, že instituce vězení spíše než k resocializaci, vede svou povahou k desocializaci lidí v ní pobývajících.³¹

2.1.2 Organizační jednotky VS ČR zabezpečující VTOS žen

V současnosti jsou ženy ve VTOS umístěny do patnácti věznic – Brno, České Budějovice, Hradec Králové, Liberec, Litoměřice, Nové Sedlo, Olomouc, Opava, Ostrava, Ostrov, Plzeň, Praha Pankrác, Praha Ruzyně, Světlá nad Sázavou a Teplice. Nadpoloviční většina je umístěna do výhradně ženské Věznice Světlá nad Sázavou (829 žen), větší počet žen se nachází také ve smíšených věznicích Opava (186 žen), Praha Ruzyně (175 žen) a Nové Sedlo (157 žen). V ostatních případech se počty umístěných žen pohybují mezi jednotkami a nižšími desítkami.³²

Pobyt žen s dětmi je v ČR realizovatelný ve Věznici Světlá nad Sázavou³³ v rámci dvou specializovaných oddílů – Specializovaný oddíl pro odsouzené matky nezletilých dětí do jednoho roku a Specializovaný oddíl pro odsouzené matky nezletilých dětí od jednoho do tří let věku dítěte.^{34,35}

³¹ MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ. Mládež a delikvence: Možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže. Praha: Portál, 2011., s. 161

³² ODBOR SPRÁVNÍ GENERÁLNÍHO ŘEDITELSTVÍ VĚZEŇSKÉ SLUŽBY ČESKÉ REPUBLIKY. Statistická ročenka 2022., s. 76

³³ VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. Výkon vazby a trestu odnětí svobody matek nezletilých dětí [online] [cit. 12.11.2023]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-svetla-nad-sazavou/sekce/vykon-trestu-odsouzenych-matek-s-detmi>

³⁴ VŘV Světlá nad Sázavou. , s. 2

³⁵ SLOVÁKOVÁ in DRÁPAL, Jakub, Václav JIŘIČKA a Tereza RASZKOVÁ, eds. České vězeňství., s. 188

2.2 Sociální pracovníci v penitenciární a postpenitenciární péči

2.2.1 Sociální pracovníci ve věznicích

VS ČR zaměstnává přibližně 120 až 150 sociálních pracovníků.³⁶ Využijeme-li pro účely orientačního výpočtu počtu klientů na jednoho sociálního pracovníka výše uvedený počet 120 sociálních pracovníků a celkový počet vězněných osob ve vazbě i VTOS, dostaneme se na 159 klientů, přičemž konkrétní počty v jednotlivých věznicích se mohou lišit. Efektivní případová práce a spolupráce s dalšími subjekty je při tomto počtu klientů značně omezena. Pochybnosti o zachování individuálního přístupu ke klientům a zvládnání náplně práce sociálních pracovníků ve vězeňství v současnosti vyjadřuje i odborná veřejnost.³⁷

Nároky na vzdělání jsou u sociálních pracovníků ve věznicích oproti ostatním oblastem sociální práce lehce zvýšené – potenciální zaměstnanec musí před nástupem splňovat kvalifikaci podle *Zákona 108/2006 Sb. o sociálních službách, tzn. minimálně vyšší odborné nebo bakalářské vzdělání ve stanovených oborech*³⁸ a navíc být vysokoškolsky vzdělán v bakalářském studijním programu – nestačí tedy vyšší odborné vzdělání, jak je v sociální práci jinak běžné.³⁹ Počáteční specializační a další povinné průběžné vzdělávání pak probíhá v rámci Akademie VS ČR.⁴⁰

Vězeňská služba náplň práce sociálního pracovníka ve věznici definuje jako zajišťování soustavné sociální a sociálně právní pomoci a poradenství vězněným osobám a komunikaci s dalšími subjekty, např. OSPOD, Úřady práce, ČSSZ.⁴¹

³⁶ 144 v roce 2021 ; v roce 2019 116 ; ve statistických ročenkách jsou jejich počty zahrnuty mezi vzdělávací a výchovné zaměstnance – společně s vychovateli, učiteli a speciálními pedagogy ; případně občanské zaměstnance , VS ČR na svých stránkách uvádí, že ve věznicích pracuje více než sto sociálních pracovníků a pracovníc

³⁷ ŠÁMALOVÁ, Kateřina a Petr VOJTÍŠEK, eds. Sociální správa: organizace a řízení sociálních systémů. Praha: Grada, 2021., s. 384

³⁸ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách., §110

³⁹ VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. Sociální pracovník - Věznice Ostrov [online] [cit. 16.12.2023]. Dostupné z: <https://vscr.jobs.cz/detail-pozice?r=detail&id=1636218201&impressionId=43c125f2-0e82-4a71-a64a-67bc1a9e47d1>

⁴⁰ ČERNÁ in DRÁPAL, Jakub, Václav JIŘIČKA a Tereza RASZKOVÁ, eds. České vězeňství., s. 348

⁴¹ VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. Sociální pracovník - Věznice Ostrov.

Kaštanová⁴² vymezuje základní aktivity SP ve věznicích jako *poskytování odborného sociálně-právního poradenství, zprostředkovávání kontaktu se společenským prostředím, uplatňování práv odsouzených, sociálně terapeutickou činnost nebo zajišťování osobních záležitostí – sepisování žádostí o důchod, žádosti o snížení či pozastavení vyživovací povinnosti, vyřizování osobních a matričních dokladů*. Zároveň uvádí, že v případě žen ve VTOS je nejsilnější potřebou *zprostředkování kontaktu s dětmi a navázání či obnova vztahu s nimi*.⁴³ Černá k činnostem SP přidává aktivity v *odborných komisích v rámci věznice* – SP je např. jedním z aktérů při vyhodnocování možnosti pracovního zařazení.⁴⁴

Nejzřetelnější popis náplně práce SP ve věznicích nabízí profesiogram⁴⁵, vzniklý v rámci projektu *Profesionalizace sociální práce v ČR*. Výše zmíněné aktivity doplňuje o *vytváření zpráv o odsouzených pro rozhodování u soudu, dohled nad splácením dluhů a dohled nad psaním dopisů obětem*, což naznačuje spolupráci s Probační a mediační službou ČR.⁴⁶

Tento výčet aktivit se s přihlédnutím ke zmiňovanému orientačnímu počtu klientů na jednoho sociálního pracovníka zdá být téměř nerealizovatelným.

Dle Černé je nutností, aby byly služby penitenciární a postpenitenciární péče provázány, čímž lze zajistit podporu v klientově přirozeném prostředí po výstupu z VTOS. Z externích subjektů, které mohou toto propojení nabídnout jsou nejčastěji využívány sociální a jiné odborné služby, další neziskové organizace a sociální kurátoři na obcích.⁴⁷

⁴² KAŠTANOVÁ in MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. SEŠIT SOCIÁLNÍ PRÁCE: Sociální práce s osobami, které spáchaly trestný čin [online]. 2018. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Sesit_socialni_prace_c.4.pdf/133719d2-373d-ffb2-5a2d-76a1b3fa37cb, s. 33

⁴³ Ibid.

⁴⁴ ČERNÁ in DRÁPAL, Jakub, Václav JIŘIČKA a Tereza RASZKOVÁ, eds. České vězeňství., s. 347-349

⁴⁵ Sociální pracovník ve věznicích - profesiogram [online]. 2020. Dostupné z: <https://socialni prace.cz/profesiogramy/socialni-pracovnik-ve-veznicich/>

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ ČERNÁ in DRÁPAL, Jakub, Václav JIŘIČKA a Tereza RASZKOVÁ, eds. České vězeňství., s. 347-348

2.2.2 Sociální služby

Hlavní výsadou sociálních služeb je, že s klientem či klientkou mohou začít pracovat již ve VTOS, navázat podpůrný vztah a ve spolupráci pokračovat i po propuštění z VTOS, kdy se klienti ocitají v náročné situaci a na hledání podpory může být pozdě. Člověk po opuštění věznice již nemusí mít ty samé možnosti jako před nástupem, velmi pravděpodobně nemá svou původní práci, hledání nové mu záznam v rejstříku trestů značně komplikuje, nedisponuje dostatkem financí, často nemá možnosti vrátit se do původního bydliště ani využít opory v podobě přátel a rodiny.⁴⁸

Na rozdíl od sociálních pracovníků ve věznici si sociální služby také mohou stanovit maximální kapacitu podle časové náročnosti poskytované intervence a personálních možností. Rozsah služby také nemusí zahrnovat všechny oblasti života klienta a může být přesně zacílen podle jeho potřeb.⁴⁹

Mezi sociální služby pracující s ženami ve VTOS a jejich rodinami patří např. *Centrum Rubikon, z. ú.; Sananim, z. ú.; Centrum podané ruce, o. p. s.; Bílý kruh bezpečí; Romodrom, o. p. s.*; apod. Dalšími subjekty, poskytujícími obdobné služby, jsou např. *Mezinárodní vězeňské společenství nebo Národní centrum pro rodinu*⁵⁰. Spektrum nabízených služeb je poměrně široké, některé organizace nabízejí adiktologické poradenství, jiné pomáhají zprostředkovat zaměstnání, udržet kontakt s rodinou nebo poskytují dluhové poradenství.⁵¹

Limitem při spolupráci s externími službami může být umístění odsouzených ve VTOS daleko od místa běžného bydliště – u žen např. ve věznici Světlá nad Sázavou, která se sice nachází ve středu ČR, doba cesty ze vzdálenějších krajů ale přesahuje několik hodin. Pokud má služba více poboček v různých oblastech⁵²,

⁴⁸ MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ. *Mládež a delikvence.*, s. 161

⁴⁹ PLECHÁČKOVÁ a HAŠPLOVÁ in MATOUŠEK, Oldřich. *Strategie a postupy v sociální práci.* Praha: Portál, 2022., s. 483-484

⁵⁰ VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. *Věznice Světlá nad Sázavou - Spolupráce s nevládními organizacemi* [online]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-svetla-nad-sazavou/sekce/spoluprace-s-neziskovymi-a-dalsimi-organizacemi>

⁵¹ Ibid.

⁵² např. Rubikon Centrum, z. ú.; Bílý kruh bezpečí

může tento limit překonávat „předáváním“ klientů mezi pobočkami, což ovšem není z důvodu ztráty klíčového pracovníka ideální řešení.

2.2.3 Sociální pracovníci OSPOD

Je-li vězněná osoba rodičem, pravděpodobně přijde do kontaktu se sociálním pracovníkem příslušného OSPOD. Docházet k tomu může v případech, kdy je dítěti nařízena ústavní výchova, při posuzování možnosti pečovat o dítě ve VTOS nebo například svěřování dítěte do (příbuzenské) pěstounské péče.⁵³

Pro ilustraci toho, kolik pracovníků OSPOD se setkává s rodiči ve VTOS a jejich dětmi můžeme použít data z Výzkumné zprávy VOP⁵⁴, kde bylo jednou z oblastí šetření to, kolik z OSPOD v ČR evidovalo mezi lety 2019 a 2022 děti, jejichž alespoň jeden rodič se nachází ve VTOS. Toto se týkalo 223 z celkových 243 OSPOD v ČR.⁵⁵ Data nereflektují pohlaví rodiče, nelze tedy přesně určit, kolik z těchto má zkušenosti i se ženami se VTOS.

Pokud má nezletilé dítě zároveň nařízenou ústavní či ochrannou výchovu, přibývá k aktérům ještě sociální pracovník příslušného ústavního zařízení (DD, DDŠ, DÚ, VÚ), který je zároveň minimálně 1x za tři měsíce v kontaktu s příslušným OSPOD (klíčový pracovník má minimálně v tomto intervalu povinnost dítě v zařízení navštívit a zpravidla tak dochází i k setkání se SP zařízení).⁵⁶ Tento pravidelný kontakt by měl zajistit pravidelné předávání informací o dítěti z obou stran a může také vytvářet komunikační kanál mezi sociálními pracovníky věznice a ústavního zařízení.

2.2.4 Sociální kurátoři

Po výstupu z VTOS má každý z propuštěných možnost spolupracovat se sociálním kurátorem sociálního odboru obce s rozšířenou působností, kde má nahlášené trvalé bydliště. Se sociálním kurátorem může osoba ve VTOS komunikovat již

⁵³ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

⁵⁴ KANCELÁŘ VEŘEJNÉHO OCHRÁNCE PRÁV. Kontakty dětí a rodičů ve výkonu trestu odnětí svobody, Výzkumná zpráva 2023 [online]. 2023. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/VI%204353-22_sociologick%C3%BD%20v%C3%BDzkum.pdf, s. 11

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ MATOUŠEK, HEJNOVÁ, PELIKÁNOVÁ in MATOUŠEK, Oldřich. Strategie a postupy v sociální práci., s. 401-402

během VTOS, stejně jako v případě pracovníků sociálních služeb. Zpravidla je iniciátorem kontaktu kurátor, kterému VS ČR hlásí nástup občana ORP do VTOS.

Kurátor osobě posílá úvodní dopis, kde ji informuje o možnostech spolupráce a svých kompetencích. Osoby ve VTOS mohou svého sociálního kurátora kontaktovat dopisem jednou měsíčně bezplatně, na vlastní náklady neomezeně. Kurátor osoby ve VTOS navštěvuje zhruba jednou za tři měsíce, podle časových možností, počtu klientů v dané věznici a vzdálenosti od ORP. Spolupracuje také se sociálním pracovníkem věznice a vyjadřuje se k návrhům na podmíněčné propuštění po uplynutí části trestu.

Matoušek a Matoušková práci soc. kurátora ve vztahu k osobám opouštějícím VTOS vymezují jako *depistáž, poradenství a sociální intervenci podporující začlenění propuštěného vězně do společnosti*.⁵⁷ Pod těmito pojmy si můžeme představit kontaktování osob ve VTOS, přípravu na propuštění, hledání bydlení, pomoc s registrací na Úřadě práce, žádostmi o dávky hmotné nouze a navazování na další sociální služby a instituce.

Oblast kontaktu s nezletilými dětmi sice není hlavní specializací kurátora, může však zastoupit sociálního pracovníka věznice v „case managementu“ a komunikaci s dalšími institucemi včetně výše uvedeného OSPOD.

⁵⁷ MATOUŠKOVÁ A MATOUŠEK in MATOUŠEK, Oldřich a Alois KŘIŠŤAN. Encyklopedie sociální práce. Praha: Portál, 2013., s. 485

3. Možnosti zajištění péče o dítě a kontaktu s matkou při VTOS

V této kapitole popíšeme, jak je možné kontakt s matkou a péči o dítě během období, kdy jeho matka vykonává trest odnětí svobody. Budeme využívat pojmy možnosti a jejich výběr, máme však na paměti, že ženy před nástupem do VTOS často na výběr nemají, nebo nejsou těmi, kdo o výběru rozhoduje.

U každé z variant budou předmětem popisu podmínky, které musí být splněny, aby mohla být využita. Dále informace o tom, jak jsou zajišťovány potřeby dítěte a kontakt s matkou, pokud s ní dítě nepobývá ve věznici nebo kontakt s druhým rodičem a dalšími rodinnými příslušníky, pokud je dítě s matkou.

Tyto kontakty probíhají během návštěv, jejichž režim upravuje zákon o výkonu trestu odnětí svobody. Osoby ve VTOS nezávisle na pohlaví nebo počtu dětí mohou podle § 19 využívat návštěv blízkých osob v rozsahu tří hodin za jeden kalendářní měsíc. Tato časová dotace může být využita najednou nebo rozdělena do více dnů podle možností věznice. Do věznice mohou na jednu návštěvu přijít maximálně čtyři osoby, včetně dětí. Tyto osoby musí být předem nahlášené a schválené vychovatelem. Děti mladší patnácti let se mohou návštěvy účastnit pouze v doprovodu osoby starší osmnácti let.

Pro návštěvy dětí mohou být po povolení ředitelem věznice využívány také tzv. manželské návštěvy, bez zrakové a sluchové kontroly, kdy je i prostor uzpůsoben tomu, aby návštěva proběhla v soukromí.⁵⁸ Některé věznice upravují běžné návštěvní místnosti přidáním vybavení pro děti, aby bylo prostředí co nejpříjemnější⁵⁹, problematický však může být průchod bezpečnostní kontrolou, kde se příjemné prostředí nepřipomínající věznici zajistit nedá.

Alternativou, která je využívána jako motivační prvek a nedá se tak spoléhat na její pravidelnost, jsou kázeňské odměny. Mezi ně řadíme (i) povolení opustit věznici až na čtyřicet hodin v souvislosti s návštěvou a (ii) přerušování trestu

⁵⁸ SVOBODA in DRÁPAL, Jakub, Václav JIŘIČKA a Tereza RASZKOVÁ, eds. *České vězeňství.*, s. 137

⁵⁹ GRILLMAIEROVÁ, Monika. Podpora vztahu dítěte a rodiče ve výkonu trestu odnětí svobody Vězeňskou službou České republiky. 2021, diplomová práce, Masarykova Univerzita v Brně., s. 45

odnětí svobody ředitelem věznice.⁶⁰ Tyto alternativy umožňují, aby kontakt s dítětem proběhl v jemu přirozeném nebo neutrálním prostředí, u vícečetných sourozeneckých skupin je navíc možné setkání všech členů s rodičem najednou. Limitující mohou být větší cestovní náklady pro odsouzené, pokud jsou umístěni ve věznici vzdálené místu bydliště dítěte (dětí).

Bangkoká pravidla doporučují vězeňským službám, aby návštěvy byly co nejvíce usnadněny, jde o pravidlo č. 43, a často se využívaly výše zmíněné propustky, to upravuje pravidlo č. 45. Kontakt lze podpořit poskytováním bezplatného ubytování dětem a doprovázejícím osobám, které při cestách do věznice musí překonávat delší vzdálenosti, prodloužením návštěv nebo finanční podporou na cestovní náklady.⁶¹

Případem, kdy kontakt dítěte s matkou žádoucí není, může být prokázána skutečnost, že byla matka pachatelkou násilí směrem k druhému rodiči nebo dítěti samotnému⁶², v ostatních případech se podle Matouška a Vrabcové má za to, že „*je bezpečný kontakt žádoucí, bez ohledu na to, jak činy matky zhodnotil soud.*“⁶³

3.1 Pobyť dítěte s matkou ve věznici

Zákon umožňuje pobyt dětí s matkami ve VTOS u dětí do třech let věku, vždy pouze na písemné základě žádosti matky a kladného vyjádření ředitele věznice, disponující specializovanými oddíly pro VTOS matek s nezletilými dětmi.⁶⁴ Těmito oddíly v ČR disponuje Věznice Světlá nad Sázavou.⁶⁵

⁶⁰ SVOBODA in DRÁPAL, Jakub, Václav JIŘIČKA a Tereza RASZKOVÁ, eds. České vězeňství., s. 137

⁶¹ ATABAY, Tomris. Handbook on women and imprisonment: with reference to the United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders (The Bangkok Rules). New York: United Nations, 2014., s. 75

⁶² STOKLÁSKOVÁ, Marie, Tereza SADKOVÁ a Zuzana MELOUNOVÁ. Děti jsou bez viny, Jak pracovat s pěstouny a dětmi v náhradní rodinné péči, jejichž rodič je ve vězení: Metodika pro práci s rodinami s uvězněným rodičem [online]. Centrum pro rodinu a děti Přerov, 2018. Dostupné z: <https://www.nadacesirius.cz/soubory/projekty/detibezviny/Deti-jsou-bez-viny-Metodika.pdf>, s.30

⁶³ MATOUŠEK a VRABCOVÁ in MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese. Praha: Portál, 2014, s. 120

⁶⁴ Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů. 1999.

⁶⁵ VRV Světlá nad Sázavou.

3.1.1 Zařazení do specializovaných oddílů

U matek dětí od jednoho do třech let věku je možné žádat o zařazení do tzv. *Specializovaného oddílu matek 2* v S. n. S. v případech, kdy je žena zařazena k VTOS do věznice s ostrahou ve všech stupních zabezpečení. Zároveň musí být splněny další podmínky stanovené Vnitřním řádem věznice – *dítě nebylo svěřeno do péče jiné osobě, trest by měl končit před dovršením tří let dítěte, případně nejstaršího z dětí, a pobyt v oddílu by měl trvat minimálně tři měsíce*. Tyto informace a asistenci s podáváním žádosti by měl ženám poskytnout sociální pracovník věznice.⁶⁶

Ředitel věznice kromě aktuálních kapacitních možností a splnění základních podmínek při posuzování bere v potaz také *lékařský posudek dítěte, vyjádření OSPOD a psychologický posudek ženy*. Těmito posudky je zkoumáno, zda je pobyt s matkou ve věznici v nejlepším zájmu dítěte. Pokud žádosti není vyhověno, může žena podat stížnost na GŘ VS ČR, případně znovu žádat po uplynutí tří měsíců.⁶⁷

Pokud je žena zařazena do věznice s ostrahou a zároveň je matkou dítěte do jednoho roku, obvykle žádá o odklad nástupu do VTOS.⁶⁸ V případě zařazení k VTOS ve věznici se zvýšenou ostrahou, případně s ostrahou ve vysokém stupni zabezpečení, tento odklad nemusí být možný. Podle Raszkové dochází k zařazení do tohoto typu věznice, pokud je uložen *výjimečný trest, TOS za spáchání TČ ve prospěch organizované zločinecké skupiny, TOS za zvlášť závažný zločin ve výměře nejméně osm let, nebo se pachatel (pachatelka) v posledních letech pokusil uprchnout či uprchl z VTOS, výkonu zabezpečovací detence či vazby*.⁶⁹

Matky dětí do jednoho roku věku, zařazené k VTOS ve věznici se zvýšenou ostrahou, pak mohou žádat o zařazení do tzv. *Specializovaného oddílu matek 1* v S. n. S. Postup při podávání žádosti je totožný jako v případě matek dětí od jednoho do třech let věku. Odpadá podmínka uplynutí trestu před dovršením daného věku dítěte, která by byla v případě této skupiny odsouzených

⁶⁶ Ibid., s. 30

⁶⁷ Zákon č. 169/1999 Sb., §67

⁶⁸ ŘÍHOVÁ, Kateřina. Ženská kriminalita. 2012, diplomová práce, Univerzita Karlova.

⁶⁹ RASZKOVÁ in DRÁPAL, Jakub, Václav JIRIČKA a Tereza RASZKOVÁ, eds. České vězeňství., s. 42

nesplnitelná. Jedinými praktickými rozdíly oproti uvedenému oddělení pro VTOS matek dětí od jednoho do tří let věku jsou umístění v jiné části věznice pro odlišné nároky na ostrahu a menší kapacita. Vybavení a režim těchto oddělení jsou srovnatelné.⁷⁰

Při podávání žádosti o umístění do těchto oddílů by ženy měly být informované také o postupu, který nastane, když jim bude z jakýchkoliv důvodů pobyt v nich ukončen. Věznice musí podle VŘV disponovat kontakty na osoby, které jsou v případě nutnosti schopny péči o dítě krátkodobě převzít, pokud takové osoby existují.⁷¹

3.1.2 Zajišťování potřeb dítěte

Ženy ve specializovaných oddílech nejsou pracovníčně zařazené, péče o děti je tedy jejich hlavní náplní času. Všechny potřeby dítěte musí být zajištěny z vlastních zdrojů matky⁷² – rodičovský příspěvek, úspory, finanční podpora rodiny, výživné. Neschopnost tyto náklady zabezpečit může být jednou z překážek zařazení ženy do specializovaného oddílu, nebo důvodem pro vyřazení.

Pokud žena přijímá finanční prostředky výhradně spojené s péčí o dítě – již zmíněný rodičovský příspěvek, peněžitá pomoc v mateřství, výživné, příspěvek na dítě, sirotčí důchod dítěte – jsou ukládány na zvláštní účet a žena je může využívat výhradně na úhradu potřeb dítěte.⁷³

Kontrola řádné péče je prováděna příslušným OSPOD, který také může podat podnět k ukončení pobytu dítěte s matkou ve VTOS. O ukončení podle Vnitřního řádu věznice rozhoduje ředitel, mimo vyjádření OSPOD také na základě negativního posudku lékaře či psychologa dítěte k jeho dalšímu setrvání s matkou ve věznici.

Důvodem pro ukončení pobytu může být také matčina neschopnost o dítě pečovat déle než třicet dnů, dlouhodobá snížená schopnost péče v důsledku zhoršeného

⁷⁰ VŘV Světlá nad Sázavou., s. 30

⁷¹ Ibid., s. 31

⁷² BARTOŠOVÁ, Lucie. Zabezpečení žen v těhotenství a mateřství. 2011, diplomová práce, Univerzita Karlova., s. 63; VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. VŘV Světlá nad Sázavou.

⁷³ Zákon č. 169/1999 Sb., §25

zdravotního či psychického stavu matky, porušování vnitřního řádu věznice nebo pasivní přístup k aktivitám povinným dle programu zacházení. U matek s dětmi ve *specializovaném oddíle 1* je pobyt ukončen v době, kdy dítě dosáhne jednoho roku věku.⁷⁴

Smysl obou zmíněných oddílů je odlišný. Oddíl pro matky s dětmi od jednoho do tří let věku primárně sleduje kontinuitu, nepřerušování kontaktu matky a dítěte, a předpokládá, že bude matka v péči pokračovat i po výstupu z VTOS. U oddílu pro matky dětí do jednoho roku je cílem vytvoření kladné citové vazby, její posilování a vedení matky k rodičovské odpovědnosti.⁷⁵

3.1.3 Zajišťování kontaktu s druhým rodičem a blízkými osobami

Zákon stanovuje možnost dětí, které pobývají s matkou ve VTOS přijímat návštěvy blízkých osob, a to v četnosti a rozsahu stanoveném ředitelem věznice a se souhlasem matky.⁷⁶ Blízkými osobami se rozumí rodinní příslušníci – druhý rodič, prarodiče, sourozenci, a další obdobně blízké osoby. Otázkou je, jestli jsou tyto rodinní příslušníci schopni navštěvovat i dítě samostatně, nebo zůstává u běžných návštěv dítěte a matky zároveň.

Dalšími metodami udržování kontaktu může být telefonická komunikace nebo videohovory, jejichž využití se u menších dětí jeví jako lepší varianta, komunikovat pravidelně bez vizuálního vjemu může být matoucí a neefektivní. Využití telefonických hovorů je možné v běžném režimu (s časovým omezením) podle matčiných finančních možností, videohovory případně zprostředkovává věznice a v současné době je nelze nárokovat.

3.1.4 Porod ve VTOS

Speciálním případem pobytu dítěte s matkou ve VTOS je situace, kdy žena do VTOS nastupuje v těhotenství. V těchto případech by prenatální péče měla být obdobná té mimo věznici, porod by měl proběhnout v běžné porodnici a při žádném

⁷⁴ VŘV Světlá nad Sázavou., s. 29-30

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Zákon č. 169/1999 Sb..

z přesunů ani vyšetřeních by žena neměla být omezována bezpečnostními prvky, jako jsou kurty, pouta apod.⁷⁷

Pokud je těhotná žena ve VTOS, tři týdny před očekávaným termínem porodu dojde k jejímu přemístění do vězeňské nemocnice v Praze Pankráci nebo Brně, k přesunu do běžné nemocnice pak dojde až těsně před porodem, přičemž po porodu je dítě ponecháno v péči porodnice a matka přemístěna zpět do vězeňské nemocnice.⁷⁸

Do péče matky se dítě vrací až v momentě, kdy je schválena žádost o zařazení do specializovaného oddílu, nebo dojde k přerušení VTOS. Jinak musí péči po schválení soudem převzít jiná osoba, typicky druhý rodič nebo jiná příbuzná osoba, pokud to není možné, je nutné využít některé z forem náhradní rodinné péče.

Tento postup, kdy dojde oddělení dítěte od matky ihned po porodu, aniž by bylo OSPOD posouzeno, že setrvání s matkou není v nejlepším zájmu dítěte byl již v minulosti zpochybněn rozhodnutím Ústavního soudu.⁷⁹ V tomto případě šlo o porod během vazby, kdy nebylo ženě následně vyhověno v žádosti o umístění do Specializovaného oddílu pro výkon vazby matek s nezletilými dětmi do jednoho roku v S. n. S. Hlavními překážkami na straně VS ČR bylo negativní vyjádření pediatra k umístění neočkovaného novorozence do specializovaného oddělení, nedostatečná kapacita Specializovaného oddílu pro výkon vazby a neslučitelnost výkonu vazby a VTOS v jednom oddíle.

Vnitřní řád věznice S. n. S. jasně omezuje zařazení do těchto oddílů 1 a 2 pouze na ženy ve VTOS, ženy ve výkonu vazby však mají zákonem⁸⁰ danou možnost pobývat ve vazbě s dítětem do jednoho roku věku. Vazební opatření žen v těhotenství, tedy i potenciálně rodičích, by sice mělo podle Bangkockých pravidel být až nejzazším řešením⁸¹, pokud stále může dojít k vzetí do vazby těhotné ženy či ženy s dítětem do jednoho roku, měla by být i dostatečná kapacita oddělení,

⁷⁷ ATABAY, Tomris. Handbook on women and imprisonment., s. 84

⁷⁸ BARTOŠOVÁ, Lucie. Zabezpečení žen v těhotenství a mateřství., s. 60

⁷⁹ III.ÚS 2467/1.

⁸⁰ Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby., §28a

⁸¹ ATABAY, Tomris. Handbook on women and imprisonment., s. 84

v nichž lze realizovat společný pobyt matek s dětmi ve vazbě. Nyní umožňuje pobyt nejvýše dvou žen s dětmi.⁸²

První z důvodů nevyhovění výše uvedené žádosti, tedy problém s umístěním neproočkovaného dítěte do specializovaného oddílu, by se však mohl týkat i žen ve VTOS, směřujících do SO s dětmi do jednoho, potažmo třech let věku. Podle Vyhlášky o očkování proti infekčním nemocem⁸³, resp. v současnosti platného očkovacího kalendáře povinných očkování, se první etapa povinného očkování aplikuje až pod započatého devátého týdne věku dítěte a další probíhají až do osmnáctého měsíce.

3.2 Péče druhého rodiče

Tato varianta je obvykle první volbou u všech dětí starších třech let a lze využít, pokud dítě žije ve společné domácnosti s oběma rodiči, případně rodičem a jiným dospělým členem domácnosti, který se dosud podílel na výchově dítěte. Dítě v tomto případě zůstává se zbylými členy domácnosti, ideálně v místě původního bydliště a navštěvuje-li již některé ze školských zařízení, nemění ani toto.

3.2.1 Zajišťování potřeb dítěte

Potřeby dítěte jsou v tomto případě zajišťovány obdobně jako před matčíným nástupem do VTOS. Pokud má druhý rodič splněnou minimální dobu pojištění a jsou splněny další podmínky, může převzít pobírání rodičovského příspěvku nebo peněžité pomoci v mateřství, kterou od 7. týdne může čerpat druhý rodič. Dále může žádat o přídavek na dítě a příspěvek na bydlení.⁸⁴

Matoušek a Vrabcová upozorňují, že důsledkem chybějícího příjmu rodiče ve VTOS však může docházet i ke stěhování z původního místa bydliště, protože rodina nezvládá financovat původní náklady na bydlení. Rodič, který zůstane s dítětem,

⁸² VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. Věznice Světlá nad Sázavou: Výkon vazby a trestu odnětí svobody matek nezletilých dětí [online]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-svetla-nad-sazavou/sekce/vykon-trestu-odsouzenych-matek-s-detmi>

⁸³ Vyhláška č. 537/2006 Sb., o očkování proti infekčním nemocem.

⁸⁴ ŠÁMALOVÁ, Kateřina a Petr VOJTÍŠEK, eds. Sociální správa., s. 262-3

si často musí osvojit i dovednosti, které v souvislosti s péčí o dítě vykonávala matka.

Při řešení neuspokojivé finanční situace lze využívat dávek pomoci v hmotné nouzi, pokud jsou příjmy domácnosti nižší než stanovená částka živobytí pro daný počet osob a nelze je již zvýšit vlastní iniciativou. Těmito dávkami jsou *příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc*.⁸⁵ O možnosti tyto dávky využít však musí být rodič informován, znalost systému státní sociální podpory není pro všechny občany automatická.

Tyto informace může rodiči podat pracovník Úřadu práce, kde lze také o všechny z uvedených dávek žádat, sociální pracovník OSPOD, oddělení sociální pomoci obce s rozšířenou působností nebo sociálních služeb. Teoreticky také sociální pracovník věznice, s ním se však rodina odsouzené ženy nemusí vůbec potkat.

I tato možnost, zahrnující zdánlivě nejméně změn pro dítě tak není bezproblémová. Rodič, který pokračuje v péči sám potřebuje podporu nejen v realizaci „běžného provozu“, ale i v komunikaci o matčině uvěznění směrem k dítěti a jeho přípravě na návštěvy ve věznici.⁸⁶ Tuto podporu mohou poskytnout nejen sociální pracovníci věznice či OSPOD, ale také pracovníci sociálně aktivizačních služeb (SAS) a sociálních služeb či jiných organizací zaměřených na pomoc lidem ve VTOS a jejich rodinám.

3.2.2 Zajišťování kontaktu s matkou

V případě, že dítě zůstane v péči druhého rodiče, může být kontakt s matkou udržován v běžném režimu návštěv ve věznici, v omezené míře telefonicky a dopisovou komunikací neomezeně. Poslední zmíněná forma se dá samozřejmě využívat až u starších dětí.

Matoušek a Vrabcová přidávají k formám kontaktu využitelným pro mladší děti audionahrávky, kdy matka například načte pohádku. Pro jejich vznik je nutná podpora vedení věznice a součinnost zaměstnanců, mohou však obohatit pečující

⁸⁵ Ibid., s. 283

⁸⁶ MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. Podpora rodiny.

osoby materiálem, který lze používat v případě uklidnění akutního stresu dítěte po matce. Na samotné návštěvy je třeba dítě připravovat, reakce na matku i celou situaci vstupu do věznice mohou být různorodé a pro oba rodiče nečitelné.⁸⁷

Pro lepší porozumění celé situaci mohou být využívány materiály určené dětem, vysvětlující, co znamená, když je jejich matka ve VTOS. Tyto materiály většinou vznikají z iniciativy nevládních organizací, distribuována je například publikace *Maminka ve vězení*⁸⁸, vydaná Českým helsinským výborem.

Ani v případě, že dítě z počátku nebo v průběhu návštěv matku odmítá, by nemělo dojít k úplnému upuštění od návštěv. Pracovníci věznice by měli v těchto situacích oba rodiče podpořit a v případě potřeby poskytnout také informace o tom, jak postupovat dále, aby byl kontakt možný.⁸⁹ Pomoci mohou také tzv. asistované návštěvy, realizované například zmíněným *Českým helsinským výborem* nebo *Občanským sdružením Za branou*.

3.3 Pěstounská péče

O svěření dětí do tohoto typu péče rozhoduje vždy soud. Zákon⁹⁰ rozlišuje *pěstounskou péči, pěstounskou péči na přechodnou dobu a předpěstounskou péči*. V ČR je hojně využívanou formou náhradní rodinné péče také tzv. příbuzenská pěstounská péče. Pěstouni v tomto případě nejsou vybíráni z registru pěstounů vedeného příslušným krajským úřadem⁹¹, jedná se o osoby (osobu), které jsou mají k dítěti (dětem) příbuzenský vztah, které aktivně vyhledá příslušný OSPOD. Nejčastěji jde o prarodiče, výjimkou nejsou ani dospělí sourozenci nebo sourozenci jednoho z rodičů.⁹²

V právní úpravě pěstounské péče však termín „příbuzenská pěstounská péče“ nenajdeme, jedná se o *svěření do péče jiné osoby*.⁹³ Je využíván zejména protože

⁸⁷ MATOUŠEK a VRABCOVÁ in Ibid., s. 120

⁸⁸ ČESKÝ HELSINSKÝ VÝBOR. Maminka ve vězení [online]. Dostupné z: https://helcom.cz/wp-content/uploads/2022/11/Maminka-ve-vezeni_publicace.pdf

⁸⁹ MATOUŠEK a VRABCOVÁ in MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. Podpora rodiny., s. 119

⁹⁰ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

⁹¹ ŠÁMALOVÁ, Kateřina a Petr VOJTÍŠEK, eds. Sociální správa., s. 326

⁹² MOLDRZYK, Zdeněk. Specifika situace příbuzenských pěstounů [online]. 2023. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/specificka-situace-pribuzenskych-pestounu>

⁹³ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

příbuzní pečující mohou pobírat *příspěvek při pěstounské péči a některé další pěstounům určené dávky* a péče se běžné pěstounské v některých aspektech podobá.⁹⁴

Rizikem využití tohoto typu péče může být nedostatečné prověření příbuzenských pěstounů, kteří na rozdíl od běžných pěstounů a pěstounů na přechodnou dobu neprocházejí povinným vzděláváním ani není prověřována jejich způsobilost řádně o děti pečovat. Zároveň nelze předpokládat, že příbuzná osoba automaticky bude dítěti blízká.

Pokud pečující osoba dítěti blízká je, může oproti běžné pěstounské péči přechod do péče proběhnout klidněji. Zároveň v tomto případě nebývá problém převzít celé sourozenecké skupiny, které se do běžné pěstounské péče daří umisťovat méně. Nedochozí většinou ani ke stěhování na delší vzdálenosti, případně do neznámého prostředí, v případě běžné pěstounské péče jsou možné přesuny maximálně v rámci příslušného kraje.

Zejména v případě pečujících prarodičů podle Pazlarové může vznikat zmatení rolí, kdy se z prarodiče stávají pro vnoučata rodičem, výrazně se mění jejich dosavadní životní styl a může docházet k opakování negativních výchovných stylů, které trans generačně vedly k selhání rodiče dítěte.

Do pěstounské péče na přechodnou dobu se v ČR nejčastěji dostávají děti bezprostředně po narození, může trvat maximálně jeden rok a jejím hlavním účelem je vytvořit prostor pro stabilizaci rodinného prostředí.⁹⁵ V případě žen ve VTOS tak k této formě může dojít také, pokud není možné zařazení do specializovaného oddílu nebo bezprostředně po porodu ve VTOS.⁹⁶

Pěstounská péče na přechodnou dobu je hlavní alternativou umisťování dětí mladších tří let do zdravotnických zařízení, kterými jsou tzv. dětská centra, případně DD pro děti do tří let věku, od jejichž využívání se v posledních letech

⁹⁴ MOLDRZYK, Zdeněk. Specifika situace příbuzenských pěstounů.

⁹⁵ PAZLAROVÁ in MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. Podpora rodiny., 149-51

⁹⁶ viz **3.1.4 Porod ve VTOS**

postupně upouští.⁹⁷ Do běžné pěstounské péče se podle Pazlarové starší děti z původních rodin dostávají jen velmi zřídka⁹⁸, jejich cesta vede většinou přes zařízení pro výkon ústavní výchovy, ale ani tak není šance na umístění velká, protože je pěstounů v registrech jednotlivých krajských úřadů stále nedostatek.

3.3.1 Zajišťování potřeb dítěte

Jak již bylo řečeno, při pěstounské péči, pěstounské péči na přechodnou dobu a tzv. příbuzenské pěstounské péči mohou pečující osoby pobírat některé z dávek systému státní sociální podpory určené k úhradě nákladů spojených s péčí o dítě. Těmi se rozumí *příspěvek na úhradu potřeb dítěte, příspěvek při převzetí dítěte a příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla*. Odměna pěstouna je pak určena osobám pečujícím v režimu pěstounské péče a pěstounské péče na přechodnou dobu. Příspěvek při pěstounské péči náleží příbuzenským pěstounům, i pokud mají směrem k dítěti vyživovací povinnost. V takovém případě však pouze ve snížené míře.⁹⁹

Výhodou těchto možností podpory je i skutečnost, že je lze čerpat i po dosažení zletilosti nezaopatřených dětí v pěstounské péči¹⁰⁰, pokud se soustavně připravují na budoucí povolání. Zároveň je pěstoun směrem k nezaopatřenému dítěti ve stejné pozici jako rodič, pokud zemře, za splnění dalších podmínek tak může vzniknout nárok na sirotčí důchod.

Finanční podpora je nezbytná, neřeší však všechno. Poradenskou činnost směrem k pěstounům a zajištění jejich vzdělávání podle zákona¹⁰¹ organizuje příslušný OSPOD, který zároveň dozoruje řádnou péči, nebo další organizace s pověřením pro výkon sociálně-právní ochrany dětí, tedy tzv. doprovázející organizace pro pěstouny.

⁹⁷ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. Dětské domovy pro děti do 3 let věku: Závěrečná zpráva ze zjišťování realizovaného Ministerstvem práce a sociálních věcí na jaře 2022 [online]. 2022. Dostupné

z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/DD3+Z%C3%A1v%C4%9Bre%C4%8Dn%C3%A1+zpr%C3%A1va+za+2022.pdf/d00fd976-4de4-29a9-944c-d62df9d8e081>, s. 9

⁹⁸ PAZLAROVÁ in MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. Podpora rodiny., s. 150

⁹⁹ ŠÁMALOVÁ, Kateřina a Petr VOJTÍŠEK, eds. Sociální správa., s. 325

¹⁰⁰ Do 26 let

¹⁰¹ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí., §961

V běžných záležitostech zastupuje dítě pěstoun, pokud však dochází k závažným rozhodnutím, které se dítěte týkají, je třeba souhlas rodiče. Jemu také zůstává vyživovací povinnost směrem k dítěti. Má právo stýkat se s dítětem a být o něm informován.¹⁰²

3.3.2 Zajišťování kontaktu s matkou

Kontakt s matkou je v případě pěstounské péče zajišťován v běžném režimu návštěv a dalšími metodami, kterými jsou telefonický a dopisní kontakt, stejně jako v případě péče druhého rodiče. Při návštěvách je žádoucí přítomnost pěstouna, aby mohlo dojít k předání všech informací o dítěti a matka měla přehled o tom, kdo o její dítě pečuje. Přesto může docházet k ventilaci frustrace způsobené uvězněním a je žádoucí, aby na to byl pěstoun připraven.

Metodickou příručku pro pěstouny, kteří pečují o dítě s rodičem ve VTOS, vydalo *Sdružení pro rodinu a děti Přerov*. Autoři zdůrazňují, že to, jak pěstouni před dětmi hovoří o budoucí návštěvě rodiče ve věznici a rodiči samotném, je klíčové pro dobrý průběh kontaktu. Doporučují, aby bylo dítě rodičem před návštěvou například telefonicky informováno o tom, jak a kde bude návštěva probíhat.¹⁰³

K těmto doporučení přidává VOP vytvoření materiálu pro děti rodičů ve VTOS, který by obsahoval popis průběhu návštěv, fotografie prostředí, v němž se návštěva odehraje i ostatních prostorů, kterými bude dítě procházet. Pro lepší uchopitelnost doporučuje i vytvoření videa se stejným obsahem.¹⁰⁴

3.4 Ústavní výchova

Ústavní výchova může být dítěti uložena pouze na základě soudního rozhodnutí. Pokud je matka jedinou pečující osobou nebo nelze z jakýchkoliv využít jiné z předchozích možností, dochází k nařízení ústavní výchovy v některém ze zařízení

¹⁰² Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

¹⁰³ STOKLÁSKOVÁ, Marie, Tereza SADKOVÁ a Zuzana MELOUNOVÁ. Děti jsou bez viny, Jak pracovat s pěstouny a dětmi v náhradní rodinné péči, jejichž rodič je ve vězení: Metodika pro práci s rodinami s uvězněným rodičem., s. 30

¹⁰⁴ KANCELÁŘ VEŘEJNÉHO OCHRÁNCE PRÁV. Zpráva o šetření z vlastní iniciativy a doporučení Vězeňské službě České republiky ve věci kontaktů dětí s jejich uvězněnými rodiči.

pro její výkon. Zařízeními pro výkon ústavní, případně ochranné výchovy se rozumí dětský domov (DD), dětský domov se školou (DDŠ), diagnostický (DÚ) a výchovný ústav (VÚ).¹⁰⁵

Jedná-li se o dítě mladší třech let, nemůže být až na výjimky¹⁰⁶ umístěno ve výše uvedených zařízeních. Jak bylo zmíněno, od umístování v dětských centrech se upouští a alternativou by měla být pěstounská péče na přechodnou dobu.

Pokud k ní z jakýchkoliv důvodů nemůže být přistoupeno, existuje pro děti mladší třech let ještě jedna alternativa v podobě Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (ZDVOP). Do těchto zařízení může být dítě umístěno na vlastní žádost, po dohodě s rodiči nebo na základě soudního rozhodnutí. ZDVOP může dítě přijmout okamžitě a v rodinných skupinách poskytovat péči maximálně po dobu šesti měsíců s možností prodloužení až na jeden rok.¹⁰⁷ ZDVOP se využívá také pro zajištění okamžité péče u starších dětí a mělo by zároveň pracovat i s rodinou dítěte, pokud je to možné.

Ústavní výchova je častým řešením i pokud v rodině po odchodu jednoho z rodičů do VTOS zůstane druhý, který by o děti teoreticky pečovat mohl. Prakticky se však může jednat o nesplnitelný úkol, ať už z důvodu výrazného snížení příjmů rodiny a nárůstu nákladů o náklady spojené s uvězněním jednoho z rodičů nebo prosté nemožnosti zvládnout péči bez původně hlavního pečujícího rodiče. Tato situace nastává podstatně častěji, pokud je ve VTOS matka.¹⁰⁸

3.4.1 Zajišťování potřeb dítěte

Je-li dítě umístěno do zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, odpovědnost za zajišťování jeho potřeb nese zařízení a jeho zaměstnanci. Přestože zákonní zástupci musí přispívat na náklady spojené s péčí o dítě v zařízení¹⁰⁹, není tím náležitá péče o dítě podmíněna. Jinými slovy, i pokud by rodič na náklady vůbec nepřispíval, nebude péče o dítě v zařízení nijak omezena, náklady jsou však

¹⁰⁵ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

¹⁰⁶ Nejmladší dítě vícečetné sourozenecké skupiny

¹⁰⁷ PAZLAROVÁ in MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. Podpora rodiny., s. 150

¹⁰⁸ MATOUŠEK a VRABCOVÁ in Ibid., s. 116

¹⁰⁹ Zákon č. 109/2002 Sb., §27

na rodičích vymáhány. Kontrolu toho, jak dítě v zařízení prospívá, provádí v pravidelných intervalech OSPOD.¹¹⁰

Podle typu zařízení dítě buď navštěvuje vzdělávací instituci mimo zařízení (DD), nebo je ZŠ/MŠ/SŠ součástí zařízení. Jen zřídka je dítě umístěno do zařízení v původním místě bydliště, většinou tedy dochází ke změně navštěvované školy. Dochází také k přerušování sociálních vazeb s vrstevníky a celkově komunitou v místě původního bydliště.

Kontakt s ostatními příbuznými může probíhat dle interních pravidel zařízení. Obvykle je možný denně v odpoledních hodinách a o víkendech. Vzdálenost mezi zařízením a místem bydliště zbytku rodiny, pracovní vytíženost a často také nedostatek finančních prostředků však častěji návštěv rodinných příslušníků většinou brání.

3.4.2 Zajišťování kontaktu s matkou

Zajišťování kontaktu dětí v ústavní výchově je ze všech zmíněných případů nejkomplicovanější. Nárok na návštěvy je stejný jako v ostatních případech, tedy tři hodiny v jednom kalendářním měsíci.¹¹¹ Praktické zajištění návštěv však představuje pro pracovníky zařízení velkou výzvu. V ideálním případě by dítě navštěvovalo matku v doprovodu jiné příbuzné osoby, která by zajišťovala i jeho přepravu do věznice ze zařízení a zpět, k tomuto však dochází jen zřídka.

Zorganizovat doprovod dítěte do věznice, kde matka pobývá, alespoň jednou měsíčně vytváří nárok na navýšení běžného personálního obsazení. Děti jsou organizovány do tzv. rodinných skupin. V běžném dětském domově má takováto skupina šest až osm členů.¹¹² V jednu chvíli je obvykle přítomen pouze jeden z vychovatelů, kteří se střídají ve směnném režimu.

Věznice se jen zřídka nachází ve stejném městě jako zařízení, v němž dítě pobývá, proto se návštěva stává celodenním programem. Za rodičem obvykle cestuje pouze jedno z dětí z rodinné skupiny, proto doprovod nezajišťuje vychovatel určený skupině pro daný den, ale jiný zaměstnanec zařízení. Stejně řešení se využívá,

¹¹⁰ viz **3.2.3 Sociální pracovníci OSPOD**

¹¹¹ Zákon č. 169/1999 Sb., §19

¹¹² Zákon č. 109/2002 Sb., §4

pokud je v rodinné skupině více sourozenců – i kdyby totiž byla celá skupina složena ze sourozenců, nemohou se návštěvy zúčastnit všichni – maximální počet osob je stanoven na čtyři, což navíc v případě dětí mladších patnácti let musí zahrnovat i dospělý doprovod.

Zmíněná vzdálenost zařízení a věznice je překážkou nikoliv nepřekonatelnou, vytváří však náklad na dopravu dítěte a doprovázejícího zaměstnance. Nemusí být možné, aby dítě za matkou doprovázel některý z tzv. kmenových vychovatelů¹¹³, často tak činí sociální pracovník zařízení či vedoucí vychovatel, kteří dítě sice znají dobře, nemají však tolik zkušeností s jeho reakcemi na náročné situace a nemohou matce poskytnout tak podrobné informace o životě dítěte.

O překonávání bariér usiluje projekt VS ČR „Mámu potřebuji“, probíhající ve věznici Světlá nad Sázavou, který je zaměřen právě na podporu kontaktu matek ve VTOS s jejich dětmi umístěnými v ústavní péči. Snaží se o systémové uchopení zajišťování kontaktu, zavedení asistovaných kontaktů a implementaci videohovorů pomocí aplikace Skype pro pravidelnější vizuální kontakt matek s dětmi.¹¹⁴ Zavedení využívání videohovorů značně uspíšilo období koronavirové pandemie stejně jako v případě projektu „Skype obhajoba“.

3.5 Shrnutí

Všechny uvedené možnosti mají svá pozitiva i úskalí. Žádná se nedá označit za ideální či bezproblémové řešení, při němž by nedošlo k výraznému zásahu do dosavadního životního stylu žen vstupujících do VTOS a jejich dětí.

Při zajišťování kontaktů se jako největší překážka jeví vzdálenost věznice od místa pobytu dítěte a tím pádem i finanční nároky na udržování kontaktu. Potenciálním řešením může být žádost matky o přeložení do věznice blíže místu bydliště, o které

¹¹³ Pracovní úvazky vychovatelů obvykle zahrnují časovou dotaci na „nepřímou péči“, vymezení činností v tomto režimu je však v jednotlivých zařízeních různorodé a doprovody za rodiči nemusí zahrnovat.

¹¹⁴ Projekt „Mámu potřebuji“ [online]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/clanky/detail/veznice-svetla-nad-sazavou-spustila-projekt-mamu-potrebuji>

by měla být informována ¹¹⁵, s tím se ale vzhledem k naplněnosti věznic, kde pobývají ženy, nedá vždy počítat.

Společným jmenovatelem všech možností je také velmi krátká doba povolených návštěv. Tři hodiny v kalendářním měsíci nejsou obzvláště v případě mladších dětí dostačující dobou pro kontakt s matkou, která byla před nástupem do VTOS téměř vždy primární pečující osobou. Navíc při popisu všech výše uvedených situací vycházíme z „ideální situace“, kdy se přes všechny překážky podaří kontakt realizovat. I tak mají děti žen ve VTOS příležitost vidět svou matku nejvýše dvanáctkrát, v případě rozdělení návštěv na 2x1,5 hodiny nejvýše 24x ročně.

Důležitá je také podpora pečujících osob, nejen ve zprostředkování pomoci materiální, tedy dávek a příspěvků, ale také metodická, tj. jak mohou jednat v situaci, v níž se ocitly. Pokud jsou pečující pěstouny, mohou se obracet na OSPOD, který jim tyto informace poskytne, pečující rodič však může sítím podpory snadno propadnout.

Podpora odsouzených žen by neměla končit v okamžiku výstupu z VTOS. V tuto chvíli krom běžných výzev všech osob při opouštění VTOS mohou čelit dalším, které souvisí s navracením se do vlastní rodiny, která mezitím změnila režim fungování, a také znovu navazováním vazeb se svými dětmi, které se v mezičase adaptovaly na nové prostředí a jiné pečující osoby.¹¹⁶

¹¹⁵ MATOUŠEK a VRABCOVÁ in MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. Podpora rodiny., s. 120

¹¹⁶ Ibid., 119

4. Příklady dobré praxe ze zahraničí

V této kapitole budeme věnovat pozornost příkladům dobré praxe při zajišťování kontaktu žen ve VTOS s jejich nezletilými dětmi ze zahraničí a jejich jednotlivým prvkům, které by za určitých podmínek mohly být implementovány do českého prostředí. Hlavními zdroji pro tuto kapitolu jsou Mapa příkladů dobré praxe Evropské sítě Rescaled¹¹⁷ a Mapa implementace Bangkockých pravidel organizace Penal Reform International¹¹⁸.

4.1 Pobyt dítěte s matkou ve věznici

Pobyt dítěte s matkou ve věznici za splnění stanovených podmínek umožňuje několik evropských zemí¹¹⁹, zabezpečení potřeb je však různorodé. Ve většině je umožněn pobyt dětí do tří let věku, například v otevřené věznici Frankfurt Preungesheim až do šesti let.¹²⁰

Celkově lze říct, že pokud se jedná o běžnou věznici, která disponuje pouze upraveným prostorem pro ženy s dětmi, je maximální věk dítěte stanoven na tři roky, pokud VTOS probíhá mimo věznici, v prostoru bez mříží, může být povolen věk vyšší. Toto vychází z poznatků vývojové psychologie, děti jsou schopny formulovat vzpomínky a propojovat je v omezené časové perspektivě po 2,5. až 3. roce života¹²¹, do té doby také nevnímají, kde se nachází.

Další variantou je pobyt ženy s dítětem v běžné věznici pouze do jednoho roku věku dítěte s následným přesunem do komunitní nebo otevřené věznice v místě blízkém bydlišti¹²². Ve VTOS pak pobývá pouze matka, dítě zůstává s někým z příbuzných nebo v pěstounské péči, s matkou však může být v kontaktu denně, buď matka

¹¹⁷ RESCALED. Good practices across Europe [online]. Dostupné z: <https://www.rescaled.org/examples/>

¹¹⁸ PENAL REFORM INTERNATIONAL. Bangkok Rules Map [online]. Dostupné z: <https://www.penalreform.org/issues/women/bangkok-rules/bangkok-rules-map/>

¹¹⁹ Německo, Španělsko, Polsko, Velká Británie

¹²⁰ PAURUS, Melanie. International Report on the Conditions of Children of Incarcerated Parents: A Survey of Prison Nurseries [online]. The University of Minnesota, 2017. Dostupné z: <https://cicmn.org/wp-content/uploads/2017/03/Melanie-Report-Edited.pdf>, s. 38

¹²¹ VÁGNEROVÁ, Marie a Lidka LISÁ. Vývojová Psychologie Dětství a Dospívání. Prague: Karolinum Press, 2021., s. 107

¹²² Skotsko, Belgie

dochází za dítětem domů, dítě ji navštěvuje v prostorách komunitní věznice nebo se setkávají v neutrálním prostoru.

Usnadnění návštěv dětí ve věznicích může být realizováno nástroji, které nevyžadují stavební úpravy ani výrazné finanční investice. V některých německých věznicích je využíván nástroj „Bear Buddy“, který slouží k lepší orientaci dítěte ve věznici a zpříjemnění návštěvy. Dítě před návštěvou obdrží obrázkovou publikaci, v níž je na fotografiích konkrétní věznice ilustrací medvěda popsán průběh celé návštěvy. V interiéru věznice jsou pak na zdech umístěny stejné ilustrace jako v publikaci a po zemi nalepené „medvědí tlapy“, sloužící k orientaci při průchodu věznicí.¹²³

V ČR existuje publikace Pojedeme za maminkou¹²⁴, která sleduje podobný záměr, jedná se však spíše o „pohádku o návštěvě“, ilustrace interiéru věznice sice připomínají, k realitě mají ovšem velmi daleko a plní svůj účel spíše než v přípravě na prostředí přípravou na proces návštěvy. Vytvoření materiálu podobného tomu německému bylo uvedeno již mezi doporučeními VOP.¹²⁵

Přes uvedené možnosti je však globálně patrné směřování k reformě penitenciární politiky, spíše než k výstavbě nových jednotek věznic k využívání alternativ ve všech případech, kdy je to možné a bezpečné, ať už jde o elektronický monitoring při trestu domácího vězení nebo probaci.

4.2 Elektronický monitoring

Elektronický monitoring je v zahraničí užíván jako alternativní varianta k výkonu trestu odnětí svobody, vazby a dalších omezení. Podle Siriwato a Poonyarith v případě žen v těhotenství, při kojení nebo péči o nezletilé děti umožňuje ženám i dětem setrvat v jejich přirozeném prostředí a nepřerušit kontakt. Zároveň ženy mohou pokračovat v zaměstnání, neztratit pracovní místo, nebo zahájit nové,

¹²³ PENAL REFORM INTERNATIONAL. Germany [online]. Dostupné z: <https://www.penalreform.org/issues/women/bangkok-rules/bangkok-rules-map/germany/>

¹²⁴ VĚZNICE SVĚTLÁ NAD SÁZAVOU a VOLONTÉ CZECH, O. P. S. Pojedeme za maminkou. Praha: ALTEDA, z. ú., 2022.

¹²⁵ KANCELÁŘ VEŘEJNÉHO OCHRÁNCE PRÁV. Zpráva o šetření z vlastní iniciativy a doporučení Vězeňské službě České republiky ve věci kontaktů dětí s jejich uvězněnými rodiči., s.3

pokud aktuálně žádnou práci nemají.¹²⁶ Nemusí tak dojít ke zhoršení ekonomické situace jako v případě VTOS.

Systémy EM využívané v evropských zemích fungují pomocí GPS signálu, pro jejich přesnost uvnitř objektů, tedy typicky v místě trvalého bydliště monitorované osoby, je nutná instalace kalibračního zařízení zaměstnancem správce EM systému.¹²⁷ Mimo tento vstup do obydlí je zasahování do soukromí monitorovaných oproti VTOS minimální.

Využití EM je nejčastěji prezentováno jako cesta ke snížení počtu vězňených osob, v případě žen však nemusí být vždy ideální variantou. Přes všechna zmíněná pozitiva není bez další podpory vhodné v případech, kdy žena a její dítě nemají stabilní bydlení, žijí v nevyhovujících podmínkách či v násilném prostředí. Zároveň nelze opomenout jeden z účelů TOS, kterým je ochrana společnosti před pachatelem konaným kriminálním chováním¹²⁸, který využití EM jako alternativy TOS u některých odsouzených žen brání.

V ČR systém EM fungoval v letech 2018 až 2021¹²⁹, během této doby byl využit celkem 83 ženami při trestu domácího vězení, nahrazení vazby dohledem a podmíněném propuštění s dohledem.¹³⁰ Během roku 2024 by měl být systém EM znovu spuštěn jiným provozovatelem do ostrého provozu.¹³¹

Častější využívání EM by mohlo snížit počet žen, které jsou matkami ve VTOS a tím pádem i počet dětí, které jsou z tohoto důvodu v zařízeních ústavní výchovy nebo pěstounské péči a minimalizovat změny, ke kterým v životě dětí kvůli

¹²⁶ SIRIWATO a POONYARITH. Using electronic monitoring with female offenders in Thailand. *Journal of Advanced Research in Social Sciences and Humanities*. 2016, roč. 1, č. 1. DOI: 10.26500/JARSSH-01-2016-0108, s. 1-7

¹²⁷ GACEK, James. *Portable prisons: electronic monitoring and the creation of carceral territory*. Montreal ; Kingston ; London ; Chicago: McGill-Queen's University Press, 2022., s. 115

¹²⁸ Zákon č. 169/1999 Sb..

¹²⁹ Ukončení elektronického monitoringu [online]. 2021. Dostupné z: <https://naramky.justice.cz/ukonceni-elektronickeho-monitoringu/>

¹³⁰ JUSTICE.CZ. Souhrný přehled: Statistická data 9/2018 - 11/2021 [online]. 2021. Dostupné z: <https://naramky.justice.cz/wp-content/uploads/2021/12/Souhrnny-prehled-1.pdf>

¹³¹ PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SUŽBA ČR. Informace o stavu implementace a zahájení ostrého provozu nového elektronického monitorovacího systému pro trestní justice II. [online]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/informace-o-stavu-implementace-a-zahajeni-ostreho-provozu-noveho-elektronickeho-monitorovaciho-systemu-pro-trestni-justice-ii/>

uvěznění matky dochází. V případech, kdy matka nebo oba rodiče potřebují posílit rodičovské kompetence, může být rodina napojena na sociálně aktivizační služby a OSPOD v místě bydliště.

5. Praktická část

5.1 Cíle výzkumu

V teoretické části práce jsme definovali, s jakými obory sociální práce ženy, které jsou matkami nezletilých dětí, přicházejí do kontaktu během VTOS, během jeho opouštění a při návratu do běžného života. Hlavním cílem výzkumu je doplnit teoretické poznatky o praktické zkušenosti s fungováním systému ze strany sociálních pracovníků působících v těchto oborech SP, nalézt tak prostor pro zlepšení současné praxe a definovat případná doporučení, plynoucí z empirických poznatků.

5.2 Dosavadní výzkumné poznatky

Samotné sociální práci se ženami ve vězeňství se výzkum dotýká jen okrajově. Většina z dosavadních výzkumů je v případě žen ve VTOS soustředěna na specifika jejich životních drah, případně pohledy veřejnosti či pomáhajících profesí na uvěznění, rozdílné potřeby žen a mužů během VTOS a další souvislosti. Přijde-li na rodičovství, nejčastěji jde o zkušenosti se Specializovanými oddíly věznic pro pobyt matek s dětmi a důsledkům na vzájemné vztahy v rodině.

V roce 2023 skončily dva pro tuto oblast relevantní projekty, Rodičovství za mřížemi¹³² a Naplnění Bangkok Rules V ČR: cesta k podpoře lidských práv vězněných a propuštěných žen.¹³³ Horová v rámci projektu Rodičovství za mřížemi zkoumala prostor pro profesionalizaci sociální práce ve vězeňství, identifikaci sociálních pracovníků v trestní justici s pachateli trestné činnosti a možnosti rozvoje vzdělávání v sociální práci.¹³⁴

Mertl ve výzkumu vycházejícím z rozhovorů s ženami s žitou zkušeností s VTOS upozorňuje na podstatné rozdíly při VTOS žen a mužů rodičů. Strukturální

¹³² Masarykova Univerzita v Brně

¹³³ Rubikon Centrum, z. ú.

¹³⁴ HOROVÁ, Petra. Žitá zkušenost jako východisko pro profesionalizaci sociální práce ve vězení. Sociální práce sociální práce [online]. roč. 2021, č. 5. Dostupné z: https://socialniprace.cz/wp-content/uploads/2023/10/SP5_2021web.pdf

překážka v podobě nedostatečné flexibility systému ženských věznic zamezuje kladnému vyřízení žádostí o přeložení blíže k místu bydliště dětí a výrazně komplikuje realizaci návštěv. Jejich četnost pak respondentky označují za nedostatečnou.¹³⁵

Další oblastí výzkumu je informovanost veřejnosti o možnostech, které ženy s nezletilými dětmi mohou při VTOS využít. Blektová zjišťovala, nakolik je veřejnost seznámena s existencí specializovaných oddílů pro matky s dětmi ve Věznici Světlá nad Sázavou. V době výzkumu o nich vědělo necelých 70 % respondentů, chyběly jim však další informace o možnostech využití oddělení, jeho režimu fungování atd.¹³⁶

5.3 Výběr výzkumné metody

Abychom mohli poukázat na mezery současného systému zajišťování kontaktů žen ve VTOS s jejich nezletilými dětmi, potřebujeme co nejdůkladněji porozumět tomu, jak funguje v praxi. Pro tento typ výzkumného záměru proto volíme kvalitativní výzkumné strategie, které podle Novotné „*směřují k pochopení jednání aktérů i sociálním strukturám, v nichž se dané jednání uskutečňuje.*“¹³⁷

Prakticky se tedy snažíme porozumět tomu, jak konkrétně jednotlivé obory sociální práce napomáhají zajišťování kontaktu žen ve VTOS s jejich nezletilými dětmi, které metody sociální práce při tom používají, v jaké fázi VTOS ženy pomoc sociálních pracovníků v daných oblastech vyhledávají, jak reagují na poskytnuté informace, které fáze procesu zprostředkování kontaktu jsou pro ně nejvíce náročné atd.

Zajímá nás také specifická procesy v případě žen, které jsou zejména u dětí do tří let věku primárními pečujícími osobami. Potřebují vůbec asistenci při zajišťování

¹³⁵ MERTL, Jiří. Výzkumná zpráva: Ženy s žitou zkušeností s výkonem trestu odnětí svobody a jejich specifické potřeby., s. 50

¹³⁶ BLEKTOVÁ, Aneta. Názor veřejnosti na specializované oddělení pro matky s dětmi ve věznici Světlá nad Sázavou. 2014, bakalářská práce, Univerzita Palackého v Olomouci., s. 38

¹³⁷ NOVOTNÁ in NOVOTNÁ, Hedvika, Ondřej ŠPAČEK a Magdaléna ŠTOVÍČKOVÁ, eds. Metody výzkumu ve společenských vědách. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2019., s. 260

kontaktní? Pokud ano, proč? Otázkou je, co činí tento proces náročným a jak by se dal zjednodušit.

Současně se snahou o co nejhlubší porozumění systému a jednotlivým zkušenostem sociálních pracovníků také nahlížíme širší kontext zmiňovaných situací, například to, jak organizační struktura a financování sociálních služeb ovlivňuje možnosti intervence sociálních pracovníků směrem ke klientům nebo jak vlastní iniciativa žen ve VTOS směrem k sociálním pracovníkům mimo věznic souvisí s jejich předchozími zkušenostmi s pomáhajícími profesemi.

Do výzkumu vstupujeme v pozici outsiderů, což podle Novotné umožňuje větší odstup od tématu a širší úhel pohledu, jelikož nemáme tendence přehlížet zdánlivě samozřejmé skutečnosti, protože nám prostředí není vlastní.¹³⁸

V oblasti sociální práce v penitenciární péči si jako příklad přehlížení samozřejmé skutečnosti můžeme představit následující situaci. Pokud by byl výzkumníkem sociální pracovník, který v této oblasti působí, mohl by mít při dotazování se jiného SP podvědomě vynechávat rozvíjející otázky podmiňovací – např. „Co kdyby návštěvy mohly probíhat častěji?“ nebo „Jak by sociální práci v penitenciární péči ovlivnila její reforma?“ – a přijímat současný stav systému jako status quo.

K vypořádání praktických náležitostí zajišťování kontaktu by se jako nejlepší metoda mohlo zdát zúčastněné pozorování aktivit samotných nebo polostrukturované rozhovory se ženami, které jsou ve VTOS a mají se zajišťováním kontaktu zkušenosti. Zde však narážíme na konflikt s jednou z etických zásad výzkumu, kterou je dobrovolná účast všech pozorovaných a respekt k jejich autonomii.¹³⁹

Situace, kdy probíhá příprava na kontakt ženy ve VTOS s jejím dítětem nebo dětmi a kontakt samotný jsou ze své podstaty události soukromé. Účastní se jich také děti, za které běžně v jiných oblastech výzkumu podepisují souhlas s účastí jejich zákonní zástupci. Je-li ovšem matka jakožto zákonný zástupce ve VTOS, může cítit

¹³⁸ NOVOTNÁ in Ibid., s. 369

¹³⁹ ZANDLOVÁ a ŠTOVÍČKOVÁ JANDULOVÁ in Ibid., s. 63

tlak vyhovět „požadavku“ zúčastnit se výzkumu jako podmínku kladných bodů při vnitřní klasifikaci vězněných osob.

Jako výzkumnou metodu proto volíme polostrukturovaný expertní rozhovor se sociálními pracovníky, kteří působí v oblasti penitenciární péče nebo příbuzných oblastech.

5.3.1 Polostrukturovaný expertní rozhovor

Expertní rozhovor je podle Van Audenhove a Donders metodou kvalitativního výzkumu, může být polostrukturovaný nebo nestrukturovaný a respondent je expertem na dotazovanou oblast nebo její součást.¹⁴⁰

ER podle Döringer rozdělujeme na explorační a systematizující. Explorační ER využíváme v případech výzkumných otázek či oblastí, kde nejsou dosud známé žádné výzkumné poznatky, rozhovor je tak úplně otevřený, nestrukturovaný a respondent určuje směřování. Systematizující ER cílí na technické nebo procesní poznatky z dané oblasti.¹⁴¹

Polostrukturovaný rozhovor podle Zandlové vyžaduje mimo poměrně velkého času pro realizaci přípravu podrobné osnovy, vůli vybraných respondentů zúčastnit se, následný přepis a analýzu informací. Jeho využití předpokládá předem určený specifický výzkumný problém. Připravená osnova umožňuje respondentovi soustředit se při odpovědích na jednotlivé segmenty a více je rozvíjet, aniž by musel svou pozornost udržovat na celkové struktuře výpovědi s obavami, že některou součástí opomene, jako je tomu u rozhovorů nestrukturovaných.¹⁴²

Výzkumník má prostor pro doptávání se na detailní informace, využívat techniky aktivního naslouchání k podpoře respondentova projevu. Pokud je třeba položit otázku, zda výzkumník něčemu správně porozuměl, nenaruší její vyřčení projev

¹⁴⁰ VAN AUDENHOVE, Leo a Karen DONDEERS. Talking to People III: Expert Interviews and Elite Interviews. In: VAN DEN BULCK, Hilde et al., eds. The Palgrave Handbook of Methods for Media Policy Research. Cham: Springer International Publishing, 2019. DOI: 10.1007/978-3-030-16065-4_10, s. 179

¹⁴¹ DÖRINGER, Stefanie. 'The problem-centred expert interview'. Combining qualitative interviewing approaches for investigating implicit expert knowledge. International Journal of Social Research Methodology. 2021, roč. 24, č. 3. DOI: 10.1080/13645579.2020.1766777, s. 2-4

¹⁴² ZANDLOVÁ in NOVOTNÁ, Hedvika, Ondřej ŠPAČEK a Magdaléna ŠTVOVÍČKOVÁ, eds. Metody výzkumu ve společenských vědách., 322-3

respondenta tolik jako v případě narativních rozhovorů, kde je výzkumník většinou pasivnější a dotazy přichází až v momentě, kdy respondent dokončí myšlenku.

5.3.2 Výběr respondentů

Jak už bylo řečeno, respondenty výzkumu jsou sociální pracovníci, kteří pracují v některé z oblastí uvedených v kapitole **2.2 Sociální pracovníci v penitenciární a postpenitenciární péči** nebo v oblasti ústavní výchovy a pěstounské péče. Jejich expertiza spočívá v kombinaci zkušeností z oblasti sociální práce, kterou zastupují, a zkušeností s podporou zajišťování kontaktu žen ve VTOS s jejich nezletilými dětmi.

Snažili jsme se pokrýt zejména oblasti sociální práce mimo věznice samotné, které mohou flexibilněji reagovat na potřeby cílové skupiny a mají větší prostor pro změny než sociální pracovníci VS ČR, jejichž časové možnosti jsou kvůli velkému počtu klientů na jednoho pracovníka omezené.

V rámci předvýzkumu byly provedeny tři polostrukturované rozhovory, jejichž cílem bylo ověřit relevanci výzkumného problému a výzkumných otázek pro respondenty a upravit osnovu témat a otázek tak, aby na sebe témata při dotazování dobře navazovala. Respondenty předvýzkumu byli sociální kurátor, sociální pracovník doprovázející organizace pro pěstouny a sociální pracovník zařízení ústavní výchovy.

Pro samotný výzkum byli osloveni sociální pracovníci na následujících pozicích:

- Sociální pracovník OSPOD
- Sociální kurátor
- Sociální pracovník sociální služby pracující s osobami během a po VTOS
- Sociální pracovník doprovázející organizace pro pěstouny
- Sociální pracovník zařízení ústavní výchovy (dětský domov)
- Sociální pracovník zařízení ústavní nebo ochranné výchovy (dětský domov se školou)

- Sociální pracovník zařízení ústavní nebo ochranné výchovy (diagnostický ústav/ výchovný ústav/ středisko výchovné péče)
- Sociální pracovník ve věznici

5.3.3 Sběr dat

Oslovení respondentů proběhlo e-mailovou komunikací nebo telefonicky, při kontaktování byl potenciálním respondentům představen výzkumný záměr, nástin témat a také byly položeny dvě „filtrovací otázky.“ U respondentů bylo zjišťováno, jestli v dané oblasti působí po dobu alespoň 18 měsíců a zda se setkávají se zajišťováním kontaktu i v případě žen ve VTOS.¹⁴³ Následně jim byl před rozhovorem odeslán formulář pro „informovaný souhlas“ s účastí ve výzkumu.¹⁴⁴

Samotný scénář rozhovoru obsahoval vždy obecnou část, která byla společná pro všechny oblasti sociální práce a dále skupiny otázek, které byly zněním upraveny cílové skupině, s níž sociální pracovník pracuje.¹⁴⁵ Snažili jsme se hledat průsečíky jednotlivých oblastí sociální práce, např. jaká spolupracuje OSPOD se zařízeními ústavní výchovy nebo sociální kurátor se sociálními službami pro osoby ve VTOS.

Pokud byla daná oblast sociální práce zastoupena již v předvýzkumu, byl pro výzkum osloven jiný respondent ze stejné oblasti, aby bylo pokryto co nejširší spektrum respondentů a jejich zkušeností s předmětem výzkumu.

Sběr dat proběhl v prvním pololetí roku 2024. Respondentům byly nabídnuty dvě varianty – prezenční rozhovor a online rozhovor s využitím platformy Google Meet nebo Zoom. Šest respondentů preferovalo prezenční rozhovor, jeden proběhl online. Ve všech případech byl k záznamu dialogu využit diktafon.

¹⁴³ Cílem druhé z otázek bylo ujištění, že daný respondent pracuje i se ženami, aby bylo možné reflektovat i genderová specifika žen při zajišťování kontaktu s jejich nezletilými dětmi během VTOS.

¹⁴⁴ Viz příloha č. 1

¹⁴⁵ Viz příloha č. 2

5.3.4 Analýza dat

Rozhovory byly přepsány pomocí platformy Beey s následnou mechanickou opravou přepisu, při níž byly zároveň anonymizovány případně zmíněné osobní údaje klientů. V případě jmen byla použita jiná, názvy měst, obcí a zařízení byly odstraněny úplně, aby nemohlo dojít k identifikaci dětí, jejich matek ani dalších zapojených osob.

Sociální pracovníci jsou uvedeni vždy pouze jako sociální pracovník + typ zařízení nebo služby. Anonymizace respondentů expertních rozhovorů sice není typická, vzhledem k menšímu počtu sociálních pracovníků působících v této oblasti a taktéž poměrně malé cílové skupině jsme se rozhodli anonymizovat i je, aby nemohlo dojít k identifikaci klientů podle místa působení pracovníka.

K analýze dat byla zvolena obsahová analýza, jednotlivé kategorie byly vytvořeny induktivně. Jednotlivé kódy znázorňuje přiložená kódovací kniha, pro lepší srozumitelnost byly využity tzv. in vivo kódy.¹⁴⁶

6. Výsledky

Výsledky výzkumu jsou rozděleny do dvou sekcí, přičemž první je popisná a druhá explorační. V první sekci je věnována pozornost hlubšímu popisu zkušeností respondentů s jednotlivými segmenty zprostředkování kontaktu, v druhé shrnujeme oblasti, kde respondenti vidí prostor ke zlepšení a jejich konkrétní představy.

6.1 Zkušenosti sociálních pracovníků

Všichni respondenti v rámci pasportizace před výzkumným rozhovorem uvedli, že na současné pracovní pozici pracují minimálně dva roky, přičemž rozpětí doby zaměstnání se pohybovalo mezi 5 až 30 lety. Nejdelší doba se objevila u sociálních pracovníků na pozicích v rámci obcí s rozšířenou působností, nejkratší pak u sociálních pracovníků doprovázejících organizací pro pěstouny.

¹⁴⁶ Viz Příloha č. 5 – Kódovací kniha

Četnost zkušeností s podporou kontaktu žen ve VTOS s jejich nezletilými dětmi se odvíjela od povahy organizace, v níž sociální pracovník působí. Nejvíce zkušeností mají očekávatelně sociální pracovníci služeb a organizací, které jsou na oblast penitenciární a postpenitenciární péče výhradně zaměřeny, tedy ve věznicích a sociálních službách pro osoby během VTOS a po něm. V těchto případech sociální pracovníci zmiňovali vyšší desítky až stovky případů za svou dosavadní profesní kariéru.

Podstatně menší četnost je v případě sociálních pracovníků v zařízeních ústavní výchovy, OSPOD a sociálních kurátorů, kde se pohybujeme v jednotkách až desítkách případů. Zde samozřejmě závisí na době, po kterou sociální pracovník pracuje v dané oblasti, proto tato zjištění nelze generalizovat.

„Pracuji tu deset let a za tu dobu proběhlo cca 8 případů, kdy se jezdilo na asistované návštěvy.“ – s. p. zařízení ústavní výchovy DDŠ

„Myslím, že do dvaceti bychom se vešli.“ – s. p. zařízení ústavní výchovy DD

„Tady v DÚ jsou to jednotky (...) spíš jsme víckrát zažili ty tatínky ve výkonu trestu“ – s. p. zařízení ústavní výchovy DÚ

„V tuhle chvíli bych je spočítala na prstech jedné ruky, za celou dobu jich ale bude tak ke třiceti.“ – sociální kurátor

Je však třeba zmínit, že samotný počet zkušeností s oblastí podpory kontaktu žen ve VTOS s jejich nezletilými dětmi není jedinou proměnnou. Význam má také množství času, které sociální pracovník s ženou, dítětem či rodinou stráví.

6.1.1 Zájem žen ve VTOS o kontakt s dětmi

Sociální pracovníci všech oblastí se shodovali na tom, že valná většina žen alespoň v některé fázi VTOS projeví zájem o kontakt se svým dítětem. Stálost tohoto zájmu je dle sociálních pracovníků úměrná uspořádání rodiny před nástupem matky do VTOS. Jestliže před nástupem do vězení žilo dítě s matkou, většinou se již během nástupu či bezprostředně poté pokoušela navázat kontakt.

Pokud odloučení nastalo již před nástupem do VTOS a dítě bylo umístěno do ústavní výchovy, v některých případech došlo během VTOS k prvnímu kontaktu od odloučení, v jiných byl kontakt vyhledáván až po delší době, a to většinou až v období bezprostředně před žádostí o podmíněčné propuštění.

„Třeba máme děti, který mají maminku zavřenou, předtím neměli, (...) když jsou zavřený ty rodiče, tak ty děti nekontaktují, anebo naopak kontaktují ve chvíli, kdy se jedná o podmíněčné propuštění, aby byli vidět, jako že teda mají o to dítě zájem.“

– s. p. zařízení ústavní výchovy DD

Posuzování případné nevhodnosti kontaktu je výlučně pravomocí soudu, který s přihlédnutím ke stanovisku OSPOD může kontakt nebo některou z jeho forem zakázat. Jiní aktéři, tedy druhý rodič, příbuzní, pěstouni ani vychovatelé nemohou kontaktu zamezovat.¹⁴⁷

„Snažíme se ten kontakt podporovat, samozřejmě ne v případech, kdy je tam historie domácího násilí nebo CAN, ale vždycky se to individuálně posuzuje.“

– s. p. OSPOD

„Máme i případ, kdy se ozvala matka, která XY neviděla od jednoho roku, pěstounům OSPOD tvrdil, že žádné kontakty nehrozí, pak vlastně začali jezdit, protože nebyl legitimní důvod nejezdit. Ale když pak nastanou komplikace, tak si s tím musí zvládnout poradit oni.“ – s. p. doprovázející organizace pro pěstouny

6.1.2 Využívané formy kontaktu

Dochází-li ke kontaktu ženy ve VTOS s jejím nezletilým dítětem, nejčastěji využívanou formou je podle sociálních pracovníků dopisní komunikace, kterou mohou ženy ve VTOS využívat na vlastní náklady neomezeně. Dále pak kontakt probíhá telefonicky, v rámci Skype videohovorů a prezenčních návštěv.

¹⁴⁷ Viz KANCELÁŘ VEŘEJNÉHO OCHRÁNCE PRÁV. Zpráva o šetření z vlastní iniciativy a doporučení Vězeňské službě České republiky ve věci kontaktů dětí s jejich uvězněnými rodiči.

Iniciátorem kontaktu mohou být matka i dítě s osobami odpovědnými za výchovu. Většina sociálních pracovníků také vyjádřila teorii, že pokud je iniciátorem kontaktu dítě samotné, matka jej opětuje.

„Většinou odepisují nebo pak zavolají, třeba ne hned, ale snaží se to nějak zařídit, i když třeba nemají peníze na telefon nebo známky.“ – s. p. ve věznici

6.1.3 Dopisy

Dopisní komunikace je využívána napříč jednotlivými variantami zajištění péče o dítě během VTOS. Pokud dítě pobývá s někým z rodinných příslušníků nebo druhým rodičem, nebývá problém ani se zajištěním známek a dopisního materiálu. Je-li dítě v zařízení ústavní výchovy, náklady na komunikaci ze své strany pak matka musí hradit ze svých zdrojů, dopisy dítěte zajišťují zaměstnanci zařízení.

„Předpokládám to, že rodič si to platí sám, a tady to financujeme dětem my. Já to odnesu na poštu, pošlu to a pak čekáme (...), když vezmete, že děti do šesti let dostávají kapesné 60 Kč, víte, když za 30 Kč pošlou jeden dopis za měsíc, nezbyde jim skoro nic, to bychom nechtěli. Je to na naše náklady.“ – s. p. zařízení ústavní výchovy DD

Náklad na dopis a obálku se člověku s běžným životním příběhem bez zkušenosti s VTOS může zdát minoritní, je však třeba vnímat situaci v širším kontextu. Ženy ve VTOS mají obvykle násobně nižší příjmy než mimo něj, často se potýkají také s dluhy, a ne vždy mají někoho, kdo jim může do vězení posílat finanční prostředky.

Dalším spatřovaným úskalím je, že u mladších dětí, které ještě neumějí číst a psát, dopisy s dítětem obvykle píše někdo z pečujících osob. Odpovědi pak opět dítěti také zprostředkovává třetí osoba, což komunikaci činí velmi otevřenou a může vytvářet bariéry ve sdílnosti matky i dítěte. Zároveň pak u dopisní komunikace chybí vizuální, zvukový a fyzický kontakt s rodičem, proto ji nelze považovat za dostačující, ale pouze doplňkovou formu, která je vhodnější pro starší děti, které pak mohou s matkou udržovat kontakt samostatně.

„My to tu s nimi rádi napíšeme a pak jim čteme i ty odpovědi, mnohdy víckrát za sebou, ale myslím, že když ta máma ví, že to to dítě samo nepřečte, a to nemusí

být ani předškolák, ono stačí, že je to napsané ručně a dítě je dyslektik, tak nepíše úplně za sebe, ale za rodiče, kterého podle ní chceme.“ – s. p. zařízení ústavní výchovy DDS

Dopisy mohou být díky fyzické podobě dobrým prostředkem pro uchování vzpomínek pro matku i dítě, po přečtení nezmizí a obě strany se k nim mohou v náročných chvílích vracet. Zároveň mohou sloužit jako nástroj pro dotvoření minulosti ve starším věku dítěte.

„My pěstounům nabízíme nějaké nástroje, protože je těžké psát s dítětem rodiči, kterého oni často vůbec neznají a dítě třeba moc neví. Třeba píšou společně pohádku, kterou si mezi sebou posílají a pak mají něco na památku a taky o čem si povídat při návštěvě.“ – s. p. doprovázející organizace pro pěstouny

Šedou zónou dopisní komunikace pak jsou dopisy dítěti, které žena přiloží k dopisům pro svého sociálního kurátora, s nímž může jednou měsíčně komunikovat zdarma. Tyto dopisy pak kurátor může předat osobám pečujícím o dítě, které ho vyhledají.

„Když k tomu přidají něco pro rodinu, často třeba z druhé strany listu, protože nemají moc papíru, a napíší tam, komu to mám předat, snažím se jim to třeba aspoň okopírovat a když na ty příbuzné mám kontakt, zavolám jim, aby si pro to přišli, ale není to úplně ono. Na druhou stranu, pokud se snaží komunikovat, nebráním tomu.“ – sociální kurátor

Tento způsob komunikace sice eliminuje finanční náklad, jedná se však o řešení mimo systém, které je závislé na osobním rozhodnutí kurátora a není možné požadovat, aby takto distribuovali poštu všem klientům. Druhým rizikem je rozpor v oblasti poskytování osobních údajů – pokud klientka sama poskytne kurátorovi kontaktní údaje osoby pečující o dítě, nevzniká však kurátorovi právo poskytovat těmto osobám informace o klientce, což může kurátora stavět do komplikované situace.

6.1.4 Telefonická komunikace a Skype hovory

Telefonická komunikace může být využívána v časovém rozmezí stanoveném vnitřním řádem věznice a je zpoplatněna. Telefonáty s rodinou ani dítětem nejsou výjimkou.

„Aby si ženy mohly zavolat, musejí mít nabitý kredit, takže hodně záleží, z jakého jsou prostředí, jestli mají nějaké peníze, nebo jim je někdo pošle, občas se stává, že nám třeba z dětského domova pošlou číslo na pevnou, aby ony věděly, kam volat, a my jim pak vysvětlujeme, že by paní sice chtěla, ale nemá nic a ani třeba nepracuje, takže není výhledově možný to nějak očekávat.“ – s. p. ve věznici

„A když řeknete, že může volat na pevnou linku, tak vám z věznice odepíší, že to je sice fajn, ale že ona nepracuje, takže nemá peníze na hovory.“ – s. p. zařízení ústavní výchovy DD

Pozitivem této formy komunikace je bezesporu její bezprostřednost, dítě slyší hlas matky v reálném čase a dostává se mu zpětné vazby na to, co říká, stále však chybí možnost vizuálního a fyzického kontaktu.

„Ony z toho ty děti bývají takové zaražené, že ji najednou slyší, třeba pak skoro nic neřeknou, nebo zas mluví hrozně moc a nenechají ji nic říct, ty menší třeba chtějí slibovat, že se vrátí domů a tak, což je náročný i pro ty matky.“ – s. p. sociální služby pro osoby ve VTOS

Tuto možnost řeší Skype hovory, které věznice mohou umožnit pro komunikaci s dětmi. Vybavením pro tuto formu komunikace věznice disponují od období koronavirové pandemie. Pravidla pro umožnění této formy komunikace určuje věznice, další podmínkou pak je, aby i osoby pečující o dítě disponovaly potřebnou aparaturou.

„Oni by to ti pěstouni rádi zařídili sami, ale teď třeba xy nemají doma počítač, tak chodí sem, my jim to tu připravíme, zároveň s námi komunikuje sociální pracovnice věznice, tak trochu připravíme i to dítě s pěstouny.“ – s. p. doprovázející organizace pro pěstouny

Zároveň při videohovoru chybí možnost navazovat komunikaci společnou hrou, která je u menších dětí klíčová pro navázání dialogu. Udržet pak pozornost dítěte pouze společným hovorem po dobu několika desítek minut může být velmi náročné.

„V případě xy ty Skype hovory děláme druhým rokem a teď už je to lepší, má tři roky, ale ze začátku bylo hodně náročné udržet tak malé dítě čtyřicet minut u počítače, když se vlastně s mámou mockrát neviděli, navíc tam paní skoro vůbec nekomunikovala s pěstouny.“ – s. p. doprovázející organizace pro pěstouny

Od sociálních pracovníků v zařízeních ústavní výchovy zazněla překážka, která zabraňuje hojnějšímu využívání Skype hovorů. Počet dětí v rodinné skupině, neumožňuje, aby byl kmenový vychovatel hovoru přítomen, byl dítěti oporou a zároveň mohl matce poskytnout informace, jak se dítěti daří, což by bylo zejména u dětí v předškolním věku vhodné.

„Víte co, my na ty Skype hovory vybavení máme, my tady máme jako počítače s kamerou, s mikrofonem, ale ta kolegyně má osm dětí na skupině, takže není v jejich silách to při normálním režimu nějak zorganizovat.“ – s. p. zařízení ústavní výchovy DD

Přes uvedené nedostatky se Skype hovory jeví jako nejudržitelnější forma pravidelného kontaktu mezi prezenčními návštěvami. Pokud je zajištěno vybavení a internetové připojení, mohou děti komunikovat odkudkoliv, ze svého přirozeného prostředí, kde je možné zajistit klid a soukromí. Zároveň je možné komunikovat s celou sourozeneckou skupinou, i pokud je každé z dětí v jiném zařízení nebo pěstounské rodině.

6.1.5 Zařizování návštěv

Aby byla ženě ve VTOS umožněna návštěva, musí předem podat žádost s konkrétními údaji osob, které se návštěvy budou účastnit. Uspořádání návštěvy závisí na stupni vnitřní diferenciaci, v níž se matka nachází, ale také vybavení konkrétní věznice.

Pokud potřebují osoby odpovědné za výchovu dítěte v době matčina VTOS asistenci při zařizování návštěvy, obrazejí se obvykle na sociálního pracovníka, s ním již

spolupracují, případně vyhledávají informace u VSČR nebo organizace, která se zabývá poradenstvím pro rodiny osob ve VTOS.

„Vnímám, že hlavně před tou první návštěvou chtějí pomoci naplánovat návštěvu, nějak to logisticky vymyslet, obzvláště když je ta věznice někde mimo město daleko. Pak je zajímají ty kontroly, jestli mohou něco přinést a celkově se prostě trochu potřebují uklidnit, aby z toho neměli nervy.“ – s. p. sociální služby pro osoby ve VTOS

Pokud je dítě v zařízení ústavní výchovy, návštěvu zařizuje sociální pracovník zařízení automaticky, na žádost dítěte nebo matky. Zde pak funguje spolupráce se sociálními pracovníky VS ČR. Dítě je doprovázeno sociálním pracovníkem zařízení, vedoucím vychovatelem či někým z kmenových vychovatelů. Zařízení ústavní výchovy náklady spojené s návštěvou financují ze svých zdrojů.

„Často nám třeba napíše sociální pracovnice věznice, že tam ta matka je, že má zájem o kontakt, nebo naopak my jim, pak se případně začne domlouvat návštěva, pokud to té matce povolí. Jezdívají jsme taky s Českým helsinského výborem, který teda teď už to nedělá, pro nás bohužel, ale dělal to, protože tam jako by to zaštiťovala ta organizace.“ – s. p. zařízení ústavní výchovy DD

„V minulosti jsme měli v zařízení několik dětí, kteří měli matky ve VTOS a zájem o návštěvy měly, toto jsme činili přes asistovanou návštěvu dětí s ČHV, konkrétně ve Věznici Světlá nad Sázavou.“ – s. p. zařízení ústavní výchovy DDŠ

Další variantou je využití některé z příbuzných osob dítěte, která jej v rámci tzv. „propustky ze zařízení“ na návštěvu doprovodí, tato možnost bývá využívána více v zařízeních DDŠ, DÚ a VÚ, kde se z jejich podstaty častěji děti vyskytují ne přímo v souvislosti s uvězněním matky a následnému zajištění péče, tudíž mohou mít mimo zařízení příbuzné osoby, které jsou schopny krátkodobě dítě převzít a návštěvu s ním absolvovat.

„Máme v povědomí jednoho rodiče, který si zprostředkovává návštěvu prostřednictvím své manželky a nezletilý syn v době propustek ze zařízení k matce, navštěvuje otce spolu s matkou ve VTOS. To se děje ale spíš u otců ve VTOS,

za maminkami většinou s dětmi jezdíme my, případně vychovatelé v rámci časové dotace na nepřímou péči, děti jsou tu na kratší dobu, tak je moc důležité ty vazby nepřetrhat.“ – s. p. zařízení ústavní výchovy DÚ

Náklady spojené s návštěvou je možné zpětně proplatit u některých sociálních služeb pro osoby ve VTOS a jejich rodiny. Tato možnost je však omezena frekvencí – obvykle čtyřikrát ročně, což je sice vítanou úlevou, nikoliv však dlouhodobým řešením pro pravidelný kontakt. Finanční podpora je směřována na rodiny odsouzených, pěstouny a příbuzenské pěstouny.

„Tady rodina s xy si to pak nechávala zpětně proplatit u Volonté, jak je to daleko, to jim dost pomohlo, akorát mají nějaký strop, myslím čtvrtletně.“
– s. p. doprovázející organizace pro pěstouny

6.1.6 Průběh návštěv a reakce na ně

Samotný průběh návštěvy ze zkušeností sociálních pracovníků nebývá problematický, u dětí se někdy objevuje počáteční ostych způsobený neznámým prostředím a tím, že matku delší dobu neviděly.

„Tam je právě to, že oni si ty rodiče jakoby idealizují, tak samozřejmě ten kontakt potom je takový jako těžší. Vidím mámu (...) když to jsou malé děti, tak může být takový ten ostych, že jo. Neviděl jsem jí dlouho (...), ale nestalo se nám, že by jako si dítě stoupl do rohu a nechtělo jít.“ – s. p. zařízení ústavní výchovy DD

V případě návštěvních akcí, které v minulosti pořádal Český helsinský výbor, kdy se ve Světlé nad Sázavou kontakt uskutečňoval venku mimo budovu věznice a děti tak podle slov sociálních pracovníků prostředí vnímaly jako neutrální.

„ČHV to měl vždycky dělané (...) jako dětský den, měli tam připravené občerstvení a bylo to takový fakt upravený, že prostě věděli, že ty děti tam jedou (...). Pak, když to porovnáme s těma návštěvami, který pak probíhaly klasicky, tak už to bylo fakt jako klasicky prostě. Tedy máš mámu, tak si s ní povídej, jo, nebo hrajte si. Můžeme jít malovat nebo tam si můžeme jít hrát. Jako, ale už to nebylo jako den rodiny, řekněme, jako i ten program tomu byl předtím mnohem víc přizpůsobený.“
– s. p. zařízení ústavní výchovy DD

„S tím ČHV se mi líbilo, jak tam i těch dětí bylo víc, tak se to tak promíchalo, bylo to celé pozitivní událost, připravený pro ně, dost na to děti i vzpomínaly potom, ale zas pro větší je myslím lepší normální návštěva, kdy si v klidu s mámou popovídají.“ – s. p. zařízení ústavní výchovy DDŠ

Pěstouni se při návštěvách s matkami setkávají a může tak mimo kontaktu matky a dítěte docházet ke sdílení zážitků a pokroků dítěte, což sociální pracovníci vnímají jako velmi důležité zejména u menších dětí, které samy tolik nekomunikují. V případech, kdy se matka následně po výstupu z VTOS vrací a pokračuje v péči o dítě jsou tyto poznatky a zkušenosti velmi důležité.

„Snažíme se hodně podporovat to, aby se ta žena viděla s tím, kdo se o to dítě takovou dobu stará. Ti pěstouni se většinou hodně snaží. Dost se sice stává, že to ze začátku drhne, většinou když děti, než šla do vězení měla někde u příbuzných nebo v DD, tak stejně těm pěstounům dává zabrat. Ale je to pochopitelné, lidské, že když nemůžu být venku se svým dítětem žárlím na toho, kdo může. I když to před tím nebyla ukázková péče.“ – s. p. OSPOD

Podobné situace by se nabízely i u osob doprovázející děti, které jsou v zařízeních ústavní výchovy. Sociální pracovníci však mluví o opaku. Fakt, že jsou zaměstnanci instituce, která se může vyjadřovat při jednání o dalším uspořádání života dítěte i podmíněném propuštění matky, je staví do pozice kontrolní autority. Zároveň se ukázalo, že v takovýchto případech, kdy dítě doprovází pracovník ústavního zařízení, v některých věznicích neplatí maximální počet osob pro jednu návštěvu.

„Protože xy byly malinkaté, nejmladší snad ani ne dva roky, my tam jezdily s kolegyní a nebyl to problém. Asi jak jsme ze zařízení, ani žádnou výjimku jsme nemuseli mít. To by ani nešlo tam jezdit na dvakrát, autobusy vůbec s takhle malými.“ – s. p. zařízení ústavní výchovy DD

„Nebylo to tak všude, ale ve věznici xy to nikdo neřešil, prostě tam bylo víc dětí, tak jim asi bylo jasné, že to s nimi nedá jeden člověk, navíc my tam jsme spíš pro to dítě než tu mámu.“ – s. p. zařízení ústavní výchovy DÚ

Ať už návštěva proběhne jakkoliv, jedná se pro zúčastněné dítě i matku o emočně vypjatou situaci, která se dříve či později může odrazit v chování. Tyto projevy se individuálně odlišují podle náročnosti návštěvy, doby odloučení i osobnostních charakteristik aktérů.

„Je to individuální, to my pak tolik nevidíme, ale třeba vychovatelé to zmiňují, že spektrum těch reakcí je široký. Některé paní jsou pak v euforii, žijí z toho několik dalších dnů, jiným to tu náladu spíš zhorší, mají sice radost, že ty děti mohly vidět, zároveň jim ale pak není dobře. Snažíme se k nim být chápaví.“
– s. p. ve věznici

„Tím, že je xy malá, jako to prostředí bylo fajn, oni tam mají vybavenou hernu, takže to nebylo někde ve společné místnosti s dalšími odsouzenými matkami třeba, takže fakticky byli oni sami v herně a byla u toho sociální pracovnice, asi vychovatelka té odsouzené, té maminky a akorát museli projít takovým tím jako bezpečnostním, to xy zaregistrovala asi, že jsou ve vězení a potom o tom jako hodně mluvila, mluví o tom doted'. Vlastně asi takhle úplně do té doby nevěděla, že maminka je ve vězení, až když to viděla. Tam prostě celý ten proces něco zanechal, hodně mluví o tom vězení a o policajtech a vůbec jako, že se ujišťuje, aby jako pěstouni taky nešli do vězení, aby je nezavřeli.“ – s. p. doprovázející organizace pro pěstouny

„To prostředí vnímají hodně, taky záleží, jak která věznice vypadá, zvenku i zevnitř. Ti starší kluci to berou jako dobrodružství, že se někam podívají, u holek se častěji objevuje taková nechuť tam jít. Často se to maskuje za nějaké jiné důvody, ten stres z celé situace je někdy silnější než vidět mámu. Pak je ale teda složité celou situaci nějak rozklíčovat.“ – s. p. OSPOD

„Můžeme se jim to snažit dopředu popsat, ukázat obrázky, hodně třeba pomáhá, když má věznice na webovkách fotky těch prostor, ale když se to pak neshoduje se skutečností, ty děti jsou z toho stejně překvapené.“ – s. p. sociální služby pro osoby ve VTOS

Z výše uvedených příkladů vyplývá, že děti bez ohledu na věk prostředí, do nějž vstupují vnímají, i samotný proces vstupu do objektu věznice

je pro ně nezanedbatelným prožitkem. Osoby odpovědné za výchovu mají k celkovému vysvětlování matčina pobytu ve vězení odlišné přístupy. Objevuje se racionální vysvětlování, popírání i tvorba alternativních verzí příběhu.

Stejně tak tomu je i u dětí samotných, některé svému okolí sdělují, že je matka na táboře nebo dovolené, jiné jsou na rodiče ve vězení hrdí a objevuje se také mechanismus úplného popření matky s vysvětlením, že zemřela. Toto můžeme vysvětlovat tím, že společenské stigma lidí ve VTOS se trans generačně přenáší, a i v mladších školních kolektivech může být rodič ve VTOS důvodem šikany dítěte. Návštěvy matky pak dítě před vrstevníky maskuje například za výlety k prarodičům nebo kontroly u lékaře.

6.1.7 Přístupnost návštěv dětem se zdravotním znevýhodněním

Z rozhovorů vyplynulo, že systém návštěv přes snahu všech účastníků zůstává plný bariér, a to zejména pro děti se zdravotním znevýhodněním. Ve všech typech uspořádání péče o dítě během matčina VTOS jsou děti se zdravotním znevýhodněním při zajišťování kontaktu s matkou spíše přehlíženy.

„Stalo se, že xy na první návštěvu v návštěvní místnosti zareagoval velkým záchvatem, kvůli čemuž jsme byli v podstatě vykázáni a návštěva skončila. Když jsme se nahlašovali na další, vmlouvali nám to úplně. Třeba když jsem se zeptala, jestli by bylo možné být odděleně, aby tam byl klid a my měli lepší šanci to nějak ustát, řekli nám, že to by pro paní xy bylo dobrý, ale že nemá povolenou návštěvu bez vizuální kontroly.“ – s. p. doprovázející organizace pro pěstouny

„Vím, že v případě xy se vlastně za celou dobu neviděli, protože v té době ještě nebyly možné ty Skype hovory a oni z toho zařízení prostě nebyli schopní zvládnout takový přesun na delší vzdálenost. A vůbec si neuměli představit, jak by třeba prošel kontrolou.“ – sociální kurátor

„Záleží jak která věznice, třeba v Brně a Světlé se snažili vyhovět, alespoň nás nechali vysvětlit, proč potřebuje nějakou úpravu, to samé myslím bylo na tom Sedle, tam jsou takoví pokrokoví. Ale u některých jsem měla pocit, že bylo hodně rozdílný, když mluvili s těmi pěstouny a když jsme to zkoušeli mi, jako organizace, jako bych měla na čele razítko.“ – s. p. doprovázející organizace pro pěstouny

Nejčastějšími argumenty směrem k respondentům při pokusech o úpravu přístupu jsou výroky typu „vězení není za odměnu.“ Tato argumentace je obvykle opřena o motivační složku návštěv směrem k osobám ve VTOS, tzn. povolení návštěvy je odměnou za dobré chování a jakékoliv úlevy tento motivační prvek oslabují. Tento pohled však ignoruje fakt, že děti, které jsou účastníky návštěv, nic nespáchaly a trest matky nemá trestat i je.

Pokud mají osoby odpovědné za výchovu dítěte nejasnosti ohledně zprostředkování návštěvy, případně se pokouší zajistit úpravu podmínek pro dítě se zdravotním znevýhodněním, nejčastěji kontaktují místně příslušný OSPOD, který jim poskytne informace a může se na zprostředkování podílet zejména v komunikaci s VS ČR.

„Samozřejmě, že dítě, který negativně reaguje na jakoukoliv změnu, nevezmete, nenaložíte, neodvezete ho někam do věznice, pokud je to dítě, který tu změnu snese, není to až tak jako velký, tak si myslím, že by asi nebyl problém, ale opravdu (...), u toho pas se musí hodně přemýšlet, (...) aby se mu naopak neublížilo, jo, takže tam by to bylo pravděpodobně konzultovaný i s nějakým psychiatrem, psychologem, s někým jako, kdo by mohl říct, jak by to mohlo asi jako mít dopad potom. – s. p. zařízení ústavní výchovy DD

„Pokud má to dítě nějaké fyzické znevýhodnění, může to být důvodem snažit se umístit matku někam blíže, aby s ním nemuseli příbuzní nebo někdo cestovat přes půl Republiky. Celkově je snaha ty věznice bezbariérově upravovat.“ – s. p. ve věznici

„Paradoxem je, že si zaměstnanci dětských domovů a jiných školských zařízení často troufnou zkusit návštěvu i s dítětem, které je fakt náročné. Většinou to zvládnou, i když třeba nejezdí tak často, jak by si ty maminky představovaly. Už jsme ale zažili případ, kdy dítě bylo v ústavu sociální péče a tam to nezvládli vůbec zajistit, prostě pro ně taková situace byla neřešitelná.“ – s. p OSPOD

Tvrzení OSPOD potvrzuje také sociální pracovník DÚ. Zařízení tohoto typu k naplnění své diagnostické funkce disponuje řadou speciálních pedagogů i psychologem, proto zvládnutí návštěvy nebo jiného kontaktu posuzují interně.

V případech dětí se zdravotním znevýhodněním pak obvykle není doprovázející osobou na návštěvy sociální pracovník, ale speciální pedagog nebo psycholog.

„Pokud je ten případ náročnější, využíváme ty specialisty tady. To dítě už znají, ono zná je. Otázkou pak je, jako se nám stalo u xy, jestli to tam, kam se to dítě dostane zvládnou navázat. My už pak nemáme úplně zpětnou vazbu, jestli s tou mámou zůstali v kontaktu.“ – s. p. zařízení ústavní výchovy DÚ

Všichni sociální pracovníci se shodli, že otevřenost k návštěvám dětí se zdravotním znevýhodněním a jakýmkoliv úpravám podmínek přímo souvisí s osobou ředitele nebo ředitelky věznice, která udává směřování jednotlivé organizační jednotky VS. Ať už je přístup jakýkoliv, vždy se však jedná pouze o úpravy na žádost jednotlivce, nikoliv systémová řešení, která by kontakty umožnila všem.

6.2 Spolupráce sociálních pracovníků

Jak již mnohokrát zaznělo, sociální pracovníci jsou mezi sebou zvyklí spolupracovat napříč oblastmi. Středobodem této spolupráce v penitenciární péči jsou sociální pracovníci ve věznicích. Ti po dobu VTOS přebírají case management případů. Jejich působnost však za brány věznice dosahuje jen během VTOS. Spojovacím prvkem období ve věznici a po něm jsou sociální kurátoři z místa bydliště. Kurátor ženu kontaktuje po nástupu do VTOS a během něj ji čtvrtletně navštěvuje.

„Já tam jezdím jednou za tři měsíce, jinak komunikujeme dopisy, můžou mi psát jednou měsíčně zdarma. Problém teda je, pokud tu ženu dají do Opavy, to se už taky stalo, tam se to ale povedlo vyřešit skrz kurátorku v místě jejího aktuálního bydliště, což bylo blíž. Naštěstí byl malý xy hlášený tam, tak se to povedlo vyjednat. Ony sem pak za mnou přichází většinou hned po výstupu, hlásíme je na ÚP, vyřizujeme dávky. Pokud ty děti nejsou u jejich rodičů, většinou se nepovede hnedka obnovit péči.“ – sociální kurátor

Sociální kurátoři i OSPOD si mezi sebou klientky mohou předávat. V takovýchto případech je pak spis veden v obou místech. V praxi k tomu nejčastěji dochází, pokud žena již byla s kurátorem v kontaktu před uvězněním, poté změnila trvalé

bydliště, ale chce nadále komunikovat s původním kurátorem nebo plánuje po VTOS návrat do daného města.

„Často jsou tu vedené z doby výstupu z ústavní výchovy¹⁴⁸, nebo chodí třeba ke kolegovi, který pracuje s lidmi se závislostmi. Pokud s námi mají dobrou zkušenost, většinou chtějí pokračovat. Když jsou ale takhle daleko a k nám spadají jen proto, že jsou tu hlášené na úřadě, snažíme se je propojit s kurátorem někde poblíž, kam se pak budou vracet.“ – sociální kurátor

Možnost kontinuální spolupráce během i po VTOS mají ženy také s pracovníky sociálních služeb, které v dané věznici působí. Ti pak mohou fungovat paralelně se sociálním kurátorem a pouze doplňovat některé oblasti, nebo jejich agendy přebrat v plném rozsahu. Spolupráce s kurátorem je totiž dobrovolná, ženy mají tedy možnost nevyužít ji nebo zvolit alternativu, pokud je jim dostupná.

Sociální pracovníci OSPOD, doprovázejících organizací pro pěstouny a ústavních zařízení jsou case managery dítěte. Během VTOS matky komunikují mezi sebou i se sociálním pracovníkem věznice.

„Většina věcí se řeší telefonicky, jen do té věznice je lepší psát mailem. Ona tam sice někde je, ale když přijde k telefonu a má tam dvacet zmeškaných hovorů, tak se nedostane ke všemu, radši napíšeme mail nebo to pošleme datovkou, když jde o něco citlivého, a pak teda delší dobu počkáme, ale rozhodně je to spolehlivější. Problém taky je, že my jsme tady zvenku zvyklí dát si na sebe i osobní telefon a když něco hoří, vezmeme to klidně v deset večer, což tam úplně nefunguje, protože jsou jejich pravidla striktní. A oni s námi naopak věci chtějí řešit v 7:15 ráno, kdy my nemáme úřední hodiny.“ – s. p. OSPOD

Celkově však v rozhovorech zaznívala spokojenost s vzájemnou komunikací mezi sociálními pracovníky, která plyne z dlouhodobé spolupráce, profesionálního přístupu a pocitu, že „jsou všichni na jedné lodi.“ To můžeme přisuzovat základům,

¹⁴⁸ V ČR mají povinně zletilé osoby po výstupu z ústavní výchovy přiděleného sociálního kurátora, aby byla zajištěna opora pro vstup do samostatného života. Nemusí se tak jednat o osoby, které byly v evidenci kurátora pro mládež kvůli problémům s trestnou činností.

z nichž sociální pracovníci vychází. Jistě se najdou i výjimky, celkově lze sledovat vzájemnou snahu vyjít si vstříc a pomoci tak klientkám.

6.2 Explorace (návštěvy v otevřené věznici, kontakty při propustkách)

Explorační část rozhovorů byla zaměřena na možnosti pro rozvoj současného systému. Nejprve popíšeme, jak sociální pracovníci současný stav vnímají, poté jejich názory na možnost aplikace vybraných prvků zahraničních systémů, které byly představeny v kapitole 4. **Příklady dobré praxe ze zahraničí.**

6.2.1 Pohled na současný stav

Sociální pracovníci všech oblastí se shodli, že současný stav nepovažují za ideální, ať už v četnosti návštěv, jejich podobě, procesu zajišťování péče o dítě nebo kontinuitě sociální práce po výstupu z VTOS.

Mluvíme-li o **četnosti návštěv**, máme obvykle na mysli maximální povolené tři hodiny měsíčně nebo poloviční časovou dotaci jednou za dva týdny. Tato doba se při pohledu zvenčí zdá nedostatečná. Z rozhovorů však vyplynulo, že poměrně velká část matek, respektive rodin, tuto dobu nevyčerpá.

Rychlou odpovědí by bylo, že rodiny o více společného času nemají zájem. Nahlédneme-li však situaci v širším kontextu, zjišťujeme, že možnosti rodin úzce souvisí s jejich socioekonomickým statutem.

Případy dětí a rodin, které čas vyčerpají do poslední minuty mají společné rysy. Většina z dětí je v péči druhého rodiče, prarodiče či sourozence, maximálně se nachází v tzv. příbuzenské pěstounské péči. Matka a dítě v takovýchto případech téměř výlučně před VTOS žili společně. Dále jsou v takových případech aktéři nejčastěji ve střední vrstvě společnosti, a i přes úbytek příjmu domácnosti jsou stále finančně satureováni z vlastních zdrojů nebo rodinou, což jim umožňuje na návštěvy pravidelně jezdit a financovat matce také častější telefonní hovory.

„Hodně to souvisí s tím, jak jsou na tom finančně, ale rozhodně tu není převaha žen, které by byly bez dluhů a exekucí. Ono všechno se vším souvisí. Když mají ale

venku svoje rodiče, u kterých to dítě je, manžela nebo nějaký sourozence, jsou tu podstatně častěji.“ – s. p. ve věznici

Pokud se dítě ocitne v uspořádání péče, kde jsou osoby odpovědné za výchovu v ekonomické tísní, může tak nastat situace, kdy i přes vůli a zájem k návštěvám nedochází vůbec nebo sporadicky.

„Když nemají peníze pořádně ani na bydlení a takové ty základní věci, těžko se jim divit, že nedají tisícovku za jednu návštěvu. Když vezmete autobus nebo vlak pro dítě a dospělého někam 150 kilometrů, nějaké jídlo k tomu a tak. A to ještě mluvíme o těch věznicích, kam jsou dobré spoje a vůbec se tam dá jet.“

– s. p. sociální služby pro osoby ve VTOS

Děti v pěstounské péči jsou na tom o něco lépe, jelikož pěstouni mimo příspěvku na uhrazení potřeb dítěte mohou využívat i programů některých neziskových organizací, u kterých je možné několikrát ročně zpětně proplatit náklady spojené s návštěvou matky dítěte. Zde by tak neměla ekonomická situace rodiny četnost návštěv ovlivňovat.

U dětí v zařízeních ústavní výchovy se návštěvy podle jejich pracovníků četnost návštěv vychází z vůle rodiče a dítěte samotného, v průměru jedna návštěva během jednoho až dvou měsíců.

„Už se nám teda několikrát stalo, že byla plánovaná návštěva a pak to pár dnů dopředu VS zrušila, protože měla paní xy nějaký kázeňský postih. To se s tím pak nedá nic dělat.“ – s. p. zařízení ústavní výchovy DDŠ

„Nikdy to není o nátlaku, i když to malý dítě třeba řekne, hele, já tam prostě nechci, tak prostě nejede, jo, napíše se prostě sociální pracovníci, že se návštěva neuskuteční, protože dítě prostě návštěvu odmítá. Vždycky operujeme s tím, co dítě chce. Jo, jo, já můžu termín domluvit a ostatní vyspí a řekne, že teď prostě nejede. To se prostě nejede.“ – s. p. zařízení ústavní výchovy DD

6.2.2 Prostor pro zlepšení

Změny, které by zlepšení současné situace podle sociálních pracovníků pomohly, spočívají v systémovém řešení. Ženy ve VTOS a po něm by podle nich potřebovaly lépe dostupné sociální služby, které reagují na jejich potřeby. Znovu se vracíme k problematice nerovnoměrného rozložení věznic, s nímž souvisí i dostupnost služeb.

„Ať chceme nebo ne, nejsme ve všech věznicích, kde ty ženy jsou, můžeme pokrývat ty větší, ale stejně se nedostaneme za všemi. A další věc je, že dost chybí pokrytí jižní části ČR, kde je tedy i méně věznic, ale ty ženy můžou být odkudkoliv. Kdybychom byli na každém okrese, bylo by to ideální, ale to je sci-fi, takže alespoň dvakrát v každém kraji.“ – s. p. sociální služby pro osoby ve VTOS

„Chybí komunitní služby, kde by mohly ženy znovu navazovat nějaké vztahy. Ony se vrací, původní okolí o ně ne vždy má zájem. Někdy hned spadnou do původního životního stylu. Myslím, že mít možnost pracovat, bydlet a vytvářet si nějaký normální vazby by měl být základ. U těch dětí chybí nějaké dostupné informace, co můžou a nemůžou.“ – sociální kurátor

Dále by sociální pracovníci uvítali navýšení stropu návštěvních hodin a jejich frekvence. V současnosti je totiž tak malá, že i v případě využití všech možných návštěv dochází ke kontaktu maximálně jednou za dva týdny, což může podle nich způsobit nenávratné změny ve vztahu matky a dítěte. Pomohlo by umožnit častější návštěvy, ideálně v neutrálním prostředí, nízká frekvence návštěv totiž vede paradoxně k dalšímu snižování frekvence kontaktu.

„Ze začátku o nich hodně mluví, je tam nějaký stesk, zajímají se o ně, ale postupně, když si moc nevolají a jezdí tam jednou za měsíc nebo dva, dojde ke zvyknutí. A oni to pak přestávají vyhledávat. Pak už si přestanou všímat, jak dlouho to trvá. Pokud ten vztah předtím nebyl úplně neochvějný, odpoutají se od té mámy, aby jim nebylo smutno. A pak zkuste navazovat zpátky.“ – s. p. doprovázející organizace pro pěstouny

Hodně se také opakovalo téma stigmatizace žen ve VTOS, která činí návrat do běžného života velmi náročným. Ženám, které jsou matkami, se podle sociálních pracovníků dostává při návratu podstatně horších reakcí než mužům. Jejich pobyt ve vězení totiž úzce souvisí se změnami v životech dětí. Pokud je ve vězení otec, děti totiž mnohem častěji zůstávají v původní domácnosti.

„Ony často od okolí dostávají hrozně zabrat, že v tom ty děti nechaly, a to často i v případech, kdy je ten otec zavřený taky nebo se o ty děti nestará. Lidé mají pořád zafixované, že matka patří výhradně k dětem.“ – s. p. sociální služby pro osoby ve VTOS

Stejně je tomu i v případě návratu do zaměstnání. Muži se záznamem v rejstříku trestů nejsou ve společnosti tak neobvyklí, ženy ovšem tvoří pouhou osminu vězňených osob, zaměstnavatelé se s nimi tak setkávají podstatně méně a jejich otevřenost tím pádem není taková.

„Stala se nám tady i tak bizarní situace, že paní byla ve VTOS Boromejek¹⁴⁹, kvalifikovala se tam na ošetřovatelku a měla i několikaletou praxi, pak přišla tady k zaměstnavateli, který všude hlásil, že nemůže sehnat lidi, a nemohl ji vzít, protože měla záznam.“ – sociální kurátor

Na tomto místě je třeba vyjasnit, že zaměstnavatelé v sociálních službách opravdu ještě nedávno nemohli zaměstnávat osoby bez čistého trestního rejstříku¹⁵⁰, takže tyto případy nelze označovat jako stigmatizaci ze strany zaměstnavatele, otázkou však je, zda by v případě neexistence této normy jednal jinak.

Od pracovníků ústavních zařízení opakovaně zazněla výzva k obnovení asistovaných návštěv, které v minulosti organizoval Český helsinský výbor a další organizace.

¹⁴⁹ Domov sv. Karla Boromejského je léčebna dlouhodobě nemocných, která ve spolupráci s věznicí Praha Ruzyně umožňuje ženám ve VTOS pobývat mimo věznici a zároveň se rekvalifikovat v oboru sanitářství a ošetřovatelství, a to až do bakalářského stupně studia. Během výkonu trestu pak ženy pracují v LDN.

¹⁵⁰ Zákon č. 108/2006.

6.2.3 Alternativy k pobytu v běžné věznici

Sociální pracovníci se shodují, že stále ve věznicích končí mnoho žen, které jsou matkami, jejichž situace by se dala řešit jinými alternativami, než je pobyt v běžné věznici. První ze zmiňovaných variant je pobyt v některém ze **specializovaných oddílů**, které umožňují pobyt matek s dětmi. Jejich kapacita podle VS ČR není plná a zároveň jsou pro vstup do nich velmi přísná kritéria¹⁵¹.

„Udržet ten vztah, zejména pokud je ta žena schopná péče, by mělo být hlavní. Když už musí být ta žena ve věznici, pokud má malé dítě, měli by jí umožnit s ním být. Na to odloučení se pak těžko navazuje.“ – s. p. sociální služby pro osoby ve VTOS

Další diskutovanou možností je zmiňovaný **4.2 Elektronický monitoring**, k jehož opětovnému spuštění stále nedošlo, což ČR řadí mezi poslední státy v EU.¹⁵² Tento způsob trestu by vytvořil další možnost, jak ponechat matku a dítě společně, aniž by došlo k tak velkému zásahu do života, kterým pobyt ve vězení bezesporu je.

„Myslím si, že to domácí vězení by bylo nejlepší variantou pro zachování životního stylu těch dětí. Zároveň nedojde k zprětrhání toho vztahu a nemusíte pak řešit nějaké návštěvy. Určitě to nejde u všech typů trestné činnosti, ale zase je to další možnost. Navíc pak můžou udržovat spolupráci se službami sociální rehabilitace, s námi, určitě by tam byl dozor PMS a OSPOD, takže je velká šance ten život udržet. Na druhou stranu pak ale stejně může dojít k tomu, že to ta žena poruší a do toho vězení půjde stejně.“ – sociální kurátor

„Já si to dovedu představit, dokud má člověk nějaké hranice, může být velkou motivací moct zůstat doma. Zejména u prvopachatelek.“ – s. p. sociální služby pro osoby ve VTOS

V obdobném uspořádání může fungovat podmíněné uložení trestu odnětí svobody s dohledem, kdy má žena povinnost docházet k probačnímu úředníkovi,

¹⁵¹ Viz 3.1.1 Zařazení do specializovaných oddílů

¹⁵² DIBLÍKOVÁ, Simona, Michal ŠPEJRA a Jiří VLACH. Vyhodnocení procesu spuštění elektronického monitorovacího systému v ČR. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2021., s. 24

v uspořádání péče o dítě se však nemusí nic změnit. I v tomto případě však může nastat situace, kdy žena poruší zákon a musí nastoupit do VTOS.

„Ten dohled PMS je dobrý nástroj, ale na některé lidi takové věci nefungují, prostě je to nezastaví a páchají, dokud se do té věznice nepodívají. A když se to stane, jsme zpátky tam, kde jsme byli, děti jdou k příbuzným nebo do domova.“ – sociální kurátor

Poslední alternativou jsou **otevřené věznice**, které v zahraničí v různých režimech fungují. V českém prostředí je zatím pouze jedna výhradně mužská v Jiřicích, která ovšem nefunguje pro odsouzené po celou dobu trestu, ale spíše v pozdějších fázích a jako příprava před propuštěním. Zároveň nejde o alternativu zahraničního konceptu otevřených věznic, které by měly v ideálním případě být v každém kraji či okrese. Jelikož se nachází poměrně daleko od nejbližšího města¹⁵³, tím pádem jsou i zde návštěvy odsouzených komplikované.

Sociální pracovníci se shodovali na tom, že je jim koncept otevřené věznice sympatický, ale nedokáží si představit jeho realizaci v ČR v dohledné době. Nešlo by podle nich ani tolik o financování nebo přijetí veřejností, ale o odvahu VS ČR začít umisťovat do otevřených věznic i „náročnější případy.“

Návštěvy dětí by podle nich v takovýchto typech věznic mohly probíhat podstatně přirozeněji. Zároveň však zazněla hypotéza, že by bylo náročnější dětem vysvětlovat, proč matka nemůže být s nimi, když pobývá v takovémto objektu, který nemá mříže a neliší se tolik od běžné zástavby. Pro mladší děti, které nedokáží plně porozumět konceptu běžného vězení může být otevřená věznice naprosto abstraktním konceptem.

„Možná potom je těžké rozlišit, když ten rodič je v té otevřené věznici, která vlastně vůbec nevypadá jako věznice, proč teda jako, když si to vezmu optikou malého dítěte a kouknu se na ty baráky, (...) potom si dovedu představit ten zmatek. Jasně, proč teda musí být v domově, když máma je někde na táboře?“ – s. p. zařízení ústavní výchovy DD

¹⁵³ Věznice v Jiřicích se nachází na území bývalého Vojenského újezdu Milovice

„Na jednu stranu mi to uspořádání běžné věznice připadá hrozná, rozhodně bude lepší pobývat v příjemnějším prostředí, v některých případech by ale bylo problematické, že ta matka oproti dítěti je vlastně v lepším prostředí, protože některé z těch rodin žijí opravdu těžkých podmínkách.“ – s. p. OSPOD

6.2.4 Usnadnění návštěv

V případě realizace návštěv ve věznici je podle sociálních pracovníků klíčové co nejvíce přizpůsobit prostředí tomu, že do něj budou vstupovat děti. Tím nemáme na mysli vytvořit z věznice prostředí podobné školce, ale spíše odstraňovat z cesty prvky, které mohou dětem působit strach. S tím je spojené umožnění při vhodných povětrnostních podmínkách návštěvy trávit ve venkovním prostoru. Ne všechny věznice jsou tomu však uzpůsobené.

Sociální pracovníci zmiňovali, že když pracují s dětmi, které jedou poprvé na návštěvu do věznice, hodně jim pomáhá možnost podívat se dopředu na fotky objektu, zjistit, jak vypadají návštěvní místnosti a další prostory, kterými budou procházet.

„S xy jsme se dopředu dívaly na obrázky věznice, ukazovala jsem jí to i na mapě, jak dlouho a kudy pojedou, pak jsme si hledali, jak vypadají ti dozorci, jak jsou oblečení, jak vypadá návštěvní místnost. Nebyla pak z ničeho překvapená. Dříve jsme používali takové ty omalovánky od Volonté, ale tam je problém, že to v realitě není ani zdaleka podobné.“ – s. p. doprovázející organizace pro pěstouny

„Na tohle reagují i ti větší na druhém stupni, zajímá je, kde ta matka teď je, jak to tam vypadá. Hodně jim záleží na tom, aby si při té návštěvě byli jistí, nemuseli se před nimi ptát.“ – s. p. zařízení ústavní výchovy DÚ

Implementace alternativy nástroje Bear Buddy včetně vizuálních materiálů z konkrétních věznic by byla poměrně nenákladným zlepšením, které by mohlo redukovat stres způsobený prostředím, který děti při návštěvách mužských i ženských věznic zažívají. Zároveň sociální pracovníci považují za důležité podobné průvodce a návody vytvářet i pro dospělé, kteří do věznic vstupují nebo je navštěvují.

„Je třeba počítat s tím, že každý nebude hledat na stránkách věznice dvacet minut, co může a nemůže přinést, ty základní informace by měly být dostupné snadno, v podobě, kterou pochopí každý, nenechávat lidi hloubat zákony, aby se dostali k návštěvním dnům.“ – s. p. OSPOD

7. Diskuse

Z výsledků vyplývá, že sociální práce v penitenciární péči a souvisejících oblastech je pevný celek, který si je vědom svých slepých míst. Samotní sociální pracovníci jsou si jistí v tom, na koho se obracet v situacích, s nimiž si neví rady a jsou zvyklí spolupracovat. Vědí, jak klientům a klientkám pomoci, protože se s obdobnými situacemi setkávají ve své praxi naprosto běžně. Je však důležité nezapomínat, že co je pro sociálního pracovníka pondělí v práci může být pro klienta jeden z nejnáročnějších dnů v životě.

Často máme tendenci vynechávat informace, které nám připadají nepodstatné, protože se objevují stále znovu a znovu. Každý klient je však především člověk, který má specifický životní příběh, který nelze generalizovat a má právo být informován kompletně.

Aby byly ženám před nástupem do VTOS informace srozumitelné, musí být podány na komunikační úrovni, která je pro ně adekvátní. Aby toto bylo možné, je potřebné vytvářet informační materiály ve formátu *easy to read*¹⁵⁴, které budou ženám dostupné z více zdrojů. Nelze předpokládat, že každý disponuje počítačem s internetovým připojením.

Je nutné také počítat s tím, že žena, která se musí během krátké doby rozhodnout, jak zajistí péči o své dítě, není natolik v klidu, aby dokázala uvažovat v širokém kontextu všechny souvislosti. Proto by pomohlo rozvíjet spektrum specializovaného poradenství i o oblast před VTOS.

Zároveň z výzkumu vyplynulo, že návštěvy v současném uspořádání vylučují děti se zdravotním znevýhodněním a systém není připraven flexibilně reagovat¹⁵⁵ na jejich potřeby. Také není přípustné, aby ekonomický status pečujících osob předurčoval, jak často může dítě vidět svoji matku. S touto bariérou sice bojují některé neziskové organizace, jejich působnost však není nekonečná.

¹⁵⁴ Soubor pravidel pro vytváření dokumentů, jehož hlavním cílem je činit přenos informací dostupný adresátům.

¹⁵⁵ Viz popisovaná situace s nemožností zajistit návštěvu dítěte v pobytové službě sociální péče

7.1 Limity výzkumu

Tento výzkum je pohledem do hloubky zkušeností sociálních pracovníků, nepokrývá však zdaleka všechny, kteří mají s podporou kontaktu žen ve VTOS s jejich nezletilými dětmi zkušenost. Zároveň jsme zvolili cestu rozhovorů se sociálními pracovníky, jejichž expertiza spočívá v opakování zkušeností z jejich pracovní pozice. Sociální pracovníci na sebe navzájem nemohli reagovat, proto by také další výzkum obohatilo zorganizování focus group v obdobném obsazení, kdy by mohlo dojít ke vzájemné konfrontaci jednotlivých přístupů a zkušeností.

Důležité je nezapomínat, že samotné ženy ve VTOS a jejich děti jsou nositeli těch nejhlubších osobních zkušeností a jejich participace v designu sociálních služeb pro osoby ve VTOS je klíčová. Pohled bez žité zkušenosti může znamenat opomíjení některých detailů i podstatnějších skutečností, které člověku, který nikdy nebyl „uvnitř cely“ při vší snaze unikají.

Závěr

Podpora kontaktu žen ve VTOS s jejich nezletilými dětmi je jedním z ústředních témat současné penitenciární péče. Dnes už není otázkou, jestli kontakt podporovat, ale co můžeme udělat pro to, aby v první řadě nebyl přerušován, pokud to není nezbytně nutné. Ženy před nástupem do VTOS potřebují informace o tom, jak mohou zajistit péči o své děti, co je k tomu potřeba a jaká mají jednotlivá uspořádání péče úskalí.

Nedostatek těchto informací často vede k neinformovaným rozhodnutím. V tomto případě neplatí, že neznalost neomlouvá. Pokud může mít takové rozhodnutí následky v podobě markantního ovlivnění života dítěte, je povinností sociálních pracovníků na všech frontách vynaložit veškeré možné úsilí k tomu, aby bylo jednáno v souladu s jeho nejlepším zájmem.

Pokud je odloučení nevyhnutelné, je žádoucí co nejdříve začít kontakt s matkou znovu navazovat. Kontakt je potřeba pravidelný a kvalitní. Aby takto mohl probíhat, mohou zúčastnění potřebovat určitou oporu v podobě poradenských služeb, které jim pomohou připravit se a situaci společnými silami zvládnout.

Lidem v náročných situacích pomáhá sdílet své zkušenosti s někým, kdo si obdobným zážitkem prošel a zvládl ho. Peer podpora žen, které zvládly po výstupu z VTOS znovu převzít otěže a navrátit se do role matky může být pro ženy ve VTOS výrazně motivační zejména v okamžicích, kdy ze své situace nevidí cestu ven.

Prostor pro sociální práci v podpoře kontaktu žen ve VTOS s jejich nezletilými dětmi se nachází ve vyplňování slepých míst systému penitenciární a postpenitenciární péče sociálními službami, které budou šité na míru ženám a jejich potřebám.

Použitá literatura

ATABAY, Tomris. Handbook on women and imprisonment: with reference to the United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders (The Bangkok Rules). 2. ed. vyd. New York: United Nations, 2014. Criminal justice handbook series. ISBN 978-92-1-130326-1.

BARTOŠOVÁ, Lucie. Zabezpečení žen v těhotenství a mateřství. 2011, diplomová práce, Univerzita Karlova.

BLEKTOVÁ, Aneta. Názor veřejnosti na specializované oddělení pro matky s dětmi ve věznici Světlá nad Sázavou. 2014, bakalářská práce, Univerzita Palackého v Olomouci.

ČESKÝ HELSINSKÝ VÝBOR. Maminka ve vězení [online]. Dostupné z: https://helcom.cz/wp-content/uploads/2022/11/Maminka-ve-vezeni_publikace.pdf

DIBLÍKOVÁ, Simona, Michal ŠPEJRA a Jiří VLACH. Vyhodnocení procesu spuštění elektronického monitorovacího systému v ČR. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2021. ISBN 978-80-7338-195-0.

DÖRINGER, Stefanie. 'The problem-centred expert interview'. Combining qualitative interviewing approaches for investigating implicit expert knowledge. International Journal of Social Research Methodology. 2021, roč. 24, č. 3, s. 265–278. ISSN 1364-5579, 1464-5300. DOI: 10.1080/13645579.2020.1766777

DRAHÝ, František, Jindřich HŮRKA a Michal PETRAS. SARPO: charakteristiky odsouzených v českých věznicích : deskriptivní studie. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2018. ISBN 978-80-270-5197-7.

DRÁPAL, Jakub, Václav JIŘIČKA a Tereza RASZKOVÁ, eds. České vězeňství. Vydání první. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s, 2021. ISBN 978-80-7676-066-0.

EUROPARAT, ed. European prison rules. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2006. ISBN 978-92-871-5982-3.

EUROSTAT. Prisoners by age and sex - number and rate for the relevant sex and age groups [online]. 2023. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/crim_pris_age__custom_8916536/default/table?lang=en

GACEK, James. Portable prisons: electronic monitoring and the creation of carceral territory. Montreal; Kingston; London; Chicago: McGill-Queen's University Press, 2022. ISBN 978-0-228-00827-9.

GRILLMAIEROVÁ, Monika. Podpora vztahu dítěte a rodiče ve výkonu trestu odnětí svobody Vězeňskou službou České republiky. 2021, diplomová práce, Masarykova Univerzita v Brně.

HOROVÁ, Petra. Žitá zkušenost jako východisko pro profesionalizaci sociální práce ve vězení. Sociální práce sociální práce [online]. roč. 2021, č. 5. ISSN 1805-885X. Dostupné z: https://socialniprace.cz/wp-content/uploads/2023/10/SP5_2021web.pdf

JUSTICE.CZ. Souhrný přehled: Statistická data 9/2018 - 11/2021 [online]. 2021. Dostupné z: <https://naramky.justice.cz/wp-content/uploads/2021/12/Souhrnny-prehled-1.pdf>

KANCELÁŘ VEŘEJNÉHO OCHRÁNCE PRÁV. Kontakty dětí a rodičů ve výkonu trestu odnětí svobody, Výzkumná zpráva 2023 [online]. 2023. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/VI%204353-22_sociologick%C3%BD%20v%C3%BDzkum.pdf

KANCELÁŘ VEŘEJNÉHO OCHRÁNCE PRÁV. Zpráva o šetření z vlastní iniciativy a doporučení Vězeňské služby České republiky ve věci kontaktů dětí s jejich uvězněnými rodiči [online]. Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/VI%20988-23-Z18%20final.pdf>

MATOUŠEK, Oldřich. Strategie a postupy v sociální práci. Vydání první. vyd. Praha: Portál, 2022. ISBN 978-80-262-1952-1.

MATOUŠEK, Oldřich a Alois KŘIŠŤAN. Encyklopedie sociální práce. Vyd. 1. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.

MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ. Mládež a delikvence: Možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže. Aktualizované vydání. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0127-4.

MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese. Vyd. 1. vyd. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0697-2.

MCCARTHY, Melissa, ed. Incarceration and human rights. Manchester: Manchester Univ. Press, 2010. The Oxford Amnesty lectures 2007. ISBN 978-0-7190-8180-4.

MERTL, Jiří. Výzkumná zpráva: Ženy s žitou zkušeností s výkonem trestu odnětí svobody a jejich specifické potřeby [online]. 2023. Dostupné z: https://www.zenyavezeni.cz/wp-content/uploads/2023/08/vyzkumna_zprava_mertl_jiri_zeny_s_zitou_zkusenosti_s_VTOS_a_jejich_specificke_potreby_FINAL.pdf

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. Dětské domovy pro děti do 3 let věku: Závěrečná zpráva ze zjišťování realizovaného Ministerstvem práce a sociálních věcí na jaře 2022 [online]. 2022. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/DD3+Z%C3%A1v%C4%9Bre%C>

4%8Dn%C3%A1+zpr%C3%A1va+za+2022.pdf/d00fd976-4de4-29a9-944c-d62df9d8e081

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. SEŠIT SOCIÁLNÍ PRÁCE: Sociální práce s osobami, které spáchaly trestný čin [online]. 2018. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Sesit_socialni_prace_c.4.pdf/133719d2-373d-ffb2-5a2d-76a1b3fa37cb

MOLDRZYK, Zdeněk. Specifika situace příbuzenských pěstounů [online]. 2023. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/specificka-situace-pribuzenskych-pestounu>

NOVOTNÁ, Hedvika, Ondřej ŠPAČEK a Magdaléna ŠŤOVÍČKOVÁ, eds. Metody výzkumu ve společenských vědách. Vydání první. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2019. ISBN 978-80-7571-052-9.

ODBOR SPRÁVNÍ GENERÁLNÍHO ŘEDITELSTVÍ VĚZEŇSKÉ SLUŽBY ČESKÉ REPUBLIKY. Ročenka Vězeňské služby České republiky 2000 [online]. Odbor správní Generálního ředitelství Vězeňské služby České republiky, . Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/rocenky/statisticka-rocenka-2000.PDF>

ODBOR SPRÁVNÍ GENERÁLNÍHO ŘEDITELSTVÍ VĚZEŇSKÉ SLUŽBY ČESKÉ REPUBLIKY. Statistická ročenka 2011 Vězeňské služby České republiky [online]. Odbor správní Generálního ředitelství Vězeňské služby České republiky, . Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/rocenky/statisticka-rocenka-2011.pdf>

ODBOR SPRÁVNÍ GENERÁLNÍHO ŘEDITELSTVÍ VĚZEŇSKÉ SLUŽBY ČESKÉ REPUBLIKY. Statistická ročenka 2022 Vězeňské služby České republiky [online]. Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, . Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/rocenky/statisticka-rocenka-vezenske-sluzby-ceske-republiky-za-rok-2022.pdf>

PAURUS, Melanie. International Report on the Conditions of Children of Incarcerated Parents: A Survey of Prison Nurseries [online]. The University of Minnesota, 2017. Dostupné z: <https://cicmn.org/wp-content/uploads/2017/03/Melanie-Report-Edited.pdf>

PENAL REFORM INTERNATIONAL. Bangkok Rules Map [online]. Dostupné z: <https://www.penalreform.org/issues/women/bangkok-rules/bangkok-rules-map/>

PENAL REFORM INTERNATIONAL. Germany [online]. Dostupné z: <https://www.penalreform.org/issues/women/bangkok-rules/bangkok-rules-map/germany/>

PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SUŽBA ČR. Informace o stavu implementace a zahájení ostrého provozu nového elektronického monitorovacího systému pro trestní justice II. [online]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/informace-o-stavu->

implementace-a-zahajeni-ostreho-provozu-noveho-elektronickeho-monitorovaciho-systemu-pro-trestni-justice-ii/

RESCALED. Good practices across Europe [online]. Dostupné z: <https://www.rescaled.org/examples/>

ŘÍHOVÁ, Kateřina. Ženská kriminalita. 2012, diplomová práce, Univerzita Karlova.

SIRIWATO a POONYARITH. Using electronic monitoring with female offenders in Thailand. *Journal of Advanced Research in Social Sciences and Humanities*. 2016, roč. 1, č. 1. ISSN 25798480. DOI: 10.26500/JARSSH-01-2016-0108

STOKLÁSKOVÁ, Marie, Tereza SADKOVÁ a Zuzana MELOUNOVÁ. Děti jsou bez viny, Jak pracovat s pěstouny a dětmi v náhradní rodinné péči, jejichž rodič je ve vězení: Metodika pro práci s rodinami s uvězněným rodičem [online]. Centrum pro rodinu a děti Přerov, 2018. Dostupné z: <https://www.nadacesirius.cz/soubory/projekty/detibezviny/Deti-jsou-bez-viny-Metodika.pdf>

ŠÁMALOVÁ, Kateřina a Petr VOJTÍŠEK, eds. Sociální správa: organizace a řízení sociálních systémů. Vydání 1. vyd. Praha: Grada, 2021. ISBN 978-80-271-2195-3.

VÁGNEROVÁ, Marie a Lidka LISÁ. Vývojová Psychologie Dětství a Dospívání. Prague: Karolinum Press, 2021. ISBN 978-80-246-5024-1.

VAN AUDENHOVE, Leo a Karen DONDERS. Talking to People III: Expert Interviews and Elite Interviews. In: VAN DEN BULCK, Hilde et al., eds. *The Palgrave Handbook of Methods for Media Policy Research*. Cham: Springer International Publishing, 2019, s. 179–197. ISBN 978-3-030-16064-7. DOI: 10.1007/978-3-030-16065-4_10

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. Sociální pracovník - Věznice Ostrov [online] [cit. 16.12.2023]. Dostupné z: <https://vscr.jobs.cz/detail-pozice?r=detail&id=1636218201&impressionId=43c125f2-0e82-4a71-a64a-67bc1a9e47d1>

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. Věznice Světlá nad Sázavou - Spolupráce s nevládními organizacemi [online]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-svetla-nad-sazavou/sekce/spoluprace-s-neziskovymi-a-dalsimi-organizacemi>

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. Věznice Světlá nad Sázavou: Výkon vazby a trestu odnětí svobody matek nezletilých dětí [online]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-svetla-nad-sazavou/sekce/vykon-trestu-odsouzenych-matek-s-detmi>

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. Výkon vazby a trestu odnětí svobody matek nezletilých dětí [online] [cit. 12.11.2023]. Dostupné

z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-svetla-nad-sazavou/sekce/vykon-trestu-odsouzenych-matek-s-detmi>

VĚZNICE SVĚTLÁ NAD SÁZAVOU a VOLONTÉ CZECH, O. P. S. Pojedeme za maminkou. 1. vyd. Praha: ALTEDA, z. ú., 2022. ISBN 978-80-908686-4-9.

Projekt „Mámu potřebuji“ [online]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/clanky/detail/veznice-svetla-nad-sazavou-spustila-projekt-mamu-potrebuji>

Sociální pracovník ve věznici - profesiogram [online]. 2020. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/profesiogramy/socialni-pracovnik-ve-veznici/>

The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules) [online]. Dostupné z: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-ebook.pdf

Ukončení elektronického monitoringu [online]. 2021. Dostupné z: <https://naramky.justice.cz/ukonceni-elektronickeho-monitoringu/>

United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders with their Commentary (the Bangkok Rules) [online]. United Nations Office On Drugs and Crime, . Dostupné z: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Bangkok_Rules_ENG_22032015.pdf

Vnitřní řád pro odsouzené Věznice Světlá nad Sázavou [online]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-svetla-nad-sazavou/sekce/vnitri-rady>

Seznam příloh

Tabulka č. 2 – Evropské statistiky vězněných žen.....	82
Příloha č. 1 – Informovaný souhlas.....	83
Příloha č. 2 – Osnova rozhovoru.....	84
Příloha č. 4 – Anonymizovaný rozhovor.....	87
Příloha č. 5 – Kódovací kniha.....	94

Tabulka č. 2 – Evropské statistiky vězněných žen

ROK	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
STÁT														
Belgie	441	389	411	437	440	456	:	525	:	440	461	492	470	:
Bulharsko	290	240	291	289	307	263	258	245	228	218	213	216	192	209
Česká republika	1 079	999	1 282	1 480	1 446	954	1 164	1 430	1 635	1 631	1 638	1 740	1 564	1 515
Dánsko	155	178	183	164	149	189	145	118	150	135	132	182	189	184
Německo	3 930	3 857	3 845	3 927	3 943	3 797	3 639	3 609	:	:	:	:	:	:
Estonsko	190	149	193	181	162	154	:	153	177	140	122	112	97	101
Irsko	111	123	138	122	122	122	120	115	94	:	166	181	151	146
Řecko	744	554	577	562	557	648	561	482	515	543	543	487	524	534
Španělsko	5 950	6 076	5 652	5 157	5 068	4 925	4 874	4 623	4 349	4 330	4 387	4 336	3 998	3 896
Francie	2 093	2 021	1 927	2 167	2 180	2 131	2 073	2 119	2 232	2 363	2 511	2 492	2 030	2 195
Chorvatsko	209	218	228	245	202	188	182	160	116	141	164	185	181	196
Itálie	2 526	2 751	2 930	2 808	2 804	2 694	2 304	2 107	2 285	2 421	2 576	2 663	2 255	2 237
Kypr	42	31	45	35	43	25	30	31	41	33	36	33	30	73
Lotyšsko	380	402	421	416	416	347	343	355	349	290	274	294	255	267
Litva	355	367	414	417	435	428	377	295	321	330	301	287	252	216
Lucembursko	32	38	23	36	31	31	25	40	36	37	33	32	29	34
Maďarsko	923	989	1 009	1 216	1 225	1 336	1 332	1 235	1 280	1 268	1 197	1 246	1 280	1 421
Malta	29	28	34	35	47	44	37	41	37	56	70	63	57	53
Nizozemsko	940	896	872	789	712	673	662	489	566	578	608	705	504	559
Rakousko	396	460	516	564	568	538	501	498	481	508	555	600	544	517
Polsko	2 455	2 434	2 515	2 456	2 638	2 591	2 484	2 336	2 535	2 825	2 891	3 151	3 015	3 340
Portugalsko	:	613	627	711	758	839	835	855	864	849	822	843	784	805
Rumunsko	1 211	1 194	1 247	1 355	1 405	1 539	1 517	1 427	1 391	1 100	942	923	1 011	1 013
Slovinsko	59	64	53	57	70	64	89	81	103	:	80	74	68	55
Slovensko	408	488	551	618	646	583	611	628	673	716	772	784	790	749
Finsko	218	238	245	228	219	253	237	228	215	228	223	216	216	206
Švédsko	392	374	394	390	362	330	332	327	346	348	343	407	438	455
Island	9	7	8	8	13	6	3	8	7	11	8	12	8	12
Lichtenštejnsko	4	9	5	3	3	3	4	3	4	4	2	2	3	5
Norsko	192	211	221	252	248	200	204	212	243	275	272	227	232	237
Švýcarsko	298	345	319	301	306	347	315	355	370	317	384	393	347	367
Anglie a Wales	4 339	4 183	4 197	4 146	4 086	3 807	3 901	3 881	3 832	3 982	3 782	:	:	:
Skotsko	367	380	385	424	425	406	399	393	:	:	:	:	:	:
Severní Irsko	47	47	46	45	51	64	58	43	48	55	64	:	:	:
Bosna a Hercegovina	:	:	60	38	:	56	60	86	48	74	71	109	73	89
Černá hora	18	39	59	37	53	19	31	35	36	26	13	26	26	30
Severní Makedonie	:	55	55	50	:	:	:	:	102	71	:	:	:	:
Albánie	101	113	96	84	82	89	109	121	97	93	109	86	57	63
Srbsko	321	402	427	423	240	402	360	357	405	384	431	448	433	490
Turecko	:	4 013	4 150	4 539	4 538	5 169	5 755	6 435	8 294	9 970	10 323	11 337	10 593	11 633
Kosovo	:	:	:	46	48	55	59	42	41	37	41	47	34	:

Příloha č. 1 – Informovaný souhlas

Informovaný souhlas s poskytnutím výzkumného rozhovoru a jeho následným využitím pro účely bakalářské práce „Prostor pro sociální práci v podpoře kontaktu žen ve výkonu trestu odnětí svobody s jejich nezletilými dětmi“

Podpisem vyjadřuji souhlas s následujícími body:

- Byl/a jsem informován/a o účelu rozhovoru, kterým je sběr dat pro potřeby výzkumu bakalářské práce Alžběty Dědové s názvem Prostor pro sociální práci v podpoře kontaktu žen ve výkonu trestu odnětí svobody s jejich nezletilými dětmi, jehož cílem je získat zkušenosti sociálních pracovníků působících v oblasti penitenciární nebo postpenitenciární péče, ústavní výchovy nebo náhradní rodinné péče a vytyčit prostor pro zlepšení současné praxe.
- Bylo mi sděleno, jak dlouho bude rozhovor a jaký bude mít průběh. Jsem seznámen/a s právem odmítnout odpovědět na jakoukoli otázku, případně do odmítnout účast na výzkumu.
- Souhlasím s nahráváním následujícího rozhovoru a jeho následným zpracováním.
- Byl/a jsem obeznámen/a s tím, jak bude s rozhovory nakládáno a jakým způsobem bude zajištěna anonymita i po skončení rozhovorů, která znemožní identifikaci mé osoby i případně zmíněných klientů. Nikde nebude uvedeno mé jméno či jiné osobní údaje, díky kterým bych mohl/a být identifikován/a.
- Dávám své svolení k tomu, aby výzkumnice použila rozhovor pro potřeby své bakalářské práce a některé části v ní citovala, zvuková nahrávka rozhovoru však bude po ukončení výzkumu smazána.

Datum:

Podpis respondenta:

Podpis výzkumníka:

Příloha č. 2 – Osnova rozhovoru

Úvod – představení výzkumu a jeho účelu, informovaný souhlas

Pasportizace respondenta

- Pracovní pozice respondenta, instituce, přibližná doba výkonu pracovní pozice, předchozí praxe v sociální práci

Kategorie sociální pracovník ústavní/ochranná výchova:

- Jaká jsou specifika zařízení, v němž pracujete?
- Jak často se tu setkáváte s dětmi, jejichž rodič je nebo byl ve VTOS?
- Jak často je to matka?

Jak z vaší pozice probíhá zprostředkování kontaktu ženy ve VTOS s jejím dítětem/děťmi?

- Kdo může být iniciátorem kontaktu?
- Posuzujete nějak vhodnost kontaktu dítěte s matkou?
- V jakých formách může komunikace ženy s dítětem, které je v ústavní výchově, probíhat? Za jakých podmínek?
- Jak často tyto formy využívají? /Kterou z nich využívají nejčastěji?
- Jak probíhá příprava na kontakt dítěte s matkou?
- Pokud dítě může matku navštívit ve věznici, kdo jej doprovází?
- Jak jsou v těchto případech zajištěny ekonomické a personální „náklady“?
- Jak z vaší zkušenosti děti reagují na navštívené prostředí? Proč tomu tak podle vás je?
- Jak děti reagují na matku samotnou?
- Jak probíhá interakce s matkou v závislosti na věku dítěte?
- Registrujete bezprostředně po návštěvě změny v chování dětí? Pokud ano, jak se projevují?
- Jaká je vaše zkušenost při zprostředkování kontaktů dětí, které mají nějaké zdravotní znevýhodnění nebo speciální potřeby?

▪ Metodika

- Čím se při zprostředkování kontaktu dětí v ústavní/ochranné výchově řídíte? (metodika, ...)
- Na koho se v případě nejasností obracíte?
- Spolupracujete při zprostředkování kontaktu s třetími stranami? Pokud ano, jakými?
- Jaká je role OSPOD?
- Je něco, co byste rád/a změnil/a v systému zprostředkování kontaktu žen ve VTOS s jejich dětmi, které jsou v ústavní nebo ochranné výchově?

Kategorie sociální pracovník doprovázející organizace pro pěstouny

- Jak často se ve své praxi setkáváte s pěstouny, kteří mají v péči dítě, jehož biologická matka je ve VTOS?
- Jaká je vaše zkušenost s pěstouny v této situaci? Co je nejvíce pálí?
- Jaké jsou potřeby pěstounských rodin v souvislosti se zprostředkováním kontaktu s matkou?
- Jak edukujete pěstouny o komunikaci s dítětem, jehož matka je ve VTOS?
- V jakém režimu probíhá komunikace dítěte v pěstounské péči s matkou ve VTOS?

- Jak je posuzována vhodnost kontaktu dítěte s matkou, pokud je dítě v pěstounské péči?
 - Které instituce do tohoto rozhodování zasahují?
 - Pokud je kontakt umožněn, jak je na něj připravováno dítě?
 - Jakou zkušenost mají doprovázející pěstouni s návštěvami ve věznici a tím pádem i s kontaktem s matkou dítěte?
 - Jak z vaší zkušenosti děti reagují na navštívené prostředí? Proč tomu tak podle vás je?
 - Jak děti reagují na matku samotnou?
 - Jak probíhá interakce s matkou v závislosti na věku dítěte?
 - Registrujete bezprostředně po návštěvě změny v chování dětí? Pokud ano, jak se projevují?
 - Jaká je vaše zkušenost při zprostředkování kontaktů s matkou u dětí v pěstounské péči, které mají nějaké zdravotní znevýhodnění nebo speciální potřeby?
-
- Jak by podle vás v ideálním případě mělo zprostředkování kontaktu vypadat?
 - V jaké roli by při něm vystupoval sociální pracovník?
 - Co k tomuto ideálnímu stavu chybí?

Kategorie sociální kurátor /sociální pracovník OSPOD /sociální pracovník na obci

- Jak často se setkáváte se ženami ve VTOS, které jsou matkami nezletilých dětí?
 - V jaké fázi VTOS ženy kontakt s dětmi začínají řešit?
 - Jak spolupracujete se sociálními pracovníky věznice?
 - Jak probíhá spolupráce s ženami ve VTOS, jsou-li matkami nezletilých dětí?
 - Jaké jsou jejich potřeby?
 - Jaké jsou potřeby rodin, které pečují o dítě, jehož matka je ve VTOS?
 - Jsou rodiny dostatečně informovány o možnostech kontaktu? Pokud ne, které informace jim chybí?
 - A jak je tomu v případě, kdy je dítě v ústavní či ochranné výchově?
 - Jak probíhá příprava na výstup z VTOS a s ním spojený návrat do původního rodinného prostředí?
 - Jaké jsou potřeby žen po výstupu z VTOS směrem k obnově rodinných vztahů?
 - Jaká je vaše zkušenost při zprostředkování kontaktů rodičů s dětmi, které mají nějaké zdravotní znevýhodnění nebo speciální potřeby?
-
- Jak by podle vás v ideálním případě mělo zprostředkování kontaktu vypadat?
 - V jaké roli by při něm vystupoval sociální pracovník?
 - Co k tomuto ideálnímu stavu chybí?

Kategorie sociální pracovník sociální služby pro osoby ve VTOS nebo po výstupu z VTOS

- V jaké fázi VTOS se se ženami setkáváte?
- Jaká je vaše role v procesu zprostředkování kontaktu s dětmi?
- Jaké jsou potřeby žen ve VTOS směrem k jejich dětem a kontaktu s nimi?
- Jaké situace při kontaktu nastávají? Mám na mysli ty, které se odchyľují od ideálního scénáře.
- Poskytujete ženám informace o tom, jak se při očekávatelných komplikacích zachovat?
- Jak probíhá příprava na výstup z VTOS a s ním spojený návrat do původního rodinného prostředí?

- Jaké jsou potřeby žen po výstupu z VTOS směrem k obnově rodinných vztahů?
- Jak by podle vás v ideálním případě mělo zprostředkování kontaktu vypadat?
- V jaké roli by při něm vystupoval sociální pracovník?
- Co k tomuto ideálnímu stavu chybí?

Kategorie sociální pracovník ve věznici

- Jak může žena ve VTOS, která ve věznici nepobývá se svým dítětem kontaktovat své dítě/děti?
- Pokud je jí schválena návštěva nezletilého dítěte, je jí nabízena nějaká příprava či poradenství?
- (Ovlivňují případné kázeňské postihy frekvenci povolených návštěv i v případech matek nezletilých dětí? Proč tomu tak je?)
- Jak je režim návštěv uzpůsoben přítomnosti dětí?
- Jak z vaší zkušenosti děti reagují na navštívené prostředí? Proč tomu tak podle vás je?
- Jak děti reagují na matku samotnou?
- Jak probíhá interakce s matkou v závislosti na věku dítěte?
- Pokud je navštěvující dítě v ústavní či ochranné výchově, jak probíhá spolupráce se zařízením?
- Jaká je vaše zkušenost s touto spoluprací?
- Jak probíhá příprava na výstup z VTOS a s ním spojený návrat do původního rodinného prostředí?
- Jaké jsou potřeby žen po výstupu z VTOS směrem k obnově rodinných vztahů?
- Jak by podle vás v ideálním případě mělo zprostředkování kontaktu vypadat?
- V jaké roli by při něm vystupoval sociální pracovník?
- Co k tomuto ideálnímu stavu chybí?

Závěr

- Je něco, co v našem rozhovoru dosud nezaznělo a chtěl/a byste to zmínit?
- Kdybyste měl/a vypíchnout jeden aspekt podpory kontaktu žen ve VTOS, který vám připadá nejdůležitější, který by to byl?

Příloha č. 4 – Anonymizovaný rozhovor

Výzkumník: Tak jenom pro začátek zopakuji, že respondenty toho výzkumu jsou teda sociální pracovníci, kteří se můžou setkat s dětmi žen, který jsou ve výkonu trestu nebo který pracují se ženami ve výkonu trestu. A co mě teda úplně nejvíc zajímá, je, jaká je ta vaše zkušenost s tím udržováním kontaktu v zařízení ústavní výchovy. Nejdříve by mě tedy zajímalo, jak často nastává taková situace, že tady máte dítě nebo sourozence, kteří mají matku ve výkonu trestu.

Respondent: Je to výkyvové, třeba máme děti, který mají maminku zavřenou, předtím neměli, anebo třeba, i když jsou zavřený ty rodiče, tak ty děti nekontaktují, anebo naopak kontaktují ve chvíli, kdy se jedná o podmínečný propuštění, aby byly vidět, jako že teda mají o to dítě zájem.

V: A kolikrát takováhle situace nastala, třeba za dobu, co tady pracujete?

R: Tak se myslím, že do 20 jsme se asi vešli.

V: A většinou jsou to matky nebo jsou to otcové?

R: Je to jedno, taky někdo má zavřený třeba oba dva.

V: Jo takhle.

R: Anebo to mají na střídačku, když je zavřená matka, otec na svobodě, když je zavřený otec, matka na svobodě, že.

V: A kdo může být iniciátorem toho kontaktu?

R: Víceméně nebo úplně jedno. Často nám třeba napíše sociální pracovnice věznice, že tam ta matka je, že má zájem o kontakt, nebo naopak my jim, pak se případně začne domlouvat návštěva, pokud to té matce povolí. Jezdili jsme taky s Českým helsinského výborem, který teda teď už to nedělá, pro nás bohužel, ale dělal to, protože tam jakoby to zaštiťovala ta organizace, takže tam, když se byla maminka vlastně jakoby přihlásila do té organizace, tak.

V: To byly asistované kontakty?

R: Tak tak. Anebo pak většinou třeba píšou i ty rodiče sami, jo, nebo volají, že jo. Záleží na tom, jak to. Teď tam máme třeba maminku, ta furt chce Skype, nebo že pochopit, že tady prostě to nejde jako sedět s třema dětma u Skypu. A když řeknete, že může volat na pevnou linku, tak vám z věznice odepíšou, že to je sice fajn, ale že ona nepracuje, takže nemá peníze na hovory. Ale jinak říkám jako píšou i píšou, děti odepisují, že jo, ale maminka teda psala teďka taky, tak psala, že je na díře, proto píšou obyčejnou tužkou. Takže je to takový jako.

V: A když samotný ty děti, projevy, zájem o kontakt s tím rodičem a ten rodič třeba jako to úplně neopětuje?

R: Ve chvíli, kdy to neopětuje, se musím spojit vlastně jakoby. S tou sociální pracovnicí z toho vězení a ve chvíli, kdy ona napíše, že o to rodič nestojí, tak se tady prostě dětem vysvětlí, že návštěva není možná.

V: To je pak asi náročné.

R: Protože jako opravdu vést natěšený dítě, že jo, vidí maminku nebo tatínka, maminka nebo tatínek buď nepřijdou, nebo přijdou s kyselým obličejem.

V: A jak na to reagují? Když je ten kontakt úplně negovaný?

R: Tohle se mi ještě nestalo, jako, že by rodiče nestáli o kontakt, naopak rodiče jsou iniciátoři těch kontaktů. Dobře, že u některých je to teda bohužel jenom o tom, že mají zájem jako o ty kontakty, pouze, když jsou ve vězení, když jsou na svobodě, tak ne, ikdyž tady ty děti mají.

V: A posuzuje to nějak třeba jako vhodnost toho kontaktu? Pokud je tam nějaká jako problematická historie toho třeba, nebo že se ty děti s nima předtím neznají.

R: Samozřejmě se tohleto jakoby probírá i s ospodem, že jo, protože my jakoby víme, jak to vypadá tady, děti si samozřejmě ty rodiče postupem času začnou idealizovat, že jo, a to, takže jako samozřejmě pokavaď řeknou, že to úplně vhodný tam jezdit, jako bylo tam, já nevím, týráni nebo něco, tak se nepojede jako, ale samozřejmě dítě si ty rodiče prostě idealizují.

V: A kdo v tom má potom jakoby tu rozhodovací pravomoc? Jste to vy? Nebo to třeba ten OSPOD nebo jo, když prostě se to jako nedoporučí.

R: Ve své podstatě, pokavaď se to nedoporučí, ten OSPOD musí napsat, proč se to nedoporučí. Jo, jo, my vlastně i míváme, co nám vozej ty individuální plány, tak tam většinou jakoby podporovat komunikaci s rodičem, že je to na nás, takže my jako tohle to zarazit úplně nemůžeme a ve finále si nedovedu představit, co by muselo být až tak hroznýho, myslím si, že tam by muselo být asi soudem jako danej důvod nějaký omezený návštěvy jako jo. Taky tady máme xy, teď teda, bohužel matka zemřela, tak tam to nejde, ale měli jsme, nebo máme xy, kterej měl omezenej jakýkoliv kontakt s matkou, telefonickej, písemnej, osobní, takže se to taky stává. Ale říkám, jako to, že bysme nejeli nebo nám OSPOD nedoporučil tu návštěvu, aniž by tam byl nějaký závažnej důvod, se nám ještě nestalo.

V: Jo, takže prostě prioritou je, pokud to jenom jde, tak udržovat ten vztah, rozumím tomu správně? A když třeba spolu komunikujou dopisama, tak třeba známky a obálky jdou čistě za rodičem, jak to je ale s náklady na odpovědi dětí?

R: Předpokládám to, že rodič si to platí sám, a tady to financujeme dětem my. Jo, jo, já to odnesu na poštu, pošlu to a pak čekáme.

V: To mě právě zajímalo, jak se to vlastně u dětí tady řeší.

R: Právě ve finále, když vezmete, že děti, když do šesti let 60 Kč dostávají kapesné, víte, když za 30 Kč pošlou jeden dopis za měsíc, nezbyde jim skoro nic, to bychom nechtěli. Je to na naše náklady.

V: Jo, a teď cesty nebo ty návštěvy potom, když třeba to dítě má, nevím, třeba maminku ve Světlý, kde je těch žen nejvíc a jedete tam, jak se řeší ty náklady?

R: Zas se, normálně se prostě naplánuje návštěva a jede se prostě jakoby napiše služební cesta.

V: A to personální zabezpečení, když je to třeba o víkendu nebo tak?

R: Buď jede vychovatelka, který se postaví služba vyloženě přímo jakoby k tomu, aby nedošlo k narušení provozu, anebo když je to v týdnu. Většinou u dětí, který jsou školkový, není problém v týdnu, že jo, tak můžu jet já nebo kolegyně, vedoucí vychovatelka, paní ředitelka jezdila s Českým helsinským výborem. Jo. Je to úplně jedno, vždycky se, vždycky se najde někdo, kdo s nima pojede.

V: Jo, takhle, já jsem si právě říkala, že vlastně, když máte nějak rozplánovaný ty jako směry, třeba i vychovatel, že jo, tak potom, jak se to vlastně zařizuje, když na tý skupině dalších x dětí.

R: Vždycky je někdo sloužící a ten, kdo jede, tak jede jakoby zvlášť, navíc.

V: A připravujete nějak ty děti? Třeba, když tam jedou poprvé?

R: Oni to berou, většinou ty děti vědí, že ty rodiče jsou zavřeny teda a takže vlastně jako jedou na návštěvu, mluví se s nimi o tom dopředu podle toho, jaký to dítě je, kolik mu je.

V: A jaké jsou ty reakce na to prostředí věznic? Jak na to ty děti reagují?

R: A ona třeba zrovna ta Světlá má jako hezký prostředí jako, jo, a já jsem třeba byla s xy ve věznici x, tam teda to byla taková ta klasická návštěvní místnost, byl tam takovej dlouhej stůl. Bylo nás tam snad sedm tenkrát jako těch návštěv a máte ten stůl mezi sebou bohužel a tam to bylo takový strohý, tam to teda na děti jako úplně jako nebylo. Každopádně otec o návštěvu požádal. Nebylo tam jako úplně, proč by jako nemohl, každopádně on jsem tam pak nejela. Pak už jezdil kolega. Jak jsme byli v několika věznicích, který mi přišlo, že jako na to, na to úplně ready nebyly, na ty děti, jo, ale byly to zase jako většinou mužský věznice, kde asi to není tak jako. No, oni jako víceméně asi spoléhají na to, že ti otcové jako o tohle to až jako úplně nestojí, proto s dětma je na to přizpůsob, že jo, že tam jsou ženy. No, tak

aspoň mi to přijde, že když jako už něco tam jako třeba v těch mužských věznicích je, tak je to prostě dětský koutek tady metr na metr, jo. A řeknou si, že jako je to zařízený jako. Na jednu stranu chápu jako podporovat návštěvy, na druhou stranu chápu i to strohý zařízení, protože co si budeme povídat, věznice není dětský hřiště, aby jako tam chodily návštěvy s dětma. Takže rozumím tomu, tak jo. A co si pak povídat? Většinou jsou to buď nějaký podvody, za co tam jsou, nebo jaká trestná činnost, která není úplně jako košer, takže jako není to za odměnu, ale když mají předtím dobré vztahy, nevidím důvod jim ty návštěvy znepríjemňovat.

V: Chápu, chápu. Pak jsem se ještě chtěla zeptat, jak třeba ty děti reagují na ty rodiče, když je neviděj další dobu, jestli právě tam jsou nějaká specifika?

R: Jako tam je právě to, že oni si ty rodiče jakoby idealizují, tak samozřejmě ten kontakt potom je takovej jako těžší. Vidím mámu, jako vidím tátu, jo, je to, je to takový jako prostě mají zidealizovaný, no, někde samozřejmě, když to jsou malý děti, tak může být takovej ten ostych, že jo. Neviděl jsem jí dlouho tak jako, ale nestalo se nám, že by jako si dítě stoupl do rohu a nechťelo se jít.

V: To mě právě zajímalo vlastně, jak třeba, když člověk ty rodiče jakoby v tom mladším věku nevidí delší dobu nebo návštěvy můžou být vlastně jednou za měsíc na čtyři hodiny, tři hodiny, tak jestli vlastně ten časovej odstup vlastně tam dělá jako problémy v tom. A co třeba starší děti, jestli jste se s tím setkala?

R: Já jsem měla nejstaršího, co já pamatuju, tak byl nejstarší, jedenáctiletý.

V: Jo, protože v tý jako teoretický literatuře, tak tam hodně jako bývá zmiňovaný, že potom to může být nějaký třeba vzdor vůči tomu rodiči nebo takhle.

R: Nikdy to není o nátlaku, i když to malý dítě třeba řekne, hele, já tam prostě nechci, tak prostě nejede, jo, napiše se prostě sociální pracovníci, že se návštěva neuskuteční, protože dítě prostě návštěvu odmítá. Vždycky operujeme s tím, co to dítě chce. Jo, jo, já můžu termín domluvit a ostatní vyspí a řekne, že teď prostě nejede. To se prostě nejede.

V: Jo, jo, pochopitelně. A jsou nějak třeba změny v chování potom po těch návštěvách, třeba, když to jako proběhne, jestli se jako nějak projeví.

R: No, víceméně ani ne, protože když si vezmete, že ta návštěva je vlastně jakoby dozorovaná, že jo, za jedno, my tam. Sedíme dozor, že jo, a za druhý ti bachaři tam jsou taky, že jo, tak tam jako úplně si nemůže, úplně si nemyslím, že by byl jako možný nějak ty děti ovlivnit. Myslím si, že větší problém je, když se vracejí klasicky z propustky. Jo, jo, z návštěvy u rodičů, to samozřejmě ano, to vidíme jako výkyvy, protože prostě za ten víkend nebo za ty prázdniny prostě neovlivníte, že jo, jak se tam chovají, no, to, co dělají, ale tady tím, že to je jakoby regulovaná návštěva, tak se ty maminky docela kontrolují.

V: A ty asistovaný návštěvy třeba jako můžete srovnat?

R: Český helsinský výbor to měl vždycky dělaný, to byl jako vyloženě takový jako dětský den, jako měli tam jako připravený občerstvení, jo, a bylo to takový, fakt upravený, že prostě věděli, že ty děti tam jedou, takže to bylo fakt jakoby připravený, jo. Pak, když to porovnáme s těma návštěvama, který pak probíhaly klasicky, tak už to bylo fakt jako klasicky prostě. Tedy máš mámu, tak si s ní povídej, jo, nebo hraje si. Můžeme jít malovat nebo tam si můžeme jít hrát. Jako, ale už nebylo jako den rodiny, řekněme, jako i ten program tomu byl předtím mnohem víc přizpůsobený.

V: A stálo by za to, kdyby se to třeba obnovilo?

R: Já si myslím, že určitě a že by to ocenily nejenom děti, ale i ty rodiče. Máme zkušenosti teda jenom ze Světlé, nevím, jestli jezdili i někam jinam, ale nemyslím si, myslím si, že po těch ostatních věznicích to až tak jako nebylo, že byly zaměřené vyloženě na ty zavřené matky. Já jsem právě Koukala na jejich stránky, když jsem sháněla jejich sociální pracovníci a oni to měli napsaný nějakých třeba šest jakoby věznic, ale byly to ty, který mají třeba 50 a víc žen, protože třeba Nový Sedlo ještě. S tou ženou se přece jenom líp pracuje, že jo, a to dítě k mámě snadněji najde ten vztah. U těch otců ještě kór v tomhle prostředí může být vlastně jako nějaká větší snaha o kontakt s dítětem pro ně v tom okolí brána jako slabost. A když jsou pak zavřeni oba rodiče každé jinde, to je pak prostě náročný. Třeba u těch xy. Tam myslím si, že jsme tenkrát s tím klukem byli třikrát nebo čtyřikrát, pak teda maminku propustili. To byl zrovna shodou okolností ten případ, kdy byli zavřeni, oba rodiče pak maminku propustili. Ale tam byly

zrovna ty vztahy s tou maminkou fajn a povedlo se pak po propuštění vrátit xy zpátky do rodiny, ale to se moc nestává.

V: Takže z vaší zkušenosti děti po propuštění matky spíš zůstávají v ústavní výchově?

R: Skoro vždycky to tak je, že jak se to jednou nepovede, pak to třeba začnou zkoušet později, ale spíš to těm dětem slibují.

V: A když se ještě vrátíme k těm návštěvám, když mají ty děti třeba nějaké zdravotní znevýhodnění, je možnost jim ty návštěvy nějak přizpůsobit? Dokážu si představit že třeba pro děti s PAS to může být fakt náročný.

R: Ne, takhle záleží, jak moc velká ta porucha autistického spektra by byla jako, samozřejmě, že dítě, který negativně reaguje na jakoukoliv změnu, nevezmete, nenaložíte, neodvezete ho někam do věznice, pokud je to dítě, který jakoby tu změnu snese, není to až tak jako velký, tak si myslím, že by asi nebyl problém, ale opravdu tam jako se musí, opravdu, u toho pas se musí hodně přemýšlet, jestli teda jako, aby se mu naopak neublížilo, jo, takže tam by to bylo pravděpodobně konzultovaný i s nějakým psychiatrem, psychologem, s někým jako, kdo by mohl říct, jak by to mohlo asi jako mít dopad potom.

V: A pomohlo by potom třeba mít teda jako víc vybavení na ty Skype hovory nebo něco takovýho, aby mohli ty děti komunikovat aspoň touhle formou?

R: Jako, víte co, my na ty Skype hovory vybavení máme, my tady máme jako počítače s kamerou, s mikrofonem, ale ta kolegyně má osm dětí na skupině, takže není v jejich silách to při normálním režimu nějak zorganizovat. Teď samozřejmě jsou tu malí xy, co to chtějí, teďka, maminka se zajímá, to je právě jeden z těch případů, kdy maminka se zajímá pouze v případě, že je zavřená. No a teď samozřejmě by bylo fajn, úplně to nesmíte kontrolovat, ale bylo fajn aspoň vidět, o čem víceméně jakoby mluví při tom hovoru, jo, protože to jsou xy malinký děti, školka a první stupeň. Třeba, ono pak už stačí jenom tady při návštěvě, když slyšíte, co jim ty rodiče tlučou do hlavy, tak fakt jako je jednodušší prostě to dítě vzít a jednou za čtvrt roku, jo, s ním dojet na tu návštěvu. Já jsem právě psala i ty sociální pracovníci do toho xy, že samozřejmě není problém s návštěvou, když se domluvíme jako, jo, že nemám problém i s ospodem jsme to probírali, protože ty se na to taky ptali, jestli teda jako jsme schopný. Říkám ano, ale rozhodně nebudeme jezdit dvakrát do měsíce, jo, říkám, když to bude jednou, maximálně dvakrát do čtvrt roka, tak. Asi není problém, jo.

V: A tam zrovna kontakt před výkonem trestu vůbec nebyl?

R: No a právě jako, že matka je nechala, nechala támhle v dětském centru, tam byli rok a půl a na návštěvy za nimi nechodila a nefungovala. Teď, když je zavřená, tak najednou skype hovory a návštěvy a všechno jako, no, tak jak to potom těm dětem vysvětlíte, že se sice viděli třikrát v životě, ale teď najednou maminka chce.

V: Jasný, tomu rozumím spíš mě zajímalo, jestli ty překážky třeba jsou technického rázu, jak tady moc není signál, nebo co za tím je.

R: Ne, to určitě není, že scéna, co si budeme povídat, byla online výuka, že jo, na tohle jsme vybavený. Ty xy mají i vlastní tablety jako, jo, takže by nebyl problém, ale jako tady je strašnej problém, že pak nevíte, co se tam děje, pustíte jim hovor s někým, koho skoro neznají a pak je z toho dáváte dohromady, aniž byste věděla, co se stalo.

V: A máte na to nějaký metodiky, návody, jak v těchto situacích postupovat?

R: No v rádu to přímo upravené nemáme, ono strašně záleží, jak je ten konkrétní případ.

V: Jo, takže vlastně jako máte tady asi lidi, který s tím mají nějaký zkušenosti, prostě se to tak jako předá.

R: Určitě, a když tady není někdo, kdo nemá zkušenost, tak ti získá, jo. A celý život se učím novým věcem.

V: Chápu, chápu. A kdybyste měli nějaký jako nejasnosti třeba tady všichni, tak na koho byste se třeba, nebo máte někoho, na koho byste se obrátili jako s tou pomocí, jestli třeba na ty sociální pracovníky

Vězeňské služby.

R: Myslím si, že první jako, s kým bysme to asi konzultovali, jak co, tak by byl OSPOD, protože samozřejmě mají mnohem víc zkušeností, že jo, než my a pak teda jako se doptávali asi přímo jako sociální pracovníce z té dané věznice, no, protože každá věznice má jiná pravidla, že jo, má to jinak jakoby nastavený, ale vzhledem k tomu, že tady se vlastně začalo jezdit s tím Českým helsinským výborem, tak to tam člověk tak jakoby okouk. A pak už to je vlastně, ono, to je furt stejný.

V: A když ty rodiče třeba opouští výkon trestu, dovedete si představit třeba tady spolupracovat, kdyby to byli lidi, co jsou tady ve městě xy se sociálníma kurátorama města xy?

R: Ti kurátoři spadají pod OSPOD, stejně tak u nás dítě vlastně, když je zletilý, že jo, a zůstává tady u nás, tak má taky kurátora, takže jsme s nima zvyklí spolupracovat stejně. A pakavaď kurátor nazná, že jakoby jsou tam poměry k tomu, aby matka jezdila nebo otec jezdil na návštěvu, tomu nebráníme jako.

V: Jo, takže vlastně třeba, když jim chybí nějaká informace nebo něco, tak si dovedete představit, že prostě se takhle přeměrujete přes sociální pracovníky věznice nebo ty sociální kurátory? Funguje to oběma směry?

R: To funguje většinou v pohodě. Sociální pracovníce, jestli byla nějaká ta z toho bloku nebo nevím, tak většinou to funguje emailově, protože na ten telefon prostě není čas, že jo, email pošlete a ona, když má čas, tak si ho přečte, takže jo, tam to funguje, myslím si, že dobře.

V: Takže i vlastně nějaký prostě třeba právě zařizování okolo těch návštěv řešíte takhle?

R: Tak určitě, a já myslím v podstatě, i když potřebujou něco podepsat, oni teda to úplně jakoby dělat nechtějí, nějakýho pošťáka teda jako jo, ale já, když to potřebuju urgentně, rychle, tak musím stejně přes ně.

V: Takže třeba prostě, když nějaká záležitost dítěte vyžaduje podpis toho rodiče?

R: Jako třeba školka, teď budou zápisy, že jo, to je jeden xy, musí do školy, teda do školky, takže budu posílat matce jakoby žádost podpisu vzhledem k tomu, že stejně jakoby i ta jejich korespondence a všechno jde přes kontrolu, tak je to víceméně jedno, prostě se to takhle krkolomně dostane tam a zas zpátky.

V: A jak je to třeba s placením výživného? Pokud děti jsou vlastně tady.

R: Tak tam záleží, tam záleží na tom, jestli soud za jedno výživný stanoví, protože výživný není naše, na rovinu, výživný má stanovený kromě jednoho dítěte u nás každé a žádný rodič to neplatí, jo. A tady teda, ale potom selhává jakoby, že to takhle ošklivě řeknu, oni se vždycky ptají nás, jako, jestli platěj, ale tohle to je záležitost ospodu. Protože OSPOD zastupuje to dítě. My mu poskytujeme pouze výchovný prostředí a výchovný prvek. Ale samozřejmě, když rodič pracuje, a já to vím, že rodič pracuje, tak vznáším dotaz, kolik vydělává a podle toho se stanovuje ten příspěvek. Takže jo, i vlastně v případě, že ten rodič neplatí, tak dítě tedy sice péče vlastně má zajištěnou. Ono ve své podstatě to dítě si to pak může z toho rodiče vymáhat samo, protože jinak, kdyby sem to výživný chodilo, tak je to, stejně, jsou to peníze jakoby toho dítěte, my tím stejně nemůžeme disponovat. Měli jsme tady maminku, která bohužel zemřela, ta měla taky výživný, nebyla teda ve výkonu trestu, ale vždycky, já nevím, tak jednou za půl roku, jednou za rok jí prostě svitlo, tak sem poslala nějaký peníze teda, jako, jo, a teď teda samozřejmě tady ty peníze jsou, děti je tady mají. My s nima nedisponujeme, my můžeme disponovat vlastně pouze s těma penězma z toho příspěvku.

V: To mě právě zajímalo, když tam ti rodiče něco vydělají, tak jak se to pak počítá, ten příspěvek je fixní podle věku, ale jestli pak zbývá něco i do toho stanoveného výživného.

R: Pak musíte počítat, že jo, tam musíte mít i jako do jaký částky to můžete, do jaký částky to nemůžete stanovit. Ale vzhledem k tomu, že ty rodiče být zavřený z určitýho důvodu, tak stejně skoro nikdo nepracuje, většinou u těch matek. Nebo když jsou tam ti otcové za neplacení výživného. A jak ho donutí, i když nebude platit výživný, jak ho donutí ten stát pracovat?

V: Nedonutí.

R: To je pravda, no, jakože a potom třeba, když ty děti jako zletí a třeba jako dál studovali, tak vlastně jako když to samy nebudou vymáhat, tak ty peníze prostě nedostanou, když nám ty děti zletí tady, tak pokud se nev nevracejí k rodinám, tak stejně zůstávají. Takže ve chvíli, kdy se to dítě jakoby začlení do toho života a chce to tady ukončit, tak to ukončit může, ale většinou ty děti, když nemají kam jít, tak zůstávají tady.

V: A když se ještě trochu vrátíme k návštěvám. Jak vypadala návštěva ve Světlé? Když si vzpomenete.

R: Sóló, my jsme jezdili sóló a vlastně to byla docela peripetie, než vůbec jsme se tam dostali nějakým tím bezpečnostním rámem dovnitř, ale jako oni tam měli tu hernu pro ty děti docela velikou, byla u toho normálně sociálka, umyvadlo, takže nás tam zamkli, maminku přivedli, děti moc k mamince nechtěli, shodou okolností to byly tři xy děti, který jsme tam vozili. Tak nějak postupem času, potom na tu maminku si nějak asi zvykly a jako chvilku si s někam hrály, no. Nebylo to nic velkého. Měli to tam i vybavený, byly tam hračky, nějaký knížky. Tam byly snad i nějaký výtvarný potřeby. Takže jako ty děti si tam zabavily. Ono asi tím, že tam ten specializované oddíly pro ty matky, tak jsou na to ready.

V: A nebyl tam problém s tím maximálním počtem lidí na návštěvu? Jak jste říkala, že xy jsou tři.

R: Jo, právě, protože xy byly malinkatý, nejmladší snad ani ne dva roky, my tam jezdily s kolegyní a nebyl to problém. Asi jak jsme ze zařízení, ani žádnou výjimku jsme nemuseli mít. To by ani nešlo tam jezdit na dvakrát, autobusama vůbec s takhle malejma.

V: A to byly návštěvy bez vizuální kontroly, nebo normálně?

R: Hele tohle bylo vždycky normálně, bez kontroly byly akorát ty s tím helsinským. Tady maminka píše dopis tužkou a píše vám, že je na díře. To znamená, že musela provést ještě něco ve vězení. Tak jako chápu, že jim nebudou umožňovat jako neasistovanou návštěvu jako. Asi to jde, ale dost nepravděpodobný to je, no, ale tak, ale jako aby tam byla dozorkyně s náma, tak to tam nebyla zas celou dobu u nás. Mně přijde, že to hodně mění i to, že jsme tam s dětma my, tak mají ti bachaři asi větší důvěru. To je jiný teda u otců, my jsme měli s panem xy bachaře za zády a musím říct, že já jsem byla teda ráda, že jsem měla bachaře za zády. Protože xy, místo, aby se věnoval synovi, tak mi tam vyprávěl, že až ho pustí, že si mě najde a budeme žít spolu jako, takže jsem na něj pak už jako houkla, že tam má jako dítě, že chtěl návštěvu syna, takže tam už vůbec nepojedu. A od té doby právě pak jezdil kolega a byla jsem ráda, že mám pána za zády. A pak taky že tam doopravdy jako byl dlouhý stůl a uprostřed toho stolu bylo asi, já nevím, desetimetrový prkno. A opravdu nesměli natáhnout ani ruku, že by jako šáhli za to, protože se pak ptal toho bachaře, jestli si ho může jako pochovat. Tak jako on mu to dovolil teda, ale vím, že jako se ptal, takže tam asi jako na ty děti nejsou úplně, v těch mužských věznicích. Anebo u xy. Tam návštěva proběhla, teda kontrola nějaký tý dozorkyně tam a ta byla i jenom chvilková, protože to jako nebylo k ničemu, že jo, protože ty děti v té mámě nechtěly. A potom už to bylo jako lepší a lepší. No, to je to, o čem jsme se bavily, malý děti, že jo, samozřejmě nevidí rodiče delší do dobu, tak to shledávání pak trvá dýl.

V: A jaký jsou ty děti po takových návštěvách, když to moc nejde?

R: Za jedno jim to nic nedá, za druhý jim to v té hlavici vrtá jako ono, i když to vypadá, že to s tím dítětem nic nedělá, tak samozřejmě jako. A tady se to strašně rychle proflákne a pak samozřejmě ty děti, ať jsou, jaký jsou, tak jsou zlý, ty ostatní mu to dají potom vyžrat, jako. Že má zavřeného rodiče nebo. Anebo tady pak máme takový pohádkáře, který řeknou, že rodiče radši umřeli. A malý xy povídal, že maminka je mrtvá. Takže jako mají různý reakce, si to uzpůsobí po svém, já myslím, že je to takový vypořádání.

V: No, a třeba kdyby, kdyby prostě v té, že třeba v Jiřicích, tak je, tak je otevřená věznice pro chlapy vlastně, kde úplně jako volný vstup, kdyby takový věznice byly i pro ženy?

R: Mně teda přijde, že to furt vypadá trochu jako věznice, ale když tam právě chodí třeba děti jako na návštěvy, tak jsou buď venku, anebo tam jako návštěvy místnosti a fakt to vypadá jako dobře, tak myslím si, že třeba tohle, kdyby bylo možný jakoby u těch žen, že prostě by tam právě jako nebyla třeba ta bezpečnostní kontrola. Asi jako, jo, kdyby jim tam dělali v létě nějaký posezení venku, že, nějaký pískoviště a podobně, aby si mohly s těma dětma, tak samozřejmě, že to pro ty děti bude trošičku lepší, než když jedete. Jako já jsem byla na tom bitýdu tam čistě betovej btonovej plac jako, jo, kde sedíte v

budově a říkám, ten dozorce vám stojí za zády jako. A zase říkám, že možná potom je jako těžký rozlišit, když ten rodiče v tý otevřený věznici, která vlastně vůbec nevypadá jako věznice, jako proč teda jako, jo, že když si to jako vezmu optikou malýho dítěte a kouknu se na ty baráky, tak to vlastně zase vůbec nevypadá jako věznice a vypadá to, že tam bydlí někde, tam je hrozně u zvířat krásný tohle, ale jako že potom si dovedu představit ten zmatek. Jasně, proč teda musí být v domově, když máma je někde na táboře?

V: A jak to těm menším dětem vlastně vysvětlujete?

R: Vysvětlit něco jako, že rodiče jsou na táboře nebo na dovolený prostě, no, akorát, že někdy se ta dovolená protáhne. No, jako na rovinu, tady jsou problémy, jakýkoliv kontakty s rodičema. Trošku, jo, jako tady stačí, když vám přijde tatínek s maminkou a začnou tady dětem vyprávět, jak půjdou domů a vy tady pak sedíte a vysvětlujete těm dětem, že domů teda jako rozhodně nepůjdou, protože maminka s tatínkem stále nic neudělali, ale špatný jste vy, protože maminka s tatínkem říkali, že, že půjdou, půjdou domů jako jo, a vy jste vlastně ten, kdo je nechce pustit. Tak ono pro ně to jednoduchý. Tady je ve své podstatě jakýkoliv krok s rodičem problém, pokavaď to není rodič, který je rozumnej, ted' se třeba vraceli tři xy domů, tatínek taky od umístění každýho půl roku do prázdnin, do Vánoc, do prázdnin, tak jim tady čtyři roky vyprávěl, ale pak teda se bouchlo do stolu na ospodu a bylo řečeno buď a nebo tak bylo buď a šli domů. Jo, ale to funguje opravdu u jednoho ze sta, tohleto. Já si myslím, že tady už toho měla paní jako plný zuby, protože to bylo do konce školního roku a do pololetí a do konce školního roku a takhle to fungovalo čtyři roky jako. A přitom jako. Ale bylo vidět, že by to asi fungovalo, protože doopravdy jezdil každý víkend, v sobotu nemohl, v neděli záleželo, jak měl volno a vzal se kluky na celý den, takže ty čtyři roky byla čistě jenom jeho pohodlnost jako. Takže prostě naděje je vždycky, děláme pro to všechno, ale ne vždy to klapne.

V: Já už jsem vyčerpala svoje otázky, je něco, co byste ještě nakonec ráda vyzdvihla nebo doplnila?

R: Asi ne.

V: Tak já vám děkuju za rozhovor a otevřenost.

R: Taky díky.

Příloha č. 5 – Kódovací kniha

ÚV	Ústavní výchova
PP	Pěstounská péče
ROD	Péče v rodině
TEL	Telefonní kontakty
SKYPE	Skype komunikace, videohovory
DK	Dopisní komunikace, náklady
PNN	Příprava na návštěvy
PRN	Průběh návštěvy
RNN	Reakce na návštěvy, důsledky
NNN	Náklady spojené s návštěvami, dopravou
KSP	Komunikace sociálních pracovníků navzájem
KSV	Komunikace s věznicí
DZZ	Specifika návštěv u dětí se zdravotním znevýhodněním
MP	Místní příslušnost
DS	Dostupnost služeb
PŘ	Překážky v podpoře kontaktu
ALT	Alternativní uspořádání trestu, otevřené věznice, elektronický monitoring
PPV	Potřeby žen po výstupu z VTOS
PŽ	Potřeby odsouzených žen
EXPL	Explorace, nápady respondentů